

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI KATEDRA
HISTORIE

PŘEDSTAVA O IDEÁLNÍ ŽENĚ OČIMA DOBOVÝCH PERIODIK

V období let 1850–1914

Magisterská diplomová práce

Olomouc 2021

Vypracovala: Bc. Klára Nováková

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně, za pomoci pramenů a literatury, která je uvedena v seznamu na konci této práce.

V Olomouci dne 17. srpna 2021

.....

Bc. Klára Nováková

Ráda bych poděkovala doc. Mgr. Radmile Švaříčkové Slabákové, Ph.D. za cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat své rodině za jejich podporu. Především pak svému partnerovi za jeho trpělivost a za to, že je tu vždy pro mě.

Obsah

Úvod.....	5
1. Historie periodik	9
1.1 Historie novin v našich zemích	9
1.2 Ženské časopisy v českých zemích	16
2. Postavení ženy ve společnosti.....	22
3. Žena jako buditelka národa a ochránkyně češství.....	34
3.1 Období do 70. let.....	36
3.2 Období 70. let.....	37
3.3 Období 80. let.....	40
3.4 Období 90. let.....	46
3.5 Nové století.....	49
3.6 Shrnutí.....	52
4. Výchova a vzdělání	56
4.1 Období do 70. let.....	56
4.2 Období 70. let.....	58
4.3 Období 80. let.....	64
4.4 Období 90. let.....	67
4.5 Nové století.....	71
4.6 Shrnutí.....	78
Závěr.....	81
Prameny a literatura.....	87
Resume	92
Obrazové přílohy.....	93

Úvod

Tato diplomová práce je zaměřena na představu o ideální ženě na českém území v období let 1850 až 1914. Časový úsek byl vybrán s ohledem na situaci v 19. století, které je plné politických i sociálních změn. První polovina 19. století je především ve znamení přerodu feudálního systému do podoby občanské společnosti. Je to také období revolucí a snahy o jejich potlačení. Období, kdy se rodí nové sociální vrstvy, které volají po svých politických právech. Ke konci první poloviny, s ohledem na Habsburskou monarchii, přichází také k utlumení společenského života. Naopak druhá polovina 19. století, na kterou se tato práce zaměřuje, je plná znovuoživení spolkového a politického dění, prosazování nových myšlenek, vydávání řady novin, a také boje žen za lepší vzdělání i politická práva. Právě novinová tvorba zaznamenala velký úspěch. Kromě seriózních novin, které se zaměřují především na politiku nebo na odbornou činnost, vznikaly také časopisy s lehčí tematikou, která měla pobavit. V čase, kdy neexistovalo jiné médium, které by rozšiřovalo informace, byly tiskoviny významnou a nedílnou součástí každodenního života. Periodika měla díky tomu velký vliv na smýšlení a životy lidí. Cílem této diplomové práce je zjistit, jaký ženský ideál noviny předkládaly svým čtenářům a jak se tato představa postupně vyvíjela.

Již dříve jsem se v rámci svého studia setkala s autorkami, které se otázkou ženské emancipace v 19. století zabývají. Na toto téma jsem se zaměřila také v rámci předchozího bakalářského studia, kdy jsem sepsala práci zabývající se ženským vzděláváním. Tato problematika mi tedy není úplně neznámá. Podobné téma bylo zpracováno v rámci mnoha titulů a studijních prací, avšak spíše zaměřených na spolkový, politický nebo přímo soukromý život. Studium ženské otázky pomocí článků z periodik není tak časté, a v této oblasti dochází především ke zpracování historie a pozadí jednotlivých periodik. Zajímavé by pak také mohlo být porovnání dnešní představy ženy, tak jak ji vidí soudobé ženské časopisy s tou, kterou měli autoři článků v 19. století.

Diplomová práce je rozdělena do dvou hlavních částí. První část obsahuje dvě kapitoly, které se zabývají obecnými dějinami. V úvodu se snažím nastínit původ periodik v českých zemích, a to nejen těch politických, ale především těch, které jsou zaměřeny přímo na ženské čtenářky. Tímto je tedy předložen vývoj a členění časopisů. Lze se dozvědět, v jakém stavu se nacházela publikační činnost v období, kdy začaly vznikat periodika zaměřená přímo na ženské publikum. Druhá kapitola je věnována postavení ženy ve společnosti, jejím možnostem v rámci sňatku, rodiny, vzdělání či politiky.

Druhá část práce se již konkrétně věnuje otázce diplomové práce. Kapitoly jsou rozděleny tematicky a následné kapitoly pak chronologicky, což čtenáři umožní lepší orientaci. První kapitola je zaměřena na vnímání žen, jako buditelek českého národa. Mnoho ženských periodik se v řadě vydání věnovalo právě vlastenecké otázce. Časopisy jsou ve většině případů adresovány přímo českým ženám a dívkám. Snaží se apelovat na citlivost, empatii a mateřství odběratelek, tak aby se zapojily do vlasteneckého boje. Vlastenectví hrálo v toto období prim, bylo spojeno s téměř všemi otázkami, ať se jednalo o samotný boj za národ, vzdělání či chod domácnosti. Velkým tématem v této části bylo postavení ženy, jakožto správně vlastenecké vychovatelky budoucích generací. Snaha o probuzení národního cítění se v novinách objevuje především od 70. let a s přibližujícím se koncem století postupně vyprchává.

Následující část je věnována pohledu na vzdělávání dívek, které bylo dalším velkým tématem v časopisech 2. poloviny 19. století. Diskuse o tom, zda má být žena vzdělaná či nikoliv nebo případně v jakém měřítku, byla součástí řady vydání až po období první světové války. Reakce na založení vzdělávacích institucí, jako Vyšší dívčí škola, Ženského výrobního spolu nebo Minervy, i to se objevovalo na stránkách ženských novin. Později probíhaly i diskuse v otázce ženského univerzitního vzdělání, kde se názorovým bojištěm stal i prostor časopisů.

K vypracování byly použity jak prameny, tak odborná literatura. V odborné literatuře jsou to převážně tituly autorek, které se otázkou ženské emancipace zabývají již řadu let. Mezi takové můžeme zařadit, Pavlu Vošahlíkovou,¹ Marii Bahenskou² nebo Marii L. Neudorfovou.³ Dalším zdrojem je i literatura o historii periodik. V této kategorii byla nejvíce přínosná kniha *Dějiny českých médií*, vypracovaná autory Petrem Bednaříkem, Janem Jirákem a Barborou Köpplovou.⁴ Titul je dobrým zdrojem informací, nejen o českých médiích, ale také o historii těch zahraničních, kterým se autoři věnují na začátku každé kapitoly. Čtenáři je tak umožněno porovnat rozvoj české mediální tvorby s tou světovou. Kniha je chronologicky řazena, což umožňuje dobrou orientaci v problematice. Výhodou jsou poznámky v rámci textu, které doplňují například informace o jednotlivých osobnostech. Z pramenů, jak již název napovídá, byly nejvíce využity právě periodika.

V oblasti pramenů jsem se zaměřila na periodika, která cílila přímo na ženské čtenářky. Od poloviny 19. století vznikaly česky psané ženské časopisy, které se snažily formovat především mladé generace žen. Zásadní tiskovinou pro tuto práci byly *Ženské listy*, které s pravidelností vycházely po dobu skoro padesáti let, a to od roku 1873. Toto periodikum jsem si vybrala pro jeho pravidelnost, zachovalost jednotlivých výtisků a také pro dlouhé období, po kterou byl časopis vydáván. Je zapotřebí říci, že ne všechny ročníky byly pro tuto práci vyhovující. Například pro první kapitolu se nejvíce osvědčily vydání ze 70. a 80. let, jelikož četnost článků, které by se zabývaly národnostní otázkou, s přibližujícím se koncem století ubývalo. To platí i pro témata ostatních kapitol, kdy byl opět zájem o danou problematiku v některých obdobích slabší a v jiných silnější. Otázka vzdělání byla povětšinou silně zastoupena v období, kdy se konaly výročí jednotlivých škol, či spolků. Mezi další časopisy

¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Rákoska v dílně lidskosti*. Praha 2016.

² BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005.

³ NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999.

⁴ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011.

patřil *Kalendář paní a dívek českých*, který byl zaměřen na české hospodyně, a také *Ženský svět*. Informace z těchto novin nejsou pro práci tak příhodné, jelikož nevycházely s takovou pravidelností, případně byly vydávány pouze krátce. Články jsem vybírala s ohledem na jejich délku a obsah. Většina článků byla v 19. století značně rozsáhlá a v některých případech je redakce dokonce rozdělila do několika částí, které zabraly stránky vydání po celý rok. Také jsem se snažila nalézt články, jejichž autory byli muži, aby nebyla práce pojata pouze z pohledu žen. Při práci s periodiky je dnes již výhodou to, že je jejich velké množství uveřejněno na internetu v rámci programu Kramerius, který umožňuje náhled nebo případné stažení.⁵

⁵ [Digitální knihovna Kramerius \(nkp.cz\)](http://nkp.cz)

1. Historie periodik

1.1 Historie novin v našich zemích

Než se však dostaneme přímo k otázce diplomové práce, bylo by vhodné si alespoň částečně nastínit dlouhou vývojovou cestu periodik, tak abychom měli představu, z jaké základny se následně vyselektovaly ženské noviny.

Na počátku 17.století začala společnost vyžadovat pravidelný přísun informací jak o ekonomii, tak o společenském dění. K vývoji žurnalistiky významně napomohla rozšiřující se znalost písma i sílící třetí stav a v neposlední řadě zdokonalení knihtisku.

První plnohodnotné tištěné periodikum vyšlo nejspíše v roce 1605 v Antverpách. Nizozemsko bylo vhodným kandidátem na post „kolébky“ žurnalistiky, čemuž napomáhala náboženská tolerance i čilý obchodní ruch. Holandská periodika se následně začala překládat ve Francii i v oblasti dnešního Německa.⁶ Narůstající počet vycházejícího tisku vedl ke vzniku cenzury a institucí s ní spojených, došlo také k regulaci produkce novin ze strany církve i panovníka. Avšak měšťanstvo, které se stalo hnacím motorem rychle se rozrůstajícího novinového odvětví, v tomto kroku vidělo snahu o zastavení modernizačního procesu. Měšťanská společnost od počátku 18. století začala získávat na početnosti. Její snaha napodobit šlechtu vedla k šíření vzdělanosti a gramotnosti, otvírání diskusních klubů a čítáren. Noviny se dostávaly do povědomí stále větší masy lidí, což vedlo ke vzniku masového média.⁷

V Českých zemích, obdobně jako v Holandsku, je rozvoj žurnalistiky spojen s rozvojem tržních mechanismů. Společnost začala vyžadovat informace, které by mohly ovlivnit obchod a následný zisk. Mezi takové informace patřilo povědomí o politické situaci, válkách či výskyt epidemií.⁸ V první čtvrtině 16. století došlo k prvnímu pokusu o tisk novin tiskařem Mikulášem

⁶ VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 12-13.

⁷ Tamtéž, s. 40-41.

⁸ Tamtéž, s. 69.

Konáčem z Hodíškova, který je autorem letáku *O nešťastné bitvě a porážce Uhrů od národa tureckého učiněné*, a Janem Wolfem z Moravy. Vzrostla produkce nejen letáků, ale i pamfletů a traktátů. Tento trend trval až do nástupu Habsburků v roce 1526, kdy němčina postupně vytlačila češtinu z úřadů, bylo povoleno pouze katolické vyznání, což znamenalo odchod mnoha vzdělaných osob. Podíl tisku tudíž klesl a lidé se začali vracet k písňové formě. Rudolf II. za své vlády vynesl nařízení o sjednocení informací a v důsledku toho, měli střídavě čtyři pražští tiskaři tisknout noviny, které obsahovaly především informace o válce s Turky. Práci vydavatelům i tiskařům však stěžovala přísná cenzura. Velkým zlomem nejen pro žurnalistiku, ale také pro české země, byla třicetiletá válka. Situace se pro Čechy rapidně zhoršila, došlo k jejich zpustošení, zdecimování obyvatelstva boji, nemocemi, ale také další enormní emigrací a následným příchodem německy mluvícího obyvatelstva do opuštěných usedlostí. Po této válce nastal další propad, jak v tvorbě novin, tak celkově v písemnictví. Zhoršily se také podmínky pro přenos a šíření informací, což bylo způsobeno zavedením tzv. druhé roboty. Následovalo období, kdy vycházely především německé noviny. V únoru roku 1719 pak vyšly i první české noviny tzv. *Pražské poštovní noviny neboli Noviny České*, které vycházely dvakrát týdně a získávaly informace od poštovních posílů. Pod vedením knihtiskaře a vydavatele Karla Františka Rosenmüllera byly vydávány v češtině a čtenář v nich mohl nalézt již zárodky rubrik a reklam. Problémem novin byla právě čeština, která neznala některé výrazy a pojmy pro nové vynálezy a věci. Od roku 1772 do roku 1782 byla produkce pozastavena a znovu se s ní započalo pod vedením Rosenmüllerových potomků. Periodikum definitivně zaniklo v roce 1814.⁹

V první polovině 19. století dochází ke zklidnění atmosféry ve většině evropských monarchií a na rozdrobených územích se začaly formovat nové státní útvary. Národní hnutí, které na počátku tohoto století značně posílilo, zastávalo názor, že národ je tvořen společnou

⁹ Tamtéž, s. 70-74.

minulostí, jazykem a společnou kulturou. I na území českých zemí započal proces, který je dnes označován jako „české národní obrození“. Hlavním cílem tzv. českých obrozenců, byla jazyková identifikace národa. Došlo tedy ke zdokonalení českého jazyka a ke snaze nahradit původně německé termíny těmi českými. Zakládaly se divadelní a vlastenecké kroužky, besedy a ochotnická divadla.¹⁰

Na počátku 80. let 19. století koupil *Pražské listy* Johann Ferdinand Edler a jejich vedením pověřil Václava Matěje Krameria,¹¹ avšak tato spolupráce dlouho nevydržela a Kramerius již v roce 1789 noviny pro pracovní spory opustil a začal vydávat své vlastní, *Krameriusovy císařsko-královské pražské poštovské noviny* (od r. 1890 *Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny*). Periodikum vycházelo jako týdeník. Kramerius zajišťoval celý jejich obsah, zahraniční zprávy přejímal z německých novin a zprávy z české oblasti zajišťovala propracovaná síť dopisovatelů. Kromě hospodářských zpráv, publikoval i informace o kulturním dění a klasické cestopisy. Nově se zde objevily i zárodky črtů.¹²

Vedle Krameria se do rozvoje české žurnalistiky v prvotním období národního hnutí, zapojili i další čeští spisovatelé. František Ladislav Čelakovský¹³ byl například po dva roky redaktorem *Pražských novin*. Za jeho působení zde došlo k rozvoji a přejmenování literární přílohy, kdy vznikla *Česká včela*. Mezi další patřil Karel Havlíček Borovský,¹⁴ který nejvíce publikoval právě v *České včele*.¹⁵

Od 80. let 18. století nabyly na významu odborné vědecké časopisy. Prvním, kdo začal v této kategorii vydávat své noviny, byl kněz Josef Dobrovský. Jeho vědecký čtvrtletník

¹⁰ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s.68.

¹¹ Václav Matěj Kramerius (1753–1808) byl první český píšící novinář, nakladatel a spisovatel, je považován za zakladatele české moderní žurnalistiky. VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 155.

¹² VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 76-77.

¹³ František Ladislav Čelakovský (1799-1852) byl český překladatel, novinář, básník a vydavatel. Je autorem *Slovanské národní písně*. LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 301.

¹⁴ Karel Havlíček Borovský (1821-1856) byl český politik, novinář a básník. Je autorem díla *Tyrolské elegie*. VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 144.

¹⁵ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 77-79.

s názvem *Böhmische Literatur auf das Jahr 1779*, který veřejnost informoval o dění na pražské univerzitě, o vydávání nových knih, ale také o knihách starších, významných svazcích v knihovnách a o vědeckých institucích. Dobrovský chtěl ve svém periodiku poukázat na úspěchy a vyspělost české vědy, přestože v němčině, což však umožňovalo získat větší okruh odběratelů. Mezi další odborné časopisy patřily například *Hlasatel český*¹⁶ Jana Nejedlého, *Časopis českého muzea*,¹⁷ který reagoval na vznik Vlasteneckého muzea v roce 1818 a *Časopis pro katolické duchovenstvo*.¹⁸ Vedle odborných a intelektuálních časopisů se začala významně prosazovat i beletristická tvorba. Takovým představitelem byl i časopis *Květy*, který byl založen v roce 1834 a vznikl přejmenováním *Jindy a nyní*. Časopis byl pod vedením Josefa Kajetána Tyla a z počátku vycházel jako týdeník i s přílohami, později byl k dostání i třikrát týdně. Obsahem byly básně, humorné povídky, příběhy na pokračování a informace o nových knihách a besedách. *Květy* byly zrušeny v červenci 1848, důvodem byla kritika Tyla, který byl osočován až z horlivého vlastenectví.¹⁹

Rok 1848 znamenal velké změny snad pro všechny evropské země. Došlo k řadě nepokojů a snaze o vyvolání revoluce, což vedlo ke změnám ve státním i sociálním systému a v nemalé míře posílilo také nacionalistické hnutí. I v Českých zemích byly sepsány požadavky adresované panovníkovi, které by vedly k hospodářským, státoprávním a politickým změnám. Po vydání tzv. *Březnové ústavy* v roce 1849, která soustřeďovala moc do rukou panovníka, se začala formovat řada povstaleckých hnutí. Ta však většinou neměla dlouhého trvání a mnoho účastníků bylo postupně pozatýkáno a uvězněno. Po revolučním roce nastalo v Habsburské monarchii období, které je známo jako *neoabsolutismus*. Politický život, vlastenecké spolky, i

¹⁶ Periodikum bylo vydáváno od roku 1806 jako čtvrtletník a bylo orientováno kolem českých básníků v čele s Josefem Jungmannem. BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 82-83.

¹⁷ Původně pod názvem *Časopis Společnosti Vlasteneckého Museum v Čechách*, začal vycházet v lednu 1827 v českém i německém znění v redakci Františka Palackého. Časopis vychází dodnes. BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 84.

¹⁸ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 84.

¹⁹ *Květy*. Roč. 1. – 2., 15., 1834-1835, 1848.

aktivity, které měly jen trochu nádech vlasteneckého citění, to vše bylo pozastaveno nebo zrušeno. V politice se opět prosadil absolutismus, kdy hlavní slovo měl císař a ministr vnitra Alexandr Bach. Obrat nastal až v roce 1859, kdy došlo k rakouské porážce u Magenty a Solferina a Bach musel na svou funkci rezignovat. V říjnu 1860 vydal císař tzv. *říjnový diplom*, ve kterém císař slíbil ústavu, která vyšla v únoru 1861. Tímto krokem byl obnoven politický i společenský život. Vznikaly nové spolky, divadla a diskusní kluby.

V březnu 1848 došlo ke zrušení cenzury, což vedlo k „boomu“ v počtu periodik i nepravidelně vycházejících časopisech. Politická témata nebyla nadále tabuizována. Kvalita jednotlivých periodik značně kolísala, závisela na praxi a vzdělání redaktorů a jejich rozložení bylo nerovnoměrné. Nejvíce kvalitní noviny tak vycházely především v Brně a Praze. V následujících letech se podmínky pro vydávání periodik komplikovaly. V roce 1849 došlo ke značnému snížení zpráv z politického života a zavedení peněžitých pokut. Od září 1850 byla zavedena povinnost platit daň a následně i zákon, který umožňoval zastavení produkce jakéhokoli periodika, které obdrželo více písemných výstrah. Dalším problémem bylo zavedení kolkovného v roce 1857, které znamenalo podstatné zdražení.²⁰

Liberální tisk od dubna 1848 zastupovaly *Národní noviny*, v čele s Karlem Havlíčkem, které se staly velmi rychle oblíbeným čtivem, čemuž odpovídalo zvýšení nákladu. Liberálně-národní orientace novin znamenala již od počátku komplikace, Havlíček se však pro své radikální názory a svobodné vyjadřování politického postoje dostával, především po roce 1849, do častého sporu s úřady, a tudíž byly noviny roku 1850 zakázány. Také Josef Kajetán Tyl po svém odchodu z časopisu *Květy*, neopustil novinovou scénu. Zapojil se do tvorby časopisu *Pražský posel*. Tento politický týdeník cílící hlavně na venkovské obyvatelstvo, které nebylo politicky gramotné, začal vycházet v dubnu 1848. Tyl byl poslancem Ústavodárného říšského sněmu, tudíž byl přímo u zdroje politických informací, o které se dále dělil se svými čtenáři.

²⁰ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 93-100.

Byl liberálně zaměřen a netajil se svou podporou federalizaci Habsburské monarchie. Na konci roku 1848 však Tyl z Pražského poslu odešel a následně své působiště našel v periodiku *Sedlské noviny*.

Jako tiskový orgán radikálního demokratického proudu vznikly noviny *Pražský večerní list*. Periodikum zaznamenalo velký ohlas již na svém počátku v roce 1849. Dále to byly *Noviny Lípy slovanské* a v neposlední řadě také *Občanské noviny*. Na druhou stranu se začal rozvíjet i tisk konzervativní, jako *Občan*, *Blahověst*, *Pokrok* nebo *Národní listy*.²¹

Na Moravě se noviny v tomto období vydávaly převážně v několika centrech, v Kroměříži, Brně, Znojmě, Olomouci a Jihlavě. Z tohoto výčtu mělo největší význam Brno, které bylo sídlem moravského zemského sněmu. Byly zde vydávány i *Moravské noviny*, který měly umírněný liberální směr. Významné místo na Moravě zastával, již klasicky, katolický tisk jako byl *Hlas Jednoty katolické pro víru, svobodu a mravní ušlechtilost*.²²

Březen 1849 znamenal konec období, kdy docházelo k tomuto enormnímu výskytu a vydávání nových periodik. Na konci roku 1851 vyšly tzv. Silvestrovské patenty, které definitivně zrušily svobodu tisku. Od roku 1850 do roku 1851 byl vydáván list *Slovan* K. H. Borovského, na vlastní náklady. Tyto progresivní noviny nakonec sám, po několika úředních napomenutích, zrušil. Jako oponent proti tomuto listu vznikl *Vídeňský deník*. Povolnými novinami byl od poloviny roku 1851 *Pražský prostonárodní list*, který byl loajální k vídeňskému dvoru. Od roku 1852 v Praze vycházely už jen čtyři noviny, *Pražské noviny*, *Pražský prostonárodní list*, *Slovan* a *Pražský večerní list*. Ve stejném roce byl vydán nový tiskový zákon, který měl maximálně regulovat a oklešťovat vydávání. Došlo ke zpřísnění kontroly, tisk mohl být prodáván pouze na místech k tomu určených. Tyto přísné postupy byly uvolněny až novým tiskovým zákonem, který vyšel o deset let později. *Moravské noviny*, byly

²¹ VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 84-85.

²² BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 106-107.

vyčleněny z „oficiálních novin“ a staly se pouze nevládním, neformálním deník. Naopak *Pražské noviny* se staly úředními novinami.²³ Uváděly se v nich různá nařízení a vyhlášky. Redaktoři novin pak byli sympatizanti s Vídní a neoabsolutismem. Pro některé novináře, tak byly *Pražské noviny* místem, kde se mrhalo talentem.²⁴ Tak velký tlak, jako na politický tisk, nebyl kladen na zábavné časopisy a vědecké či literární noviny. Mezi takové patřil časopis *Lumír*, vydávaný od roku 1851 do roku 1862. Dalšími pak byly *Listy pro národopis, dějepis, veřejný život, literaturu a umění, Hospodářské noviny* a *Humoristické listy*.²⁵

Významnou událostí se stal vznik *Národních listů* 1. ledna 1861, které se staly tiskovým orgánem Národní strany. Byly vydávány formou denního tisku po téměř 80 let. Do vedení novin byl vybrán mladý advokát JUDr. Julius Grégr. Kromě programu Národní strany, listy uveřejňovaly i další politické zprávy, zprávy z kultury i informace o denním dění v domově i ve světě, v hospodářství a ve spolkovém životě.²⁶ K dalším politickým novinám patřil deník *Hlas* nebo *Čas*. Kolem roku 1868, kdy došlo k uvolnění vlády, přicházely na scénu další a další noviny a časopisy. Noviny jako *Národní pokrok* (později jako *Pokrok a Hlas národa*), deník *Národní politika* (vyvinutý z německy psané *Politiky*), na Moravě pak vycházela *Moravská orlice, Olomoucké noviny*. Z konzervativních tiskovin to byl katolický *Politický týdeník*, který se jako první katolické noviny blížily politickému listu, staročeši vydávali *Našinec*. S průmyslovou revolucí a výstavbou továren je spojen i vznik jedné z nejchudších městských vrstev, a to dělnictva, které již v počátcích začalo vytvářet spolky a odbory, jenž měly bojovat za lepší životní podmínky. První dělnické časopisy začaly na našem území vycházet již v roce 1848, což byl tzv. *Hlásník. Poučení tiskařů, řemeslníků a jiných občanů*. Postupem času se k němu přidaly periodika jako *Oul, Český dělník, Dělnické listy* a brněnská *Rovnost*. Od 90. let

²³ VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 85-87.

²⁴ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 107.

²⁵ VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 87.

²⁶ *Národní listy*, 1861, roč. 1., č. 1., s. 1.

nastoupila nová éra dělnického tisku, jelikož byl zrušen protisocialistický zákon z 80. let. Začaly vycházet nové časopisy a noviny jako *Sociální demokrat*, *Duch času*, *Právo lidu*.²⁷

Přelom století znamenal významný rozvoj tisku, který začal více podléhat pravidlům nabídky a poptávky. Seriózní tisk se dostával do protikladu s časopisy a zábavními novinami. Tím, že se novinové odvětví zapojilo do ekonomiky, započal boj o čtenáře. Ve snaze udržet nízké ceny, zrychlit a navýšit možnosti vydávání čísel, přišly nové sázecí stroje a rotační tisk. Přechod do nového století zavedl i množství nových politických listů, které reagovaly na samotný rozvoj politického života a rozšíření masových politických stran. Katolická strana národní, která byla založena na Moravě v roce 1898, vydávala *Křesťanské listy* a časopis *Katolické listy*. Časopis *Venkov*, *Selské noviny* a *Zemědělské listy*, vydávala Agrární strana. Od roku 1907 vydávali Národní socialisté *České slovo*. Československá sociálně demokratická strana vydávala již od konce 90. let 19. století *Právo lidu*, které fungovalo jako tiskový orgán strany.²⁸

Během první světové války bylo vydávání většiny tiskových orgánů politických stran zastaveno. Vycházet přestaly noviny jako *České slovo* nebo *Svoboda*. Členové redakcí některých listů byli dokonce zatýkáni a pronásledováni. Novináři se zapojili do bojů svým vlastním způsobem a vydávali buď tajný domácí nebo exilový tisk. Například ve Francii vycházeli noviny *Československá samostatnost* a v Rusku *Československý deník*.²⁹

1.2 Ženské časopisy v českých zemích

V dubnu roku 1861 začal vycházet vůbec první časopis, který byl zaměřen především na ženské čtenářky. Časopis *Lada Belletristický a módní časopis*, byl čtrnáctideník, jehož redigování bylo v rukách Antonie Körschnerové-Melišové. *Lada* se ve svém obsahu snažila zabrat širokou oblast, informovala o kultuře, velkou část vydání zabíraly také básniřské a

²⁷ VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013, s. 95.

²⁸ Tamtéž, s. 100-101.

²⁹ Tamtéž, s. 102.

prozaické počiny. Více než polovinu čísla pak tvořily zprávy o společenských událostech napříč Čechami. Jako bonus zde figurovaly křížovky, hádanky a rébusy. Ženy v časopise našly recepty, praktické rady do domácnosti, předlohy výšivek a stříhů, a také grafiky zobrazující aktuální módní oblečení.³⁰

Další časopis vznikl jako reakce na vytvoření *Ženského výrobního spolku českého* v roce 1871, kdy jako příloha časopisu *Květy*, začaly vycházet *Ženské listy*. Ty bohužel neměly dlouhého trvání a již o rok později byla jejich produkce pozastavena. Důvodem byl přechod pod nakladatelství periodika *Světazor*. Vydávání bylo obnoveno v roce 1873, kdy již časopis figuroval jako tiskový orgán výše zmíněného spolku. Až do posledního výtisku v roce 1926 vycházel jako měsíčník. Časopis se ve svých počátcích prezentoval jako list ryze ženský a pronárodní. Cílem bylo vzdělávat československé ženy, tak aby mohly prezentovat nejen svou rodinu, ale také celý národ.³¹ Argumentoval tím, že je povinností každého vzdělaného národa mít svůj vlastní ženský časopis a pro český národ tím více, jelikož stále bojoval o svou svébytnost.³²

„Každý probudilejší národ může se za doby nynější vykázati časopisem ženským, v němž se zrcadlí pokročilost' a uvědomělost' nejen dcer jeho, nýbrž i národa celého, nebo nelze zneuznati, že otázka ženská týká se takořka všech členův lidského společnosti. Pokrok mužův ohrožen jest zpátečnictvím, nevědomostí a nevzdělaností žen, pokrok žen pak značí i všeobecný pokrok národa.“³³

Časopis se zaměřil především na duševní stránku ženské osobnosti, proto neobsahoval informace o nejnovější módě, ale našli bychom zde básně i prózu, eseje, články o významných osobnostech, recenze na vyšlé české knihy, zprávy spolkové, které tvořily

³⁰ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 35.

³¹ *Program*. In: *Ženské listy*, 1873, roč. 1., č. 1., s. 1.

³² *Desetiletí Ženských listů*. In: *Ženské listy*, 1883, roč. 11., č. 1., s. 1.

³³ *Program*. In: *Ženské listy*, 1873, roč. 1., č. 1., s. 1.

významnou část čísla, ale také dopisy a praktické rady do domácnosti.³⁴ O pozici hlavní redaktorky se od počátku vedly spory. Rozbroj nastal mezi Věnceslavou Lužickou, která svůj post nakonec obhájila, a Karolinou Světlou.³⁵ Program listů byl těmito změnami dosti ovlivněn.³⁶ Věnceslava Lužická ho sice vedla jako pronárodní, s podporou ženského vzdělávání, ale stále viděla hlavní náplň ženy v domácnosti u rodinného krbu. Vzdělání bylo u ženy pouze možností, jak pozvednout vlastní rodinu i národ. Kvůli tomuto konzervativnímu pohledu, i vyššímu předplatnému, měl časopis jen malý okruh čtenářů. Změna nastala v roce 1874, kdy časopis oficiálně přešel pod Ženský výrobní spolek, kdy se jeho vedení ujala Eliška Krásnohorská. Ženský výrobní spolek český se snažil do periodika vložit větší vědeckost. Články, které byly určeny pro domácnost, nahradily články seznamující čtenářky s novými technologiemi a jejich detailním popisem i fungováním. V neposlední řadě, se i cena předplatného snížila na přijatelnější cenu.³⁷

V posledních letech fungování, časopis změnil nejen vzhled, ale také nastal značný odklon od počáteční ideji, kterou nastavila Krásnohorská. Nová redakce začala využívat spíše jednodušší a zábavnější formu psaného projevu. Ke stávajícím rubrikám se navíc po takřka půl století fungování přidala i část o módě. Vrátily se i články s tematikou vaření a zlepšení péče o domácnost, přesto bychom zde stále našly články, které se snažily ženy vzdělávat a rozšiřovat jejich znalosti.³⁸

Periodikum *Kalendář paní a dívek českých* vycházel jednou za rok, jeho první číslo bylo vydáno v roce 1888. Společně se svou přílohou, s názvem *Zápisník bedlivé hospodyně*, promlouval, jak již název napovídá, ke všem českým ženám a dívkám. Právě budoucnost národa shledával v ženské vřelé náruči. Žena stejně jako v rodině, pečující citlivá matka, měla tyto své

³⁴ Tamtéž, s. 1.

³⁵ Karolína Světlá (1830–1899) byla spisovatelka, feministka a zakladatelka Ženského výrobního spolku. Vlastním jménem Johanna Rottová. In: LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 316.

³⁶ *Desetiletí Ženských listů*. In: Ženské listy, 1883, roč. 11., č. 1., s. 1.

³⁷ *Slovo ku čtenářkám!* In: Ženské listy, 1874, roč. 2., č. 5., s. 33-34.

³⁸ Ženské listy, 1926, roč. 54., č. 1, s. 1.

vlastnosti projevovat i mimo domácnost a opečovávat stejným způsobem svůj národ, díky čemuž by dobře prospíval. Časopis se dělil na tři části. První část byla tvořena klasickým kalendářem, doplněným každý měsíc tematickou ilustrací, fází měsíce, významnými svátky i zvláštními úkazy na obloze. Na kalendářní část navazovala část literární, která obsahovala jak poezii, tak prózu, od známých autorů, ale také reakce na aktuální témata, jako bylo ženské vzdělávání, spolková činnost, či problematika uvědomění si národa. Například v prvním čísle byla uveřejněna esej od Elišky Krásnohorské či krátká povídka od Karolíny Světlé. Poslední část tvořily reklamy a inzerce, které byly z počátku mířeny především na ženy v domácnosti. V průběhu let se i tato část změnila a reklama na hudebniny a ženskou literaturu byla nahrazena inzercí na léky a domácí léčiva. Následovala upoutávka na různé zboží jako šperky, kosmetiku, potřeby do domácnosti, potraviny, nábytek a služby. Samotný kalendář byl v závěru doplněn o sešitek, přílohu, která měla podobu jen prázdných listů s nadepsanými měsíci, kde si ženy mohly dělat poznámky a zapisovat podrobnosti o domácím rozpočtu.³⁹

Přestože Kalendář paní a dívek českých uveřejňoval mnoho esejí a článků, které měly emancipační tón a zabývaly se ženskou problematikou, měl i nadále tendence orientovat ženu spíše do domácího a rodinného prostředí. To lze odvodit od samotného obsahu, který cílil hlavně na dobré vedení domácnosti, správné vedení rodinného rozpočtu, šetrné zacházení s potravinami, tak aby se zbytečně neplýtvalo. Postupem času se přidávaly i odbornější články, které reflektovaly vyšší vzdělání, ke kterému začaly mít ženy přístup.⁴⁰

Dalším časopisem, který se objevil na poli ženského tisku byl *Ženský obzor* vydávaný v Brně, který sice náhle zanikl, ale na jeho místě se objevil nový, se stejným jménem. Hnací osobou byl redaktor Vít Kellner. Na rozdíl od svých předchůdců, do *Ženského obzoru* přispívali stejnou měrou jak muži, tak ženy, což se možná promítlo i v jeho liberálnějším pojetí. Liberalismus a uvolněnější styl jazyka, ale nebyl přijatelný pro redaktorku *Ženských listů*,

³⁹ Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1., s. 1.

⁴⁰ *Slůvko k dívčí výchově*. In: Kalendář paní a dívek českých, 1899, roč. 12., s. 80.

Elišku Krásnohorskou. Krásnohorská považovala takovou prezentaci za ohrožení výsledků tvrdé práce, kterou za dvě desetiletí rozvinula českou literaturu i samotný český jazyk, prohloubila vědomí a mravní hodnoty dívek. Na druhou stranu je potřeba říci, že Krásnohorská považovala nový časopis za konkurenci na trhu, díky které by mohla přijít o část čtenářů. Ženský obzor byl však také velkým přívržencem ženské rovnoprávnosti. Poukazoval na diskriminaci žen v zaměstnání, kdy ženy získaly za více odpracovaných hodin menší mzdu než muži. Kellner se zabýval i tématem nedostatečné výchovy a vzdělání žen, které by vedlo k ekonomické nezávislosti a tím i k slušnému a důstojnému životu.⁴¹

V prosinci 1896 začal vycházet liberální časopis *Ženský svět, list paní a dívek českých*, pod vedením Ústředního spolku českých žen. Časopis z počátku vycházel každé dva týdny a redigování se věnovala jeho zakladatelka Teréza Nováková.⁴² *Ženský svět* vycházel současně jako příloha s *Ženskou bibliothékou*, která čtenářkám představovala českou i zahraniční beletristickou tvorbu, avšak již v desátém čísle bylo sděleno, že oba časopisy si lze koupit samostatně, což napovídá tomu, že *Ženský svět* překonal očekávání i oblíbenost svého „mateřského“ časopisu. Listy měly opět za cíl ženám předávat nové znalosti a tzv. je vychovávat a seznamovat je s ženským světem mimo jejich obzor. Již v proslovu v úvodním čísle, časopis promlouval hlavně k československým ženám a ponoukal je k sesterství, loajalitě k rodině a národu. Hlavní tematikou novin bylo ženské vzdělávání, především to vyšší, slovanství a obchodní či ekonomický přehled, součástí byla i rubrika o literatuře, která však byla pouze okrajová a podrobnější informace přenechávala své pozdější příloze.⁴³ Do novin přispívaly nejen ženy, ale také řada odborníků, mezi nimi i T. G. Masaryk.⁴⁴ Od roku 1900 se

⁴¹ NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 164-166.

⁴² Teréza Nováková (1853-1912) byla spisovatelka a publicistka. In: BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 167.

⁴³ *Našim čtenářkám!* In: *Ženský svět*, 1896, roč. 1., č. 1., s. 1.

⁴⁴ NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 167.

stal časopis orgánem Ústředního spolku českých žen, jednot v něm sdružených a Dámského odboru Národní jednoty Pošumavské. Problematice tohoto spolku bylo věnováno několik sloupců. Ženský svět tímto krokem získal pevné čtenářské zázemí, které potřeboval. Nejistotu v čísle odběratelů, které pociťoval, lze vyvodit ze zrušení samotné přílohy.⁴⁵ Časopis byl vydáván až do roku 1930. Jeho podoba se v tomto roce razantně změnila a přibýlo značné množství ilustrací a obrázků.⁴⁶

⁴⁵ *Ženy české!* In: Ženský svět, 1900, roč. 4., č. 1., s. 1.

⁴⁶ Ženské listy, 1930, roč. 34, č. 1.-2., s. 1.

2. Postavení ženy ve společnosti

Již ve středověku se zformovala myšlenka, že žena není rovna muži. Církev přičítala ženě hříšnost a sexualitu, která byla odvozena od Evina pádu a prvotního hříchu. Žena byla brána jako stvoření záludné, které svádí muže ke hříchu, jejím hlavním působištěm měl být domov, a to pouze pod dohledem a vládou muže. Velký význam ve středověkém chápání měla Bible a církev. Eva byla zrozena z Adamova žebra, což byl potvrzující akt, že je prvním muži podřízena.⁴⁷

Žena ve svém životě zastávala tři významné role, jako panna, manželka a vdova. Církev v 11. století zavedla zákon, kdy trvala na tom, aby do svazku manželského vstupovaly obě strany dobrovolně a z vlastní vůle. Dívky však často podléhaly nátlaku své rodiny, především otce a vdávaly se velmi mladé, za převážně starší muže. Sňatek byl ve většině případů brán jako transakce peněz a majetku mezi rodinami. Tím pádem nerovnost nevznikala pouze z obecného postavení ženského pohlaví, ale také ze samotného věkového rozdílu. Hlavním úkolem manželky, bylo přivést na svět děti, což způsobilo, že žena byla po velkou část svého dospělého života těhotná. Porody i samotné těhotenství bylo pro nastávající matku velmi náročné, což znamenalo, že úmrtnost při porodu byla vysoká a muž se ve svém životě většinou oženil vícekrát. Jediným únikem ženy od manželství, byl vstup do kláštera. Jeptiška byla v tomto ohledu brána jako bytost čistá, a to jí zajišťovalo uznání a úctu.⁴⁸

Od středověku byla společnost postavena na patriarchálním zřízení. Hlavou státu byl povětšinou král jako otec státu a hlavou víry papež, jakožto otec církve. Již v průběhu 17. století se začalo diskutovat, zdali má tento rodinný předobraz společnosti místo i v politickém životě. Například John Lock tvrdil, že manželství je občanskou smlouvou, kde má manželka také svá práva. Argumentoval tím, že ani Bůh nedal Adamovi nad Evou žádnou opravdovou moc, natož

⁴⁷ BOCKOVÁ, G.: *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. Praha 2007, s. 12.

⁴⁸ Tamtéž, s. 28-30.

pak tu politickou. Na druhou stranu, ale mužovi neodpíral nadřazenou pozici, jelikož rodina stála na starých, předhistorických a přirozených základech. Jde ale pouze o povinnost, kterou musí manželka prokazovat svému muži. Reakce na sebe nenechala dlouho čekat a na počátku 18. století Lockovi odpovídala ve svém díle *Reflections upon Marriage* Mary Astell, která tvrdila, že nezáleží, jestli se jedná o moc ve státě nebo v rodině. Jestliže je mužská moc v právním a politickém životě nepřirozená, jak tvrdil Lock, je nepřirozená i v rodině. K této teorii se na konci stejného století přidala i Mary Wollstonecraft.⁴⁹ Ve velké politice však žena mohla působit jen v okamžik, kdy ji k tomu opravňovala její krev, tak jako v případě královny Alžběty či Marie Terezie.⁵⁰

Zlom v těchto diskusích nastal až v 18. století, nástupem osvícenství, které se zaměřilo na přirozené rozdíly obou pohlaví ve vědecké sféře. Významným se stalo dílo Jean-Jacques Rousseau,⁵¹ *Emil čili o výchování*, které kladlo důraz na genderové odlišnosti v rámci patriarchální rodiny. Na rozdílnost obou pohlaví se mělo dbát již od útlého věku, a to především ve výchově a vzdělávání. Vědci přisuzovali každému pohlaví jiné vlastnosti a povahové rysy, což vedlo k rozdělení společnosti na veřejnou, tedy mužskou sféru a na soukromou, tedy ženskou sféru. Nejednalo se jen o biologickou podstatu obou pohlaví, osvícenství přineslo řadu dalších otázek i k právním vztahům mezi muži a ženami v rámci manželství. Přestože někteří myslitelé přišli s novými myšlenkami, nakonec se i nadále podřizovali již tradičnímu vnímání ženy jako nedospělé bytosti, kterou musí chránit a hlídat manžel.⁵²

Velká francouzská revoluce pozměnila pohled na celou společnost. Ženy se samy staly aktivními v boji za vlastní práva. Hovořilo se o problémech chudoby a neutěšené situace žen

⁴⁹ Mary Wollstonecraft (1759-1797) byla anglická spisovatelka a autorka spisu *Obrana ženských práv*. LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 319.

⁵⁰ BOCKOVÁ, G.: *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. Praha 2007, s. 44-49.

⁵¹ Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) byl francouzský pedagog a filozof. LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 314.

⁵² KRATOCHVILÍKOVÁ, M.: *Postavení ženy na Plzeňsku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století v českém a evropském kontextu*. Plzeň 2017,

třetího stavu, o otázkách ve vzdělávání a o mnoha dalších. Ženy bojovaly za svá práva v politice, přestože nechtěly žádné významné funkce a statusy, požadovaly alespoň volební právo.⁵³ Po nástupu Napoleona došlo k vytvoření tzv. *Code Civil*, neboli občanského zákoníku, který upravoval i vztahy mezi manželi. Muž i nadále přebíral vůdčí postavení v rodině. Manžel měl kontrolu nad veškerým společným majetkem, i majetkem, který si žena do manželství přinesla. Tvrdě se trestala ženská nevěra. Zákoník také jasně vymezoval soukromou a veřejnou sféru muže i ženy. U ženy byla hlavní sférou ta soukromá, přestože ani zde nebyla paní a neměla hlavní slovo. Vše od výchovy dětí a fungování domácnosti muselo být schváleno manželem, hlavou rodiny. Napoleonská éra ukončila tendence přenášet politiku do osobního života a jasně definovala soukromou a veřejnou sféru. Navázala na předosvícenský patriarchální systém, kdy muž zastupuje veřejně i politicky celou svou rodinu. Obdobné formulace bychom pak mohli nalézt v soupise pruského práva, které platilo až do roku 1900. Na našem území byl pak aplikovaný *Všeobecný občanský zákoník* z roku 1804. Ve všech záležitostech byl hlavou rodiny muž a žena mu byla podřízena, což bylo obhajováno přirozeným řádem. Ženské pohlaví bylo smyslné, nerozumné a slabé, proto bylo třeba jej korigovat.⁵⁴

Ženám jen pomalu docházelo, že takové rozložení sil není mravní, rovnocenné a spravedlivé. V prvních okamžicích bylo jejich hlavním cílem dokázat, že jsou rovnocennými bytostmi. České ženy měly velkou výhodu v podpoře ze strany vzdělaných mužů, jenž si uvědomovali, že rodina, jakožto základ národa, je nedílnou součástí boje za českou národní svébytnost. Intelektuálové chtěli, aby ženám nadále nebyla upřena možnost rozvíjet intelekt, odborné znalosti a víru. České ženské hnutí, tak bylo již od počátku ve spojení s mužskými elementy. Na našem území mělo hnutí ještě jeden specifický aspekt, ženy totiž nebojovaly pouze za svou vlastní rovnoprávnost, ale tento proces šel ruku v ruce s národními požadavky. Už v prvních desetiletích 19. století se konaly přednášky, jejichž obsahem byla obhajoba žen.

⁵³ BOCKOVÁ, G.: *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. Praha 2007, s. 50-53.

⁵⁴ Tamtéž, s. 87-91.

Vždyť přece žena by měla být rovnocenným partnerem, jelikož její práce je stejně důležitá jako ta mužova, je to ona, kdo je matkou a dává národu novou generaci. Tématika mateřství se českou literaturou proplétala po celé 19. století.⁵⁵

Přes veškeré tyto snahy, ženy jen těžko ničily předobraz ženy, jejíž místo je pouze u rodinného krbu. Žena byla stále chápána hlavně jako matka, nikoli jako bytost, která by se mohla ekonomicky i politicky podílet na fungování rodiny. Industrializace na počátku 19. století přinesla zmenšování propasti mezi veřejnou a soukromou sférou, a to především u nejchudších vrstev obyvatelstva. V některých rodinách na živobytí nestačil pouze jeden příjem, a proto ženy pracovaly jako chůvy, švadleny, pradleny, hospodyně, pomáhaly v manželově obchodě anebo měly střídavé zaměstnání. Práce žen a dětí byla v továrnách velmi častá. Pro zaměstnavatele byla totiž velmi výhodná, jelikož za ni většinou vyplácel nižší mzdy. Ženy, přestože byly v některých případech více kvalifikované než muži, nemohly nikdy jako „nedokonalí muži“ dosáhnout na plnohodnotnou mzdu. Přesto byl finanční přínos dcer a matek v rodině nepostradatelný.⁵⁶

U měšťanské společnosti, stále přetrvávalo jasné vymezení vztahu mezi ženou a mužem a mezi oběma pohlavími a zbytkem světa. Mužům patřil vnější svět a žena byla uzavřena ve vakuu domácnosti a rodiny. Žena byla chápána jako ochránkyně domácího kruhu, ochránkyně mravů, náboženství a kultury. Měla být dokonalou hospodyní, na kterou se její muž může spolehnout.⁵⁷ U české dívky se předpokládalo, že bude mravná a zbožná. I samotné náboženství hrálo značný význam při volbě partnerů, jelikož katolická církev si po celé 19. století udržela výsadu, neoddávat partnery jiného vyznání. V českých zemích hrála roli také národnostní příslušnost.⁵⁸

⁵⁵ NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 9-11.

⁵⁶ BOCKOVÁ, G.: *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. Praha 2007, s. 133-135.

⁵⁷ Tamtéž, s. 114-115.

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, str. 84-85.

Chudoba, závislost, dětská a ženská práce se týkala především nejnižších vrstev. Ženy z vyšších společenských vrstev se i nadále angažovaly především v soukromé sféře. Na veřejnosti jim bylo povoleno opět vystupovat v typicky ženských rolích, mohly se věnovat například charitě a péči o chudé.⁵⁹ Za první českou vlastenku je často označována Magdalena Dobromila Rettigová,⁶⁰ která však prosazovala spíše konzervativní výchovu. V jejím podání, měla být žena ideální hospodyně, matka a manželka a v zájmu rodinné harmonie se měla zcela podřídit svému muži. Na druhou stranu, podle Rettigové, měla být žena dostatečně vzdělaná, aby tak mohla být správnou manželkou a manželovi dobrou společnicí.⁶¹

Její tvorba zahrnovala převážně romány s mravním poučením, určené pro mladé dívky. Obsah jejích titulů naráží také na sociální problémy a rozdíly. Čeština Rettigové nebyla excelentní, ale i tak svou tvorbou přispěla k rozšíření českého jazyka mezi mladou ženskou generaci. Například její *Domácí kuchařka aneb Pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky české a moravské*, byla u mnohých žen jediným zdrojem, který zlepšoval znalost jejich národního jazyka. Ten šířila také při pořádání svých kuchařských kurzů, kde předčítala z českých knih.⁶² Stejný postoj jako Rettigová, měla i další česká spisovatelka, Sofie Podlipská. Ve své tvorbě dávala do protikladu ženskou povinnost k rodině, manželovi a dětem, k touze po poznání, duševní i intelektuální svobodě, kterou bylo jen velmi těžké získat mezi zdmi domova. Podobně jako její kolegyně, tak i ona se snažila nenásilně prosazovat dívčí vzdělávání, ale pouze jako prostředek zlepšení podmínek rodiny. Cílem jejích děl, nebylo odradit dívky od role manželky, ba naopak, podle Podlipské byla rodina a vdavky v centru ženského bytí.⁶³

⁵⁹ BOCKOVÁ, G.: *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. Praha 2007, s. 145-146.

⁶⁰ Magdalena Dobromila Rettigová (1785–1845) byla spisovatelka a kuchařka, autorka knihy *Domácí kuchařka*. LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 313.

⁶¹ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 124-125.

⁶² Tamtéž, s. 53-54.

⁶³ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 31.

Jak vůbec takové manželství v 19. století vypadalo. Manželství bylo od nepaměti základní jednotkou společenského řádu. V 19. století se definitivně oddělily, již výše zmíněné sféry života. Muž odcházel ve většině případů za prací mimo dům, aby rodinu finančně zajistil. Žena zůstávala doma, aby se postarala o hladký chod rodiny i domácnosti. Rodina a její řád byl stanoven na základě uzavření manželské smlouvy. Velký vliv na uzavření svazku mělo finanční zajištění obou vstupujících stran. Většina mužů se ženila, až byla ekonomicky samostatná a dosáhla určité kariéry. V měšťanském prostředí to bylo kolem třicítky, což znamená, že věkový rozdíl mezi manželi se tímto značně prohluboval. Žena naopak přicházela do manželství s věnem, které v některých případech napomohlo manželovi v kariérním postupu.⁶⁴

Pod pojmem věno si často vybavíme pouze finanční prostředky, ale mohl to být také movitý či nemovitý majetek. Na venkově pak nevěsta často dostávala dobytek, výbavu (prádlo, oblečení...) a potřebnou výbavu do domácnosti. Například spodní prádlo, které bylo součástí věna, symbolizovalo příslušnost k vyšší společenské vrstvě, protože chudší obyvatelstvo prádlo až do první světové války nosilo jen zřídka. Na budoucí výbavu měly v pozdějších letech velký vliv také ženské časopisy, které určovaly módu i nové prvky, které v ní nesměly určitě chybět.⁶⁵ Žena s nízkým věnem se buď vdala „pod úroveň“ anebo vstoupila do kláštera, který se stal jejím útočištěm. Třetí možnosti, se snažila vyhnout většina dívek i jejich rodin, a to označení „stará panna“. Nejenže se taková žena stala lehkým cílem vtipů a narážek, ale stala se i ekonomickou přítěží pro své příbuzné, kteří se o ni museli materiálně i finančně postarat.⁶⁶ Nemajetné a neprovdané ženy se nacházely v nezáviděníhodné pozici. Většinou se z nich staly vychovatelky nebo služebné, a to i přesto, že žily u příbuzných. Dívky měly pramalou

⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 73-75.

⁶⁵ Tamtéž, s. 87.

⁶⁶ Tamtéž, s. 77.

příležitost se osamostatnit, jelikož jejich uplatnění na trhu práce bylo mizivé. Ojedinele se objevily i svobodné ženy, které žily z nízkého kapitálu, který jim určil mužský příbuzný.⁶⁷

Rodina byla důležitá i v samotné volbě životního partnera a dívka byla plně odkázána na vůli rodičů. Rodiče k nalezení budoucího zete neváhali využít svých známostí. Často se stávalo, že se jejich dcera provdala za otcova společníka či kolegu. Nápadník se vybíral podle přísných kritérií, jako byla příslušnost k dané sociální vrstvě nebo náboženskému vyznání. Překážkou, pak mohla být i nezaměstnanost nebo vojenská služba. K hledání přispěli také rodinní příbuzní, jako sestřenice, tetičky nebo přátelé. Těchto zprostředkovatelů bylo využíváno především v první polovině 19. století, kdy společenský ruch nebyl tak frekventovaný. V druhé polovině, kdy se společenský život začal opět probouzet, měly matky možnost prezentovat dcery na různých veřejných událostech, jako byly plesy, návštěvy divadel či salonů, domácích bálů nebo dobročinných akcí.

Již v průběhu 20. let 19. století došlo k rozmachu a budování společenských salonů, spolků, ochotnických divadel, čtenářských kroužků a dalších. V těchto společenstvích byla ženská dobrovolná práce a organizování, nepostradatelnou a nedílnou součástí. Významnou roli zastupovaly salony, vznikající v domovech bohatších měšťanských rodin.⁶⁸ V jednom takovém salonu, v domě Josefa Friče, který navštěvovala i jeho švagrová Bohuslava Rajska, došlo k navrhnutí projektu na dívčí vzdělávací instituci. V roce 1842 byla založena škola Budeč, pod vedením Karla Slavoje Amerlinga. Ta byla po roce fungování rozšířena také o dívčí oddělení, právě pod vedením Bohuslavy Rajske. Kromě budoucích průmyslníků, řemeslníků a učitelů, se zde měly vzdělávat také učitelky. Karel Amerling s myšlenkou na vybudování této instituce pracoval již od třicátých let, avšak kvůli nedostatku financí, ji mohl realizovat až o deset let později, a to jen díky finanční podpoře bohatých měšťanů. Právě finanční stránka projektu se

⁶⁷ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, str. 23-24.

⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 81-86.

mu stala osudnou, jelikož nedostatek financí způsobil i to, že již po šesti letech byla škola uzavřena.⁶⁹ Amerling se přesunul do první hlavní české školy na Novém městě, kde se stal ředitelem. Poté společně se svou manželkou zřídil spolek *Jednota paní svaté Anny*.⁷⁰ Oblast ženského vzdělávání, byla v první polovině 19. století dosti povrchní a nenabízela hlubší poznatky. Stejně jako Rettigová, se výuka soustředila převážně na vzdělávání dívek, aby co nejlépe uspěly jako dobré manželky. Z tohoto důvodu se nevyučovaly žádné odborné předměty, což však v některých institucích nebyl problém pouze první poloviny století. Jelikož ženy svým vzděláním nezískaly žádné odborné znalosti, nemohly se projevit mimo okruh rodiny a byly tak zcela závislé na mužských příbuzných.⁷¹

Dívky ze středních nebo vyšších vrstev, kterým nehrozila existenciální krize, byly po velkou část 19. století vzdělávány doma, kde se o jejich výchovu staral některý ze soukromých učitelů, který docházel přímo do jejich domu. Všeobecného vzdělání se dívkám dostalo do dvanáctého roku, pak byli povoláni specializovaní kantoři, věnující se hudbě nebo kreslení. Jazyk byl povětšinou vyučován rodilým mluvčím. Důvodem domácího vyučování byl především strach z mravního úpadku a nevhodné společnosti. Vedle toho však, byla významnou součástí také role matky. Matka měla v životě i ve výchově své dcery zaujímat nezanedbatelné místo. Měla jí předat vlastnosti, které by se hodily pro dobrou matku i manželku, znalost řízení domácnosti, pokoru, víru v Boha, poddajnost a poslušnost a morálku, jejíž podoba se právě dědila z matky na dceru. Kromě těchto znalostí se i u dívky z těchto vrstev předpokládalo, přestože to ve většině případů neměla za potřebí, že bude umět šít, vyšívát a vařit, alespoň na základní úrovni. V první polovině 19. století matkám v předávání znalostí

⁶⁹ DOLENSKÝ, Jan: *Dějiny pražského školství v letech 1860–1914*. Praha 1920, s. 18

⁷⁰ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 11.

⁷¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Rákoska v dílně lidskosti*. Praha 2016, s. 133.

pomáhaly výchovné spisy, jež se objevily jako nový druh literatury, který cílí na dívky v adolescentním věku.⁷²

Situace se mění až v 60. letech, kdy byla obnovena ústavnost, jejíž součástí byl i nový zákon tzv. *O právu spolčovacím*. Ten vyšel v roce 1867 a vedl k vlně zakládání spolků, které se ujaly funkce nositelů nových myšlenek. Nejdříve začaly vznikat spolky zaměřené na dobročinnost, které pomáhaly chudým, sirotkům a ovdovělým ženám. Následovaly je spolky zájmové jako Sokol či Hlahol. Od 60. let vznikaly i ženské spolky, které reagovaly na špatnou situaci chudých a neprovdaných žen. Zaměřily se především na vzdělávání dívek, které bylo i nadále nedostačující.⁷³

Prvním krokem k reorganizaci ženského vzdělávání, bylo založení Vyšší dívčí školy v Praze, která vznikla na popud českého měšťanstva v roce 1863. Podle mnohých, měla škola spíše fungovat jako buditelka národního cítění, měla dívkám umožnit studovat v jejich rodném jazyce, namísto v němčině a měla splňovat demokratičtější a pokrokovější kurz, než do té doby nabízely různé soukromé školy či penzionáty.⁷⁴ Vyšší dívčí škola ve svém období splňovala potřebu hlubšího vzdělání, postupem času však začala zaostávat. Snažila se především o to, aby byly dívky připraveny na život manželky a matky, čemuž bylo přizpůsobeno i studium, které nepočítalo s tím, že se žena uplatní i mimo okruh rodiny.⁷⁵

Významným počinem byl i krok Karolíny Světlé, která v roce 1871 navázala na mezinárodní vlnu zakládání výrobních spolků. V polovině července se poprvé sešla valná hromada. Přestože obdobné spolky již prorazily a ukázaly své dovednosti v jiných zemích, jako Anglie, Belgie či Francie, Světlá se musela potýkat se značnou nevolí ze strany veřejnosti a obhajovat fakt, že spolek se nesnaží odradit ženy od manželství, ale umožnit jim finančně se o

⁷² LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, str. 49-51.

⁷³ NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 41.

⁷⁴ *Šedesát let Vyšší dívčí školy*. In: Národní listy, 15. června 1923, roč. 63, č. 162, s. 2.

⁷⁵ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 41-47.

sebe postarat a vyhnout se bezvýhodným situacím a případně napomoci malému rodinnému rozpočtu.⁷⁶ Spolek byl základním kamenem pro vznik školy, s názvem *Obchodní a průmyslová škola*. Hlavním cílem byla snaha o odstranění chyb, které napáchala předešlá výuka. Vyučování se zaměřilo na několik proudů. Zájemkyně o studium si mohly vybrat hned ze tří možností. Jednak zde byla jazyková škola, která umožňovala získat znalosti v angličtině, němčině a mnoha dalších jazycích, následně zde byla, jak už název napovídá, škola obchodní a průmyslová, kde se studentky zaměřily na kresbu, matematiku nebo rytectví. Vyučování probíhalo v češtině, což odpovídalo dobovému trendu.⁷⁷ Na škole při Ženském spolku se žena nemusela zapojit pouze do klasické výuky, v nabídce byla i řada kurzů jako kadeřnický kurz nebo kurz aranžování květin. Velký úspěch měl ošetrovatelský kurz, který byl realizován ve spolupráci se Spolkem českých lékařů. Absolventky tohoto kurzu byly vyhledávány a neměly potíže si najít uplatnění.⁷⁸ Spolek i škola si vedly velmi dobře až do počátku 20. století. Nové století však přineslo změny ve vedení, a to vedlo ke snížení prestiže a také v posilnění tlaku ze strany konkurence. Oficiálně byl spolek rozpuštěn v roce 1957.⁷⁹

Za vrcholnou instituci 19. století, která napomohla srovnat dívčí výuku s chlapeckou, je považováno založení spolku Minerva a gymnázia při něm. Přestože se myšlenka na založení podobné školy objevovala po celou druhou polovinu 19. století, podařilo se ji realizovat až v roce 1890, za vytrvalých snah Elišky Krásnohorské a spolupracujících mužů. Nejdříve tedy vznikl stejnojmenný spolek, který měl celý plán zaštit'ovat. Karolina Světlá, přestože byla oslovena, nechtěla mít s tímto projektem nic společného, proto se spolkovým orgánem nestal Ženský výrobní spolek. Školní osnovy byly rozděleny do dvou částí o celkové době studia pěti let. Studentky během této doby měly projít učivo, které odpovídalo látce osmiletého

⁷⁶ *Valná hromada ženského spolku výrobního*, In: Národní listy, 13. 7. 1871, roč. XI., č. 189, s. 3.

⁷⁷ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 108-109.

⁷⁸ *Ženské listy*, 1875, roč. III., č. 10, s. 162-163.

⁷⁹ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 122.

chlapeckého gymnázia. Škola měla také napomoci ke sjednocení vědomostí, které si dívky přinesly z předchozích institucí. První maturitní zkoušky žáků, se konaly v roce 1895 v budově Akademického gymnázia, jelikož samotná Minerva zatím neměla právo zakončující zkoušky. Zkouška probíhala ve třech kolech během května až července a byla rozdělena na část písemnou i ústní a skládala se z velkého množství předmětů, přes jazyky až po filozofii a náboženství. Maturita skončila pro Minervu úspěchem. V okamžiku, kdy dívky prokázaly, že jsou schopné úspěšně složit maturitní zkoušku vyvstala otázka, zda je také připustit k univerzitnímu vzdělání. Nakonec, pod zavedením několika podmínek, jako složení maturitní zkoušky, řádné rakouské občanství nebo dostatečný věk, bylo dívkám umožněno navštěvovat filozofickou fakultu, zatím tedy jen jako posluchačkám. V následujících letech se pak rozhořela rozepře o přístupu na ostatní fakulty a také o volební práva-⁸⁰

Kdybychom se chtěli vrátit ke kořenům a prvním vlastovkám, které se postupně prodraly do politiky, museli bychom se vrátit do roku 1889, kdy probíhaly předvolební kampaně do říšského sněmu. V rámci těchto veřejných diskusí si ženy začaly uvědomovat, že i ony by se mohly zapojit do politického dění. V polovině 90. let již dosáhla řada mladých žen středoškolského vzdělání, a proto se začaly poohlížet po svých dalších možnostech. Stejně jako při boji za vyšší dívčí vzdělání, i v boji za politická práva se nejdříve začaly formovat různé organizace a spolky. Významnou osobou v tomto procesu je postava Františka Palackého. V roce 1898 byl při příležitosti oslavy jeho narozenin založen Ústřední spolek žen českých, který pod sebe začleňoval další podobné občanské ženské spolky. Spolek se zabýval nejen vzděláním a ochranou pracujících žen, ale také se v letech 1904 a 1905 snažil o reformu občanského zákoníku, především se zaměřením na změny v oblasti manželství. Postupně se

⁸⁰ Tamtéž, str. 130-132.

mezi ženami začaly objevovat i ty, které získaly univerzitní titul. Ty opět vytvořily řadu spolků, které se zapojily do nových bojů.⁸¹

Vedle bojů za národní svébytnost a otázky ženského vzdělávání, se problematika volebního práva žen stala významným tématem dobových periodik. V nich se postupně začaly objevovat informace o vyspělých národech, ve kterých již ženy volební právo získaly, případně se o této možnosti vedou diskuse. V rámci česky psaných periodik, se k otázce nejdříve vyjádřily dělnické ženy prostřednictvím svého *Ženského listu*. Následně se připojily i ženy ze sociálně demokratického proudu, které publikovaly především v časopise *Ženský obzor*.

Díky spolupráci aktivistek došlo v roce 1905 k založení dalšího spolku, ten dostal název Výbor pro volební právo žen. Významnými pro chod spolku se staly, Teréza Nováková, Karla Máchová, Františka Zeminová či Františka Plamínková. V prosinci stejného roku se konala Všeženská schůze pro volební právo. Spolek pořádal různé odborné přednášky a také předkládal návrhy na úpravu volebního práva. Na konci roku 1907 začal výbor spolupracovat s politickými stranami na podpoře kandidatury žen do českého zemského sněmu. Tento akt byl zákonný, jelikož zákon z roku 1861 ženy nevyklučoval z pasivního volebního práva.⁸²

Do voleb v roce 1908 kandidovaly hned tři zástupkyně ženského pohlaví, Karla Máchová, Božena Zelinková a Marie Tůmová. Přestože neuspěly, jejich účast a také získané hlasy znamenaly, že ženy si své místo v politice najdou. Ženy dokázaly, že jsou rovnoprávnými partnerkami mužů a zbouraly veškeré předsudky, které proti nim byly po několik staletí vedeny. Musely se ale i nadále vyrovnávat s tím, že pokud chtějí být ekonomicky soběstačné, musí se vzdát své role matky. Zákon, který nařizoval celibát, například učitelkám, byl zrušen v roce 1919. Nakonec se podařilo uzákonit i volební právo a ženy se v roce 1920 úspěšně účastnili voleb do poslanecké sněmovny a senátu.⁸³

⁸¹ MALÍNSKÁ, J.: *My byly, jsme a budeme! České ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha 2013, s. 93-96.

⁸² Tamtéž, s.100-113.

⁸³ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 272-282.

3. Žena jako buditelka národa a ochránkyně češství

Na přelomu 18. a 19. století se společnost musela vyrovnat se značnými změnami, jejichž nástup se začal postupně zrychlovat. To se projevilo nejen v ekonomické a politické sféře, ale také v sociální. Habsburská monarchie byla v té době tvořena značně různorodým uskupením lidí, kteří se od sebe rozlišovali nejen územním rozložením, ale také kulturou či jazykem. Postupně se jednotlivé skupiny začaly vůči sobě vyhraňovat, a tím se začaly tvořit zárodky budoucích moderních národů.

I Češi byli částí obyvatelstva, která patřila pod tuto rozlehlou evropskou říši. Jejich jazyková odlišnost byla však z počátku brána jako překážka k tomu, aby získali sociální vzestup. Už za Josefa II. byla vydána řada reforem, které se snažily říši sjednotit a centralizovat. Němčina byla brána jako univerzální jazyk říše. V myšlenkách některých, byla možnost zprostředkovat Čechům němčinu způsobem, jak je vytrhnout ze sociální a kulturní zaostalosti. Co se týká samotného českého obyvatelstva, bylo češství spojeno spíše s poddanským obyvatelstvem. Část české historické šlechty češtinu využívala, aby se politicky vyhranila. Zbytek šlechty češtinu vnímal jako jazyk poddaných, tudíž pro jejich stav nepřijatelným a využívala ji pouze v kontaktu se sluhy. Přesto byla čeština možností, jak se kulturně a politicky vyhranit. Pro tyto účely, bylo zapotřebí jazyk představit široké veřejnosti v ucelené formě, modernizovat ho a aktivně používat, na to ale neměla historická šlechta čas ani chuť. Na scénu tedy přichází učenci, jako například Josef Dobrovský či Josef Jungmann.⁸⁴

Jak bylo zmíněno výše, první fáze byla plně určena pro obnovu a návrat k minulosti, aby bylo možné vytyčit cíle v budoucnosti. Bylo zapotřebí napravit úpadek, který nastal v předchozím století. Jazyk se sice uchoval mezi venkovským obyvatelstvem, ale už méně pak, mezi vrstvou inteligence, jelikož na školách se učilo především latině a němčině. Úkolem tedy

⁸⁴ HROCH, M.: *Na prahu národní existence: touha skutečnost*. Praha 1999, s. 54-56.

bylo zformovat a posílit svébytnou a samostatnou kulturu a s tím spojené zvelebení vlastního jazyka. Čeština musela být vypracována a vylepšena do takové formy, aby byla schopna konkurovat němčině, která na trhu literatury jednoznačně dominovala. Ovšem otázkou bylo k čemu se vrátit a kde hledat inspiraci. Tady nastává paradox, jelikož čeští učenci sáhli po základech známých a blízkých, ku prospěchu jim byla německá filozofie. Z té se do češtiny následně překládala různá díla, od světových dějin až po dějiny slovanství, a až později přišel na řadu Palacký a jeho *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Upravit jazyk do takové úrovně, aby splňoval potřeby tehdejší doby, bylo značně obtížné. Učenci se snažili čerpat především ze staré češtiny, ta ale po staletích rezistence postrádala výrazy pro moderní vynálezy. V takových chvílích se zdrojem staly příbuzné slovanské jazyky, dialekty, slovenština nebo nově vytvořená slova. I nadále se pro vědecká díla využívala němčina. Což byl opět příklad palackého dějin českých. Literáti hledali inspiraci hlavně v lidových a národních písních a pověrách. Vycházely sbírky lidové poezie, ale také se napodobovala díla zahraničních autorů. Zprvu byla literatura jednotná a autoři se často zabývali různými formami, až později se tento proud rozdělil na literaturu krásnou a vědeckou.⁸⁵

Od poloviny 19. století se začala rozvíjet i národní žurnalistika. Přestože česká žurnalistika v té době byla ještě v začátcích, měla dobrý základ v podobě vzdělaných novinářů, jako byl již zmíněný Palacký nebo Karel Havlíček Borovský. Noviny se postupně staly prostředkem pro šíření myšlenek jak politických, tak národních.⁸⁶

Na podzim 1860 byl vydán Říjnový diplom, což byla předzvěst plánované ústavy, která vyšla v únoru 1861. Mezi těmito dvěma dokumenty, k datu 1. ledna 1861, poprvé vyšly také Národní listy, tiskový orgán Staročechů, což bylo odrazem znovunastartování politického života. První díl byl pojat jako program Národní strany a českého národa. Probírala se národní otázka, také volební právo, rozdělení samosprávy a sociální rozložení společnosti, ve kterém

⁸⁵ MASARYK, T. G.: *Česká otázka*. Praha 1895, s.10-15

⁸⁶ Tamtéž, s. 170-171.

Ize vidět značný konzervatismus Staročechů. Vraťme se, ale k národní otázce, která se bude probírat v této kapitole.

Již v úvodních řádcích se dozvídáme, že hlavním cílem je snaha o zvýšení politického i všeobecného vzdělání národa, díky čemuž by dospěl do kulturní úrovně dalších států v rámci Habsburské monarchie, a toto vzdělání by se stalo pevným základem pro blahobyt a možnou cestu k samostatnosti. Byl použit také termín *historické státní právo* a upozornění na dlouhou českou historickou návaznost, která byla sice přerušena různými událostmi, přesto byla stále silně citelná. Staročeši si dobře uvědomovali, že základní jednotkou každého národa je rodina a budoucností jsou děti. Proto cílili také na to, aby se školy dostaly opět do české náruče. Na tuto myšlenku pak směřuje mnoho dalších periodik a tato tematika se objevuje ve většině ženských časopisů od druhé poloviny 19. století.⁸⁷

3.1 Období do 70. let

Období 60. let bylo na novinovou tvorbu ještě skoupé, zvláště pak periodika zaměřující se přímo na ženy bychom zde našli jen ojediněle. Přesto, se ale v některých periodikách objevují alespoň kusé informace o tom, jaká byla představa ženy, co by vlastenky a Češky.

Jedním z takových článků je i ten s názvem *Po německu vzdělaná Češka*, který vyšel v roce 1861. Autorem je František Pravda, který se snaží zhodnotit vlastenecké vzdělání, které je v daném období mladým dívkám nabídnuto. Kritizuje především upřednostňování německých institucí. Dívky, přestože vstřebají informace, především z oblasti náboženství, dějepisu, psaní a čtení, jsou vyučovány v němčině a svůj rodný jazyk skoro neznají. Pravda je zastáncem českého jazyka v elementárním vzdělání, jelikož je rozhodně jednodušší získávat informace v mateřském jazyce než se ještě zamýšlet nad samotnou jazykovou formou. Někteří samozřejmě oponují. Němčina je podle nich základním jazykem, který je zapotřebí znát pro

⁸⁷ *Program Národních listů*. In: *Národní listy*, 1861, roč. 1., č. 1., s. 1-2.

každodenní činnosti. Autor ale na oplátku namítá, že pokud je člověk Čechem, měl by znát především češtinu.⁸⁸

Obdobným tématem se zabývá článek ze Zlatých lístků, časopisu, který sloužil jako doplnění Zlaté knihy. Ta byla určena jako čtivo především dívkám nižšího věku. Možná i z toho důvodu autor článek pojal jako příkladovou situaci ze života. Příběh představuje dvě dívky, Matildu a Blaženu. Jedna je Češka a druhá Němka, ve věku odpovídajícím čtenářkám. Matilda se s otce přistěhuje do stejného domu, ve kterém již se svými rodiči bydlí Blažena a dívky se začínají poznávat. Překážkou jim však je neznalost jazyka. Blaženina maminka dceři následně vysvětluje jaký je mezi dívkami rozdíl.

„Matilda je Němka, že její řeč mateřská je řeč německá, a Blažena je Češka, že její řeč mateřská je řeč Česká. (...) Řeč mateřská je ta řeč, kterou mluví máteř, to jest matka čili maminka a kterou mluví otec, to jest tatínek a které jsme se od nich mluvíti načili.“

Na rozdíl od autorů v pozdějších letech, ale článek vybízí dívky k tomu, aby se německy naučily a případně pilovaly i další jazyky. Zdůrazňuje však to, že i když dívka umí plynule německy, stále zůstává Češkou. Podotýká, že je zapotřebí být pyšný na svůj národní původ a snažit se pro svou vlast udělat maximum. Podobný názor a také rozbor problematiky českého jazyka nalezneme v následujících dekadách.⁸⁹

3.2 Období 70. let

Jak již bylo zmíněno, prim v ženském emancipačním procesu 70. let hrál Ženský výrobní spolek a škola při něm. Následně byly pro potřeby spolku vytvořeny také noviny, které byly vedeny pod názvem Ženské listy. O spojitosti s národnostním cítěním a cíli není pochyb. Již v programu listů jsou osloveny „všechny československé ženy“.

⁸⁸ PRAVDA, F.: *Po německu vzdělaná Češka*. In: Kalendář učitelů, 1861, č. 1., s. 107-109.

⁸⁹ *Blažena a Matilda. Příklad ze života*. In: Zlaté lístky, 1868, č. 6., s. 117-127.

„Ženské listy sblížovaly duševně dcery československé, ve sloupcích jejich mohly si pohovořit o pravých a hlavních potřebách svých, pojednávat o svých záležitostech a seznámiti se s podobnými snahami spolusester svých u jiných národů.“

Ženské listy se také snažily zaplnit mezeru v novinové sféře. Kdy, jak samy naznačují, existují noviny pro všechny odvětví, jen ty určené pro ženy zatím schází. Toto mělo být odrazem vzdělanosti a úrovně, které národ dosáhl. Samozřejmě nechybí obhajoba potřeby ženského vzdělávání. Žena musí být vzdělaná, jelikož jejím hlavním posláním je v této době role matky, která svými poznatky ovlivňuje budoucí generace, ze kterých vzejdou vzdělané a národně uvědomělé bytosti.⁹⁰

Přestože 70. léta znamenala pro mnohé, národnostní a politické uvědomění, ženy byly i nadále částí populace, která se skrývala v rodinném kruhu a veřejným postojem, byl postoj muže, jakožto hlavy rodiny. Ženy se tedy do národního hnutí zapojovaly pouze ojedinele. Byly to především spisovatelky, které se k této otázce vyjadřovaly a kritizovaly zbylou část svého pohlaví.

„Mezi ženami jsou to však výminky posud, a nalezneme velkou většinu českých dcer, že je jim drahý šperk a mnohá drahá treta milejší, než-li poučná kniha a dobrá příruční bibliotéka.“⁹¹

Tak okomentoval postavení žen k národnostní otázce Václav Šílený na své olomoucké přednášce v lednu 1873. Ženy jsou podle něj spíše povrchní a raději se zajímají o zábavu. Dobrý názor neměl ani na české matky, které podle něj češství v rodině a domácnosti dostatečně neprosazují a odrazují muže od spolkové činnosti.⁹² Podobná úvaha je pak prezentována i v zářijovém čísle stejného listu.

⁹⁰ *Program.* In: Ženské listy, 1873, roč. 1., č. 1., s. 1.

⁹¹ *Poměr ženy k sociální a národnostní otázce.* In: Ženské listy, 1873, roč. 1., č. 5., s. 37.

⁹² Tamtéž, s. 5.

„Mravní zdobení se a přepych v oděvu, touha po zábavách mimo dům, mravní ochablost, duševní lenivost a vypínání se nad svůj stav.“

Kritika v tomto případě nesměruje pouze na ženy, ale za tento stav, podle autora může celá společnost. Mravní úpadek společnosti, špatná domácí výchova a nedostatečný školní systém.⁹³ Co se druhého bodu týče, v 19. století se u výchovy dívek, kladl velký důraz na vědomosti předané v domácnosti od matek. Za největší prohřešek českých matek se brala nedostatečná péče o duševní rozvoj a u dcer „mazlení“, které bylo nejen, zdraví, ale také mravně škodlivé.

Jak ale mohla matka předat vědomosti, a hlavně buditelské myšlenky své dceři, když nebyla sama dostatečně vzdělaná. Je to tedy začarovaný kruh, ze kterého lze vyjít pouze v okamžiku, kdy bude i škola schopna dívkám přednést správné vzory. Nezáleží pouze na množství naučené látky, ale také bylo zapotřebí, rozvíjet citovou stránku osobnosti. Ženy jsou totiž od přírody vedeny citem a předání lásky, by mělo být jejich hlavním cílem. Alespoň tímto způsobem se v polovině 19. století vnímal rozdíl mezi mužem, jakožto racionální bytostí, a ženou, která je spíše impulzivní. Právě jejich impulsivní a iracionální pohnutky by lépe korigovaly učitelky nežli učitelé, kteří v mnohých institucích převládali. Učitelka byla podle mnohých, schopna z dívky dostat to nejlepší a rozvíjet její něžné hluboké city a předávat jí správné názory na život.⁹⁴

Na druhou stranu nesmíme Štítnému zapomenout jeho podporu ženské emancipace. Stejně jako se snažil prosadit mezi ženami spolkovou činnost, snažil se mezi muži rozšířit povědomí o ženské otázce. Samozřejmě, tato jeho podpora nebyla úplně tak nezištná, protože každý muž, který je dobrý vlastenec, by měl podporovat ženy v jejich vzdělání, aby ty měly rozumnější pohled na národně-obrozenecké snahy. Přesto bylo jisté, že k probuzení národa je potřeba všech a ženy rozhodně nebyly zanedbatelnou veličinou.

⁹³ *Výňatek ze spisu.* In: *Ženské listy*, 1873, roč. 1., č. 9., s. 72.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 72-74.

Na mužskou část populace se argumenty pro emancipaci hledaly také v národnostní otázce, jak už bylo naznačeno výše. Problémem ale bylo samotné vyšší vzdělání, které na ženy jaksi zapomínalo. O vzdělání žen však až v následující kapitole.⁹⁵

Přestože již od poloviny století vznikaly různé spolky a salóny, které měly alespoň částečně nahradit neplnohodnotnou školní výuku, ženy jen obezřetně a pomalu opouštěly komfortní sféru domácnosti. Na to upozornila ve svém článku, s názvem *Český salón*, Bětka Rozmarná. Ten kritizuje především nespolečenskost českých žen.

„Pravda, my Češky máme pověst dobrých kuchařek, dobrých hospodyní a i dobrých hostitelek, - ale přece každému, kdo přijde, patrně, jak jsme nespolečenské. Přijde-li host o svátcích neb o posvícení uctíme ho jídlem a pitím – méně zábavou, - v jinou dobu ale sotva, velmi ztěžka do našeho domu vůbec se dostane, nemá-li k tomu zvláštního účelu; bezúčelného přicházení něčím, chce-li snad pouze mluvit a slyšet, takřka ani nerozumíme, leda mezi příbuznými a kmotrami, které si přijdou pohovořit o rodinných záležitostech – celého města.“⁹⁶

Stejně jako Šílený, i Rozmarná poukazuje na povrchnost českých žen. Podle ní nemůže být společnost vzdělaná, když se nevzdělává celá její polovina. Navíc, jak mohou být vzdělání muži, když jako chlapi načerpávají vědomosti v rodinném kruhu a v následné dospělosti s ženou nemohou mluvit otevřeně a na úrovni.

„Pokud má muž u našich dam jen nějakou cenu, může-li se ženit, a pokud jest jim jen tenkrát interessantním, chce-li se ženit, podut nemůže o vzdělaném, ušlechtilém styku společenském bohužel býti ani řeč.“⁹⁷

3.3 Období 80. let

Tento názor pravděpodobně sdílelo mnoho osob ještě v následujících letech, jelikož se ke stejné otázce vyjádřila i Eliška Krásnohorská v květnovém čísle stejného časopisu v roce

⁹⁵ *Poměr ženy k sociální a národnostní otázce* In: *Ženské listy*, 1873, roč. 1., č. 5., s. 37-40.

⁹⁶ ROZMARNÁ, B.: *Český salón*. In: *Ženské listy*, 1877, roč. 5., č. 7., 103.

⁹⁷ Tamtéž, s. 104.

1884. Ta se ale naopak postavila na obranu žen. Zdůrazňovala, že přestože se může zdát horlivost některých dam v národnostní otázce chabá, opak je pravdou. Každá si ale vybrala svou vlastní cestu, která může být vykonávána na očích veřejnosti nebo v soukromí. Zmiňuje, že ženy vytvářejí ve velkém spolky a organizace, které se zabývají dobročinností, snaží se zajistit vzdělání chudým dětem a organizují vlastenecké sbírky, které našly své uplatnění při výstavbě divadel. Opět ale na ženy apeluje, aby rozvíjely své vzdělání a účastnily se například večerních a nedělních kurzů.⁹⁸ Samotné *Ženské listy*, ze kterých článek od Krásnohorské pochází, několikrát vyzýval k tomu, aby české ženy přispěly na podporu výstavby divadel. Ve stejném čísle se objevuje apel na podporu Národního divadla v Brně. Za tímto účelem byl uspořádán bazar na pražském Žofíně, kterého se měly zúčastnit i přední české vlastenky, především z řad spisovatelek, mezi nimi například i Sofie Podlipská.⁹⁹ Kromě brněnského divadla bylo obdobné provolání publikováno i při slavnostním budování Národního divadla v Praze a následně i po požáru, který budovu zničil a bylo zapotřebí četných oprav.

Národní divadlo se stalo symbolem kultury českého národa a po celé zemi se uveřejňovaly žádosti s prosbou o finanční pomoc. Ani ženská periodika nebyla výjimkou a mnoho článků vyšlo i v rámci *Ženských listů*. Autorky zdůrazňovaly hlavně fakt, že ženy tvoří polovinu obecnosti, a proto by se na uskutečnění takového velkolepého plánu měly podílet. Národní divadlo totiž mělo symbolizovat velikost národa, jeho kulturní a také morální hodnoty.¹⁰⁰

Všeobecně se bralo jako povinnost, každé správné vlastenky, se kromě své domácnosti, věnovat ještě veřejné činnosti, kterou by vykonávala pro povznesení národa. Kromě již zmíněných divadel se pozornost zaměřovala také na vytváření a uchovávání historických sbírek, které měly podpořit význam a slávu českých dějin. Jednou z mála takových akcí byla i

⁹⁸ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Vlastenkám dobré vůle!* In: *Ženské listy*, 1884, roč. 12., č. 5., s. 73-75.

⁹⁹ *Národní divadlo v Brně. Provolání.* In: *Ženské listy*, 1884, roč. 12., č. 5., s. 75-76.

¹⁰⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Také hlas o Národním divadle.* In: *Ženské listy*, 1881, roč. 9., č. 10., s. 145-146.

národopisná výstava kmene československého. Ženy se měly stát nejen rovnocennými členkami organizačního výboru, ale také se měly podílet na rozřídění poskytnutých exponátů.¹⁰¹ Vedle samotné organizační části, měly *krajanky*, jak byly ženy v člancích označovány, samy poskytnout vhodné věci pro výstavy. Ty nemusely být pouze hmotné, za vhodné se považovaly také soupisy obyčejů a zvyklostí, místní písně a pověry, i třeba názory na aktuální situaci ve vzdělávání dětí.¹⁰²

Abychom ale ženy pouze nekritizovali, bylo vydáno množství sloupků, které se je snaží povzbudit, motivovat, a hlavně u nich nalézt ztracené sebevědomí. Spisovatelé poukazují na ženský vliv, který působí na muže a ovlivňuje tak společenské dění. Znovu se poukazuje na to, že muž je sice hlavou rodiny, ale žena zastává důležité postavení jejího srdce. Příkladem může být článek Josefa Veselého s názvem *Ženy české nositelky štěstí svého národa*. Veselý se snaží se snaží vybudovat ženskou sebedůvěru na příkladech z minulosti, kdy jmenuje několik slavných panovníků a zmiňuje, že jejich oporou byly především jejich manželky a matky. Trvá na tom, že by se především česká historie, měla předávat z matky na dceru a v ní by se měly hledat ideály, které napomohou k vybudování silného národa skrze ženy. Oproti předchozím autorům, vyzdvihuje sílu ženy v domácnosti, kdy domov je jejím působištěm a tady má největší vliv. Za základ národa považuje domácnost a rodinu, proto se především zaměřuje na roli ženy a muže v rámci manželství. Trvá na mravních hodnotách, vzdělání a spořádanosti života. Muž je podle Veselého, doma pouze manželem a žena by mu měla přinášet klid a pochopení, jelikož se k ní vrací po náročném pracovním dni. Díky této její snaze je pak schopen lépe pracovat, a to nejen pro rodinu, ale pro celý národ. Přesto by žena neměla zapomínat ani na sebe a nadále se rozvíjet, protože její vzdělání následně napomáhá tomu, aby byla její domácnost čistá, spořádaná a šťastná. Vzdělaná manželka navíc dokáže ze svého muže dostat to nejlepší, a naopak potlačit v něm to špatné, jako je mravní úpadek a díky tomu udržet rodinu jednotnou.

¹⁰¹ *Pro ženské ruce!* In: Ženské listy, 1891, roč. 19, č. 8., s. 171.

¹⁰² *Drahé krajanky!* In: Ženské listy, 1891, roč. 19., č. 11., s. 225-229.

Za největší prohřešek je u ženy brána zahálka a co se týče povrchnosti, tu Veselý vidí jako dobový trend a výsledek společenského úpadku.¹⁰³

„Tak například muži vytykají ženám povrchnost, kterou však jako dostatečnou jim dříve doporučuji, nevyhledávajíce na nich vzdělání hlubšího. Baví-li se muž s dámami, domnívá se, že potřebí jest skloniti se k ženské mysli a úmyslně schyluje se k malichernostem. Ani se nepředpokládá, že by něco vyššího nežli všednosti a titěrnosti, planý hovor a prázdná slova ženy baviti mohlo a mělo.“¹⁰⁴

Z úryvku jde vidět, že Veselý zaujímal jiný názor na otázku povrchnosti než Bětka Rozmarná. Ta shledávala problém hlavně v samotných ženách a nezamýšlela se nad tím, že silně kritizovanou povrchnost společnost po ženách vyžaduje a očekává. Josef Veselý také dodává, že kdyby bylo po dívkách vyžadováno něco dalšího než dobře vypadat, a byly by jim dány jiné možnosti ve vzdělávání, tak bychom byly zřejmě překvapeni, kolik toho jejich mysl zvládne. On sám se jeví jako zastánce ženského vzdělání, ale stále jen ve prospěch rodiny. Vzdělaná žena totiž dokáže správně vést domácnost a je plná lásky, kterou může věnovat svým dětem a národu.¹⁰⁵

Již o šest let dříve byl v periodiku *Ženské listy* uveřejněn podobně orientovaný článek Františka Kodyma, který vidí hlavní roli ženy v domácnosti. Žena by měla být matkou. Stejně jako Veselý, ale nezapomíná na seberozvoj, a to nejen mezi českými ženami na venkově, které jsou všeobecně brány za nejmíň vzdělané, ale také mezi městskými dívkami. Kodym opět zdůrazňuje vliv na rodinu a výchovu budoucích generací v národní duchu. Připouští sice, že právní postavení žen na tom není o mnoho lépe než v ostatních zemích, ale to může být zatím odsunuto do pozadí. Nejdříve je zapotřebí ženy vyburcovat k vlastenectví. Naopak by podle

¹⁰³ VESELÝ, J.: *Ženy české nositelky štěstí svého národa*. In: *Kalendář paní a dívek českých*, 1888, roč. 1., s. 94-100.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 97.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 94-100.

autora, měly být české ženy vděčné, že je muži připustí k takovému vznešenému úkolu, jako je boj za národ.¹⁰⁶ Zajímavé je, že se v článku objevuje snaha o prosazení česky psaných děl.

„Především arcit' připomínáme, že chceme-li, aby žena česká se vzdělávala, žádáme též, aby činila tak v duchu svého národa, aby i vzdělána jsouc, zůstala vždy jen českou; a proto první povinností čtoucích žen jest, aby četly knihy české a dobré, plody našeho života národního a neutápěly ducha svého ve spisech nám cizích, na mnoze demoralizujících, odnárodňujících!“¹⁰⁷

V 80. letech, kdy Kodým svůj článek uveřejnil nebylo už tak ojedinělé narazit na autory píšící česky. Vycházelo množství, jak odborné literatury, tak beletrie v češtině. Ženy už mohly častěji sáhnout po česky psaném časopise. Přesto ale, v literatuře a také v samotném vzdělání, i nadále převažovala němčina. Rok 1882 byl pro Ženské listy rokem, kdy se autoři, kteří zde přispívali, snažili u čtenářek prosadit nutnost číst česky psaná díla a naopak zdůraznit, že němčina není jazykem pronárodním. Vedle Kodýmova článku, který zabíral stránky několika vydání, v podobném tónu pokračoval i několikadílný příspěvek Elišky Krásnohorské.¹⁰⁸

Je zapotřebí poukázat na to, jakým zdlouhavým procesem, zavádění češtiny bylo. Když mluvíme o „první generaci“ vlastenců, jak je označuje Hroch, zasazujeme je do období poslední dekády 18. století. Dobrovský a jemu podobní se snažili prosadit to, že čeština není pouze jazykem historickým, ale především jazykem živým, který se i nadále vyvíjí a je určen pro to, aby se stal národním. Bylo tedy zapotřebí vytvořit gramatická pravidla, a hlavně spojit historickou češtinu, kterou bral Dobrovský za vzorovou, s mluveným soudobým jazykem. Na konci 18. století se tato problematika ale týkala pouze omezené skupiny učenců a obyčejného lidu se téma češtiny zatím nedotýkalo. Ani u úředníků a měšťanů, kteří tvořili převážnou většinu zákazníků knihkupců, nebyla česky psaná literatura, když už byla dostupná, cílem nákupu.¹⁰⁹

¹⁰⁶ KODYM, F.: *Divkám a matkám českým*. In: Ženské listy, 1882, roč. 10., č. 1., s. 1-4.

¹⁰⁷ KODYM, F.: *Divkám a matkám českým*. In: Ženské listy, 1882, roč. 10., č. 2., s. 19-21.

¹⁰⁸ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. Ženské listy, 1882, roč. 10, č. 9., s. 135-136.

¹⁰⁹ HROCH, M.: *Na prahu národní existence: touha skutečnost*, Praha 1999, s. 66-68.

O téměř sto let později můžeme pokračující boj za český jazyk sledovat právě skrze pero Krásnohorké, která se snaží ženy přimět k tomu, aby vnímaly češtinu jako jazyk vzdělanců. Požaduje, aby se budoucí generace vzdělávaly v národním jazyce, který je pro děti přirozenější než se učit novému, cizímu jazyku, tedy němčině.¹¹⁰ Upozorňuje na to, že se německé články snaží češtinu zesměšnit a shodit a německy psaná vědecká literatura je místy nepřesná a předpojatá. Klade tedy otázku, zda je opravdu zapotřebí vnímat němčinu jako prostředek inteligence. Samozřejmě lze polemizovat nad tím, do jaké míry, jsou Krásnohorské výroky reálné a kolik je využito, jako prostředek pro vyvolání národního citění.

Důležité je zmínit také to, že znalost němčiny přisuzuje především obyčejným lidem, kteří ji musí znát z praktických důvodů, jelikož se tak domluví nejen na úřadě, ale také v množství obchodů. Přesto by ale tato znalost neměla být nikterak velká, protože špatná výslovnost a chyby dosvědčují, že daná osoba je vlastenec, pro kterého není němčina ničím důležitým.¹¹¹ Na to upozorňuje české matky. Těm sice naznačuje jisté pochopení při výuce němčiny, jelikož se tak matky snaží zabezpečit dobré živobytí pro své děti. Na druhou stranu by ale takové studium nemělo nikdy cílit na bezchybnou němčinu, je zapotřebí naučit pouze to nezbytné.

„(...) k dokonalosti hledme při jazyku mateřském, a vždy si toho budme vědomy, že hanbou i škodou jest, pěstujeme-li kterýkoliv jazyk cizí více a lépe než svůj národní, zvláště pak jazyk ten, který na snížení jazyka našeho odpůrci nám vnucují. Nikdy necvičme se v němčině takovou měrou, jako bychom se chtěly ryzím Němkám podobat.“¹¹²

Je známo, že česká vědecká literatura vycházela především z děl a závěrů literatury německé. Krásnohorská tuto cestu ale odsuzuje, jelikož podle ní dochází opět k přilnutí němčině a navíc, česká věda ztrácí světový charakter a objektivnost. Stejně jako obyčejný

¹¹⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. Ženské listy, 1882, roč. 10, č. 9., s. 135-136.

¹¹¹ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. Ženské listy, 1882, roč. 10, č. 11., s. 175-177.

¹¹² KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. Ženské listy, 1882, roč. 10, č. 12., s. 187.

čtenář i vědec, by se měl poohlédnout po knihách v různých jazycích, které jsou případně češtině více podobné.¹¹³ Autorka ve svém tažení proti němčině pokračuje i v člancích vydaných o dva roky později. Opět ženy vyzývají k používání češtiny, jakožto mateřského jazyka, prosí je, aby se nenechaly zviklat pocitem, že němčina je jazykem vzdělaných.¹¹⁴

Pravděpodobně dokázala problematika české literatury, která se probírala na stránkách *Ženských listů*, zaujmout širší veřejnost. Tomu by odpovídal i článek s názvem *Ve prospěch českého čtení*, který byl do redakce zaslán zástupci českých žurnalistů, spisovatelů a knihkupců. V svolání byl opět vyzdvihnut význam české literatury ve vlasteneckém boji. Literatura a novinová tvorba je podle nich důležitá k uchování a také rozšíření národnostních myšlenek. To se daří i díky tomu, že jsou české knihy a periodika již na vysoké úrovni a postupně se šíří do všech rodin.

„V zápasu o zachování a utužení naší české národnosti jest pěstování a podpora našeho písemnictví pakou nejmocnější. V nejtrudnějších dobách našeho národního života jediná kniha zůstala nám přítelkyní vždy věrnou, udržíc paměť na lepší minulost, povzbuzujíc k naději a sílíc v nás utrpení nejkrutějším.“

Autoři považují český jazyk za prostředek, který českému národu pomohl přežít období útlaku a podle nich tento útlak již skončil a je už jen na jednotlivcích, aby se do boje pustili naplno a podporovali nejen český jazyk, ale také literaturu.¹¹⁵

3.4 Období 90. let

Otázka českého jazyka v rámci zdělávání se překlenula i do dalšího desetiletí. Bohuslava Sokolová ve svém článku, vydaném v první polovině roku 1891, rozebírá nerovnoměrné jazykové rozložení v základním vzdělávání. Podle ní, by měly oba národy, jak Češi, tak Němci znát navzájem své jazyky, jelikož obývají společnou říši. Upozorňuje, že

¹¹³ Tamtéž, s. 184-185.

¹¹⁴ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Vlastenkám dobré vůle*. In: *Ženské listy*, 1884, roč. 12., č. 7., s. 110-111.

¹¹⁵ *Ve prospěch českého čtení*. In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 1., s. 4-5.

množství českých dětí navštěvuje německé školy, protože je němčina stále brána jako jazyk intelektuálů. Naopak ale, kdybychom se podívali do škol českých, našli bychom tu jen zanedbatelné množství dětí německých.¹¹⁶

„Jestli nám nevyhnutelna znalost řeči německé k vůli Němcům, kteří s námi vlast' naši obývají, pak dozajista ještě důležitější pro Němce jest řeč česká. (...) Bud' tedy Němci české řeči nepotřebují a pak my ani nesmíme potřebovati němčiny, aneb považují onu znalost české řeči, již v německé kole nebudou, za postačitelnu pro praktický život.“¹¹⁷

Sokolová také chápe touhu rodičů po tom, aby se dívky vzdělávaly v německých institucích. Podle ní se především jedná o snahu dokázat, že dívka je dostatečně inteligentní na to, aby se naučila i jinou řeč než tu mateřskou. Jenže tato představa, by už neměla stačit dobovým měřítkům, jelikož se jedná o ideu, která vznikla již v první polovině 19. století. Jestliže se tedy myšlení a trendy vyvíjí a mění, mělo by se to týkat i této oblasti.¹¹⁸

V 90. letech, stejně jako v předchozím desetiletí, se těšily velké oblibě národopisné výstavy. Jedna taková proběhla i v roce 1895. Cílem bylo shromáždit věci, hmotné i nehmotné, které by tvořily základní dědictví českého národa. Ženy byly vždy před takovou událostí vyzývány k účasti i k zasílání potřebných předmětů. O úspěších takovéto výstavy pojednává úvodní článek v Ženských listech z ledna 1896. Ten zároveň čtenářky burcuje k další horlivé snaze o posílení českého národa. Přestože měla výstava velký úspěch a podařilo se shromáždit velké množství zajímavých obrazů, tradic i písní, i nadále zůstává cesta k samostatnému státu dlouhá. Podle autora, jsou ženy v 90. letech, jakýmsi předvojem, který připravuje snadnější cestu pro budoucí generace. Ty už by měly mít silné vlastenecké cítění a měly by samy sebe považovat za české občany.¹¹⁹

¹¹⁶ SOKOLOVÁ, B.: *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen*, In: Ženské listy, 1890, roč. 18., č. 3., s. 50-54.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 50.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 51-54.

¹¹⁹ *Na prahu nového roku*. In: Ženské listy, 1895, roč. 24., č. 1., s. 1-2.

Mezi další hromadné akce patřily různé bazary a kulturní akce, kde ženy mohly upevňovat své češství. V květnu 1897 se poprvé konal i sjezd československých žen. Poreferovala o něm Božena Rudolfová, která se ho osobně zúčastnila. V článku byl především vyzdvihnut proslov Věnceslavy Lužické. Ten popisuje emancipační úspěch českých žen, které odrážejí vzdělanost národa. Také připomíná důležitost postavení ženy v domácnosti. Jaký vliv má na výchovu a formování dětí ve vlasteneckém duchu. Matky by se měla udržovat nejen fyzicky, ale také duševně v dobré kondici. Pravá Češka by měla především vystupovat jako ochránkyně národa a podporovat méně šťastné ženy, které se nevдалy. Ve svém volném čase by se měla věnovat četbě české literatury, zpěvu náboženských a národních písní. Ceněna je i vlastní literární tvorba a psaní do různých českých periodik. Kladně je hodnocena činnost ve spolcích, které se zaměřují na dobročinnost nebo případně na vzdělávání.¹²⁰ Další žena, která na sjezdu vystoupila byla Marie Součková. Ta se zaměřuje na ženu jakožto matku. Jejím hlavním úkolem je vést své děti k vlastenectví, k lásce k národu a mateřské řeči. Rudolfová dává v článku také prostor názorům na vzdělání. Dívky by měly dostat dostatečnou přípravu ke svému biologickému předurčení. Vyvarovat by se však měly německým penzionátům. V tomto bodě lze opět zaregistrovat názor, že se němčina upřednostňuje, protože je brána jako jazyk inteligence a je módní. Objevuje se také doporučení ke čtení politických studií a článků.¹²¹

I o politická práva se ženy nejprve snažily v rámci národnostní otázky. Argumentem jim bylo především to, že značná část vyspělých národů má ženy v žurnalistice a také jako hlavy státu. Navíc se již v těchto státech prosazoval názor, že žena má právo na politické sebevyjádření a také nárok na politickou osvětu. V rámci českého prostředí byla tato situace umocněna tím, že by národ tímto krokem získal značné množství nových voličů. Dalším

¹²⁰ RUDOLFOVÁ, B.: *První sjezd žen československých*. In: *Ženské listy*, 1897, roč. 25., č. 6., s. 121-123.

¹²¹ RUDOLFOVÁ, B.: *První sjezd žen československých*. In: *Ženské listy*, 1897, roč. 25., č. 7., s. 146-147.

argumentem pro ženské vzdělávání v oblasti politiky bylo to, že měly enormní vliv na výchovu budoucích politicky aktivních jedinců, tedy vlastních synů.¹²²

3.5 Nové století

Již v 90. letech lze zaznamenat snižující se frekvenci vydaných článků, které by se zaměřovaly na probuzení vlasteneckého citění u žen. Je možné, že již většina autorů brala jako samozřejmost fakt, že promlouvají k českým, případně československým ženám, které jsou si své příslušnosti plně vědomi. V období 20. století se tento jev ještě zvýraznil a burcující články s touto tematikou vycházely pouze ojediněle. Do popředí se dostala tedy problematika ženské práce a politických práv.

Na přelomu a počátku nového století se články s národnostní tematikou objevují hlavně v časopisu *Ženský svět*. Tam už ale tato otázka není spojena s mateřstvím a výchovou, ale spíše s podporou národní ekonomiky. Stejně jako v literatuře, kde byli ceněni čeští spisovatelé, tak i v oblasti řemesel, byli upřednostňováni čeští výrobci. Patřili sem nejen výrobci nábytku, ale také skláři, kovotepci či kameníci. Tedy řemeslníci, kteří se nějakým způsobem mohli podílet na vybavení interiéru. Autor si v článku stěžuje na vybavení českých domovů, které je tvořeno především zbožím cizích značek. Opět se zde apeluje na češství matek, které připravují dívčím vybavu do manželství.

„(...) za posledních 13 let, po která trvá ruch národopisný, celé zástupy vás vybíraly si s matinkami šablonovité vybavy a snad právě tolik z vás nahrazovalo sešlé předměty novými, rovněž cizími, jen trochu tak zvaně modernějšími.“

Tento moderní styl však autor neoceňuje a pokračuje v kritice.

¹²² GEISSLOVÁ, I.: *Shuší-li ženám míchat se do politiky*. In: *Ženské listy*, 1878, roč. 6., č. 7., s. 98-100.

„Připouštím i, že některé ty součástky nábytkové, pracované dle domnění výrobců v národním slohu, zdobené lidovým ornamentem, svým nevkusem hrůzně odpuzují.“

Samozřejmě, není zapotřebí hned veškerý svůj nábytek vyhodit a vyměnit ho za vhodný, ale mělo by se vyvarovat opětovnému nákupu výrobků cizích. Je možné svůj dům postupně předělat v duchu národním. Čeští řemeslníci jsou, podle názoru v textu, dostatečně zkušení a kreativní, aby dokázaly trumfnout zahraniční konkurenci i naplnit vysoká očekávání českých žen.¹²³

Na podporu národních řemesel a ekonomiky se zaměřuje také článek z roku 1901, otištěný ve stejném periodiku. Autor opět kritizuje ženy za podporu zahraničních výrobců. Je přesvědčen, že je potřeba podpořit národní průmysl, aby se měl celý národ dobře. Ženy by kromě podpory průmyslu, měly vyhledávat české obchodníky a napomáhat tak českému obchodu. Vše by mělo již probíhat na bázi podvědomí, kdy pomocí opakování a také nátlaku spolků, si ženy již automaticky vybaví, že vše, co potřebují pro domácnost, naleznou u svých národních soukmenovců.¹²⁴

Kritika žen na obdobné téma se následně objevuje i v článku *Svůj k svému*. Přestože je zde vyjádřen negativní názor na postoj žen k podpoře národního hospodářství, autor sám říká, že ženy jsou již na kritiku uvyklé a nemá na ně vliv. I nadále tedy utrácují za výrobky vyrobené v zahraničí. Sice je možno namítat, že jen využívají svých osobních svobod a nikdo nemá právo jim říkat, kde mají nakupovat, ale neprojevují tak lásku a podporu své vlasti. Kritika se obrací také na vlastenecké vychování. Tady se opět vracíme k prosazování českého jazyka. Autorovi se rozhodně nelíbí, že byla v minulosti výchova udána především tímto směrem. Není tedy divu, že ženy sice umí česky, ale jiné možnosti, jak by podpořily národ, nevyužívají.

¹²³ *Domácnost*. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 3., č. 1., s. 7.

¹²⁴ *Na prahu století*. In: *Ženské listy*, 1901, roč. 5. č. 3., s. 27-28.

„Ony konečně ani za sebe nemohou, vlastenecké vychování jejich směřovalo pouze k tomu, aby se nestyděly za svůj jazyk.: a zapíšou-li v německých lázních své jméno česky, vykonaly kus národní práce, a ze svého vlasteneckého hrdinství takto osvědčeného, tráví celý rok, ony vykonávají vlastenecké povinnosti ve všech směrech mluvíce česky (...).“¹²⁵

Autor doufá, že jestliže dojde k aplikaci nové výchovy, lze očekávat, že k nápravě situace dojde až v další generaci, která již bude chápat povinnost nakupovat u českých obchodníků. Obhazuje také vyšší ceny prodejců, kteří je podle něj mají kvůli nedostatku zákazníků. Je tedy zapotřebí, aby si obě strany vyšly vstříc. Ženy by se měly naučit chodit ke svým českým spoluobčanům, ať už se jedná o obchodníky nebo řemeslníky. Díky tomuto dojde k posílení české ekonomiky a tím i celého českého národa.¹²⁶

Obdobné myšlenky se objevují i v roce 1907. Článek se opět snaží navnadit české ženy ke kupování produktů české výroby a od českých obchodníků. Autor využívá argumentu, že tímto lze podpořit národní hnutí. Rozumí ale také tomu, že jsou zákaznice zvyklé na obchodníky, ať už nečeské, do jejichž prodejen jsou uvyklé chodit a jsou jim zde schopni vyjít vstříc. Apeluje tedy i na prodejce, aby projeví trpělivost, péči a obchodního ducha, aby ženám tento přechod usnadnili.

„Vystihne-li obchodník tuto náladu kupující ženy a dá-li jí pozorností svojí na jevo jakousi účast, nebo, abych tak řekla, vděčnost za to, že si jeho obchod vybrala, získá tím odběratele stálého, který mu během času věnuje svou plnou důvěru.“¹²⁷

Autor oproti předchozímu článku neviní přímo ženy z toho, že by se nesnažily dostatečně zapojit do národního hnutí tím, že nevyužívají služeb českých prodejců. Záleží totiž pouze na majiteli obchodu, zda je dostatečně zdatný nalákat novou klientelu. Nakonec ale

¹²⁵ *Svůj k svému!* In: Ženský svět, 1901, roč. 5., č. 10., s. 111.

¹²⁶ Tamtéž, 111-112.

¹²⁷ *Součinnost žena jako nutná podmínka hospodářského rozvoje národního.* In: Ženské listy, 1907, roč. 11., č. 22., s. 264-265.

přesto oslovuje i dívky a ženy, aby pozměnily své zažité zvyky a alespoň občas navštívily i český krámk, kde svou koupí podpoří i sílu vlastního národa.¹²⁸

3.6 Shrnutí

Jak bylo zmíněno i v úvodu této kapitoly, 19. století se nese v duchu národního uvědomění. U nás se tento proces nejčastěji skrývá pod pojmem „národní obrození“. Po zapojení české inteligence, se postupně zájem o vlastenecký boj šířil do všech skupin obyvatelstva a výjimkou nebyly ani ženy. V první polovině 19. století, můžeme mluvit pouze o hrstce žen, které se snažily oslovovat přímo české dívky, mezi ně patřila například Magdaléna Dobromila Rettigová.¹²⁹ V druhé polovině století se situace mění, a to především díky rozšiřujícímu se působení novinové tvorby. Noviny, jakožto jediné médium, které mohlo rychle a hlavně masově, informovat čtenáře o událostech i nových myšlenkách, získalo velký vliv. Ten byl nejdříve uplatňován především na muže, ale postupně i na zbytek populace. Ženy totiž rozhodně netvořily zanedbatelnou sílu, která by měla být ve vlasteneckém boji opomíjena.

Žena, jakožto matka a vychovatelka budoucích generací, měla velký vliv na smýšlení svých dětí. Bylo tedy zapotřebí, aby si již mladé dívky uvědomily svou příslušnost k národu. Stejně jako u hlavního proudu národního sebeurčení, tak i v případě žen, hrál důležitou roli jazyk. Čeština byla dlouhou dobu předmětem diskusí a úvah. Již v 60. letech se tato otázka, určena přímo pro dívky, objevuje na stránkách některých periodik. Zatím trochu váhavě, jako v článku, který byl publikován v časopise *Zlaté lístky*. Smířlivý tón autora však mohl být způsoben také tím, že cílí na děti.¹³⁰ I v tomto období však lze najít článek, který spojuje

¹²⁸ Tamtéž, s. 265.

¹²⁹ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999, s. 53-54.

¹³⁰ *Blažena a Matilda. Příklad ze života*. In: *Zlaté lístky*, 1868, č. 6., s. 117-127.

vlastenectví s problémem ženského vzdělání a tento trend se pak objevuje i v následujících letech.¹³¹

Od 70. let přebraly vůdčí úlohu *Ženské listy*, které od počátku své čtenářky oslovovaly jako Češky, případně československé dcery. Již tímto daly jasně najevo, pro koho je periodikum určeno a jaký je jejich cíl. V programu listů bylo uvedeno, že se budou snažit seznamovat ženy s novými myšlenkami a vynálezy tak, aby se staly uvědomělými a povznesly svůj vlastní národ. Časopis sám sebe označoval také jako obraz vyspělosti českého národa, jelikož ostatní pokrokové národy, již ryze ženský časopis měly. Také se zde upozorňuje na hlavní roli ženy, kterou byla mateřství.¹³² Ta byla středobodem ženského života, ale také ji odsunovala do pozadí z veřejné sféry, proto je možné, že se většina žen o vlasteneckou otázku nezajímala. Mohla ji brát totiž jako součást politiky, do které se ženy zapojovaly jen ojediněle a přenechávaly ji zcela svým mužům. Není se tedy čemu divit, že někteří autoři byli ze situace frustrovaní a ženy za jejich laxnost odsuzovali.¹³³

Avšak kritiky se dočkala i výchova dívek, která vedla k povrchnosti, kdy byla upřednostněna zábava nad duševním rozvojem. To bylo způsobeno nejen znalostmi předanými v rodině, ale také ve škole.¹³⁴ Tímto se dostáváme k dalšímu velkému okruhu, který spojuje hned tři zásadní témata, a to jazyk, školství a vlastenectví. Škola by měla být základem života, ve kterém bychom měli být schopni aplikovat získané vědomosti. Tak tomu bylo i v 19. století. Diskuse se však vedly především o tom, v jakém jazyce se mají informace získávat. Dívky, kterým to rodinné zázemí dovolilo, využívaly především vzdělávacích institucí, ve kterých se vyučovalo německy. Je tedy logické, že se tento systém českým vlastencům nelíbil, jelikož opět přicházela snaha o zkvalitnění českého jazyka vniveč. Pokud se dívky ve škole naučily německy

¹³¹ PRAVDA, F.: *Po německu vzdělaná Češka*. In: Kalendář učitelský, 1861, č. 1., s. 107-109.

¹³² *Program*. In: *Ženské listy*, 1873, roč. 1., č. 1., s. 1.

¹³³ *Poměr ženy k sociální a národnostní otázce*. In: *Ženské listy*, 1873, roč. 1, č. 5., s. 37.

¹³⁴ *Výňatek ze spisu*. In: *Ženské listy*, 1873, roč. 1., č. 9., s. 72.

a následně stejnou řeč používaly v každodenním životě, zapomínaly svůj mateřský jazyk. Bylo však důležité, aby češtinu používalo co nejvíce lidí, aby se ukázalo, že se na ni musí brát v politice ohled. Někteří autoři chápali, že se tímto rodiče jen snaží zajistit svým dcerám dobrou budoucnost, jelikož byla němčina stále brána jako jazyk učenců. Tímto problémem se zabývá i Eliška Krásnohorská, která kritizuje paradox, kdy se autoři snaží češtinu povznést nad němčinu, ale v odborné literatuře stále čerpají z němčiny. Je však možné předpokládat, že byla němčina autorům stále bližší než jiné jazyky, a proto ji využívali.¹³⁵

Od 90. let s tím, jak se stával politický život masovější a vznikaly další politické strany, se jednotný vlastenecký proud rozpadl. V tomto období došlo také k rozvoji ženských časopisů a vznikly nové, které již nebyly tak obecně zaměřené. V prodeji se objevil časopis *Eva*, který zastupoval katolický proud¹³⁶ nebo *Ženský list*, který se obracel k ženám sympatizujícím se sociální demokracií. Jednotlivé periodika se již nezaměřovala na vlastenectví, to by již mělo být vžitě, ale spíše se zabývala dílčími problémy, jako je práce dětí a žen nebo alkoholismus.¹³⁷ Národnostní otázku lze najít pouze ojediněle, a to především v článcích, které se zabývaly českou ekonomikou. Také ji nahradila témata jako univerzitní vzdělání, případně žádosti o ženské volební právo.¹³⁸

Lze však říci, že národnostní otázka byla zásadním tématem novinové tvorby v druhé polovině 19. století a částečně zapříčinila i vznik jednoho z nejvýznamnějších ženských periodik dané doby. Je jisté, že články měly vliv na několik generací českých žen a napomohly k vytvoření „české domácnosti“ a zároveň jim daly pocit, že patří do větší skupiny, kde jsou si navzájem sestrami, přítelkyněmi a učitelkami. Je pravda, že muži tento boj sváděli na poli politiky, ale ženy se díky těmto novinovým článkům dozvěděly něco o české historii, literatuře

¹³⁵ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. *Ženské listy*, 1882, roč. 10, č. 12., s. 184-185.

¹³⁶ *Eva*, 1904, roč. 1., č. 1., s. 1.

¹³⁷ *Ženský list*, 1910, roč. 19., č. 10, s. 1.

¹³⁸ *Svíj k svému!* In: *Ženský svět*, 1901, roč. 5., č. 10., s. 111.

a kultuře. Poznatky si mohly přenést do každodenního života a uplatnit je nejen v péči o domácnost, ale také ve výchově dětí, což bylo hlavním cílem. Základním ideálem ženy, kterou periodika po celou dobu 19. století čtenářům zprostředkovávají, byla Češka, která s láskou a péčí pečuje nejen o svou rodinu, ale také o svou vlast. Zvelebuje a aktivně používá češtinu, podporuje české literární autory. Především se však věnuje výchově budoucích generací, které vede ve vlasteneckém duchu.¹³⁹

..

¹³⁹ KODYM, F.: *Dívkám a matkám českým*. In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 1., s. 1-4.

4. Výchova a vzdělání

Vzdělání českých žen, bylo po celé období 19. století výrazným tématem a vedle národnostní otázky a problematiky ženské práce, se objevovalo v hojném měřítku na stránkách takřka všech ženských periodik.

Jak již bylo nastíněno v druhé kapitole. Otázka ženského vzdělávání je rozsáhlým a dlouhodobým bojem, ve kterém proti sobě stáli nejen muži a ženy, ale také ženy proti samotným ženám. Hlavním dobovým trendem byla žena jako matka a manželka, která se s láskou a péčí stará o domácnost. Jak ale do této představy zapadala možnost dívky vzdělávat.

4.1 Období do 70. let

Otázka toho, jestli má být žena vzdělaná, případně v jakém měřítku, a co je pro ni nejvhodnější, je na počátku druhé poloviny 19. století celkem složité zjistit. V období 50. a 60. let jsou totiž periodika, zvláště pak ta ženská, dosti ojedinělým úkazem. Jak bylo řečeno v první kapitole této práce, noviny si ve větší míře začaly razit svou cestu po pádu neoabsolutismu. Přesto si s pomocí vzniklých institucí a článků o nich, můžeme udělat alespoň nějaký obrázek. Typickým příkladem představy o tom, jak má být žena ve zmíněném období vzdělaná, je Vyšší dívčí škola. Ta byla založena v říjnu roku 1863 za velkého úsilí profesora Josefa Wenziga¹⁴⁰ a za podpory pražské městské rady.¹⁴¹

O tomto typu vzdělávací instituce se vedly diskuse již od počátku 60.let, a to především na půdě pražské městské rady. V roce 1861 vyšel v Národních listech článek s názvem *Debata o české dívčí škole*, kde si můžeme přečíst názory významných českých mužů. Jak bylo řečeno

¹⁴⁰ Josef Wenzig (1807-1876) byl pedagog, pozdější politik a ředitel první české reálky v Praze. Působil jako zastánce národní rovnoprávnosti ve školství. BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 170.

¹⁴¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005, s. 40.

výše, hybnou postavou Vyšší dívčí školy pražské se stal školní rada Wenzig. Wenzig poukázal na to, že úroveň ženského vzdělávání je žalostná, a to především toho, které je vedeno v českém jazyce. V Praze již v té době existovaly tři vyšší instituce, ve kterých se vyučovalo německy, z toho pak dvě spadaly pod církevní správu. Nová pražská vyšší dívčí škola se měla stát první českou institucí tohoto druhu a měla být předobrazem pro vznik dalších podobných škol. Jak Wenzig podotýká, školní osnovy byly vytvořeny způsobem, aby odpovídaly potřebám dívek, které je naplno využijí při starosti o domácnost. Zřetel se bral také na hodiny náboženství. O školní plánu se sám školní rada vyjadřuje takto.

„Odůvodňuje předložený plán podotkl pan školní rada, že se při jeho sestavování hledělo především také k náboženskému vzdělání, aby se z dívek řádné matky a hospodyně vychovaly, a aby se nejen jejich duch, ale i tělo vzdělávalo.“

V článku se dále objevují postřehy představitelů městské rady. Podle některých, škola příliš cílila na bohatší vrstvy a neřešila potřeby chudých dívek, což je poznatelné především ve výši školného. Shodují se ale, že je zapotřebí dívky lépe připravit na dráhu matky, hospodyně a manželovi společnice. K celé situaci se vyjádřil také František Palacký. Ten klade důraz na to, že by se při přípravě školních osnov nemělo vracet již k aplikovaným, a hlavně zastaralým osnovám. Mělo by se reagovat na potřeby společnosti, jelikož se všechno velmi rychle mění. Požadavky na vzdělání mužů jsou také jiné, než tomu bylo v minulosti, proto je jen logické, že by se podobným trendem, mělo řídit i vzdělání druhého pohlaví. Dotýká se ale také národnostní otázky, kdy je zapotřebí hlavně založit českou vyšší dívčí školu, která by mohla konkurovat těm německým.¹⁴²

Ještě v první polovině 70. let se o škole psaly pochvalné články, které vyzdvihovaly přípravu ženy na život pro potřeby vedení domácnosti. Podobný článek můžeme najít i

¹⁴² Národní listy, 1861, roč.1., č. 300., s. 2-3.

v srpnovém čísle Ženských listů z roku 1874. Opět není opomenuta na důležitost školy pro český národ. Autor ale nezapomíná zmínit, že se škola zaměřuje spíše na dívky z bohatších rodin.

„Vyšší dívčí škola nemá tak na zřeteli dívku na sebe samu na své ruce odkázanou, jako dívku, která požívaje ochrany rodinné, v rodině též nachází cíl svého života, i pěstuje vše, čeho jest třeba vzdělané společnosti, vychovatelce, matce hospodyně; neníť školou pro dívky chudiny (...).“¹⁴³

Také Eliška Krásnohorská se k tomu tématu vrací ve svém článku, vydaném v roce 1877, který reaguje na uveřejnění výroční zprávy Vyšší dívčí školy pražské. Ta podle všeho naznačovala srovnávání s Ženským výrobním spolkem. Krásnohorská uvádí, že Ženský výrobní spolek a další instituce nevznikly proto, aby konkurovaly vyšší dívčí škole, každá měla totiž úplně jiný cíl. Vyšší dívčí škola pražská se zaměřila na jinou společenskou vrstvu než výrobní spolek, a také učební plán se dost lišil. Autorka ale uznává, že i v 70. letech bylo stále zapotřebí instituce, která by připravovala ženu na její hlavní roli, a to roli matky. Důležité pro ni bylo, aby se dívky z bohatších českých rodin učily v české škole. Škola dívky vedla k přísným mravním zásadám, tak jak to společnost vyžadovala. Vzorem pro ně měla být ženská vychovatelka, která studentkám mohla lépe předat ženskost, dobrotu srdce a ušlechtilost. I nadále ale zůstávala nesplněna potřeba kvalitního a všeobecného vzdělávání v moderním vlasteneckém duchu, která by nahradila zastaralé osnovy Vyšší dívčí školy pražské.¹⁴⁴

4.2 Období 70. let

Jak už bylo zmíněno v druhé kapitole, 70. léta se v českých zemích nesou ve znamení zakládání průmyslových spolků. Již v roce 1871 vznikl Ženský výrobní spolek s obchodní a

¹⁴³ *Městská vyšší dívčí škola v Praze.* In: Ženské listy, 1874, roč. 2., č. 8., s. 69-70.

¹⁴⁴ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Tré vyšších škol dívčích v Praze.* In: Ženské list, 1877, č. 9., s. 131-136.

průmyslovou školou při něm, jako reakce na obdobnou vlnu, která zasáhla celou Evropu. Výrobní spolky se nejdříve začaly vytvářet v zemích s rozvinutějším průmyslem, jako byla Francie či Anglie a postupně se šířily dále. Ještě na přelomu 70. let nebylo jejich působení zase tak časté, přestože se v intelektuálních kruzích diskuse již delší dobu vedla. Průmyslové školy měly být podle mnohých, zaměřeny na nižší a nižší střední vrstvy, kde bylo zapotřebí, aby ženy svou prací přispívaly do rodinného rozpočtu. Jestliže se dívka necítila na delší studium, které by jí umožnilo zahájit dráhu učitelky, nezbývalo jí tedy nic jiného než si vydělávat manuální prací. Právě za tímto účelem, měly být vybudovány instituce zaměřující se na výuku řemesla. V Ženských listech se objevuje kritika státu, který podle nich, neumožňuje ženám studium, a navíc neupravuje ani zákoníky, tak aby ochraňovaly ženu v nouzi, anebo případně její nárok na dobré pracovní podmínky. Avšak například článek s názvem *Také hlas o ženské práci průmyslové*, vydaný v lednu roku 1877, upozorňuje, že takováto práce není pro ženy vytouženým cílem. Je pouze prostředkem, jak se vypořádat s chudobou, hladem a nešťastnou situací. Výdělek by měl být pouze dočasný, a v okamžiku, kdy bude tíživé období překonáno, by se měly ženy vrátit opět ke své povinnosti být matkou.

„Tento diletantismus lehký, pochvilkový výdělek, jenž konečně bývá jedinou podporou ženy, kterou fyzický její stav i přirozené povinnosti zdržují od celodenní práce řádné a vytrvalé, jest-li matkou: (...)“¹⁴⁵

Na druhou stranu by se žena za svou práci neměla stydět a nepředstírat zdání bohatství. Autor uvádí, že většina takových žen dělá práci polovičatě a ani se nesnaží o případné vzdělání v daném oboru. Tím ale, že povolání vykonává polovičatě, za nízkou mzdu, stěžuje obživu jiným, které své povolání berou zodpovědně, a to nejen ženám, ale především mužům, kterým se neustále snižuje odměna za provedenou práci.¹⁴⁶

¹⁴⁵ *Také hlas o ženské práci průmyslové*. In: Ženské listy, 1877, roč. 5., č. 1., s. 3-5.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 5-6.

Začaly se objevovat také názory ohledně univerzitního vzdělání pro ženy, jako tomu je například v dubnovém čísle Ženských listů z roku 1876. Článek uvádí svědectví dívky, která splnila veškeré podmínky, které jsou podle zákona zapotřebí k tomu, aby mohla studovat na vysoké škole, přesto jí bylo toto studium odepřeno. Její žádost se dostala až k univerzitnímu senátu, který však studium nemohl zamítnout kvůli neúplnému splnění požadavků, jelikož žadatelka veškeré splnila, proto předal celou záležitost přímo k jednání třem fakultám. Ty se jednohlasně shodly na tom, že ženské studium na univerzitách nepodporí. V tom případě to ale znamená, že je ženám odepřena i další část studia, a to na gymnáziích. Gymnázia, jakožto přípravné instituce na univerzitní studium, nemá tedy smysl studovat, protože vytoužený cíl byl dívkám odepřen. Autor však připouští, že je nejdříve zapotřebí, aby se poupravily základy ženské výchovy, aby se na nich dalo dále stavět. Poukazuje na to, že ženská výchova je levná a povrchní a že se dívkám rozhodně nedostává takové pozornosti a možností, jako jejich mužským protějškům. Hlavními osobnostmi ve výchově jsou matky, které ale povětšinou vedou dceru k povrchnosti a marnivosti. Vnější vzezření, tedy šperky, šaty, vlasy a fráze, bez hlubšího významu, jsou ceněny nad rozvoj ducha. Na takovýchto základech, je pak těžké vystavět vědomosti vyššího vzdělání. Ženám by se mělo dostat vychování stejně důkladného jako mužům.¹⁴⁷

V následujícím čísle, pak byla uveřejněna i reakce profesora Willmanna, který hájil názor univerzit. Willmann připouští, že by žena dokázala zvládnout stejnou míru vědomostí jako muž, a tudíž by pravděpodobně zvládla i univerzitní studium. Tím ale, že by se neustále přibližovala mužskému vzoru, by se odchylovala od svého účelu, který jí byl dán přírodou. Žena má totiž základní cíl už dán a také jí i nadále zůstane. Má hlavně povinnost ke společnosti, a to zajistit jí základní stavební jednotku, rodinu. Uznává, že existuje nějaká ženská otázka, ale u té je zapotřebí dát si pozor, jestli se nejedná jen o rozmar nebo přímo přepjatost jednotlivých

¹⁴⁷ Slovo o ženském studiu. In: Ženské listy, 1876, roč. 4., č. 4., s. 50-52.

osob. Pokud by tomu tak opravdu nebylo a ženská otázka reaguje na společenské a kulturní trendy, pak to ale opět nemůže být považováno za „zralé její plody“, ale za módní výstřelek.

Willmann se dále podrobně zaobírá vzděláním učitelek a jejich postavením. Popisuje to, že původně byly učitelky přijímány do vzdělávacích ústavů pouze z důvodu nedostatku mužských vychovatelů. Tak tomu je i nadále v zemích jako je Francie. Nakonec však nezůstalo pouze u zástupu, ale učitelky se začaly prosazovat také v řádných úřadech a stále častěji jsou brány za rovnocenné mužským učitelům. To ale způsobilo nutnost po reformě ústavů pro vzdělávání učitelek a doplnění jejich studia a například již v Rakousku nebo Německu převyšují podobné mužské instituce pro učně. V Anglii zase učitelky vedou ženské učitelské ústavy. Stejný postup pak lze vidět i v jiných odvětvích, kde ženy volají po lepším odborném vzdělávání.

Dalším tématem, které autor neopomene zmínit, je žena ve vědě. Willmann neodpírá ženám působení v tomto odvětví. Na druhou stranu to ale vypadá, že se snaží podkopat jejich sebevědomí.¹⁴⁸

„Rovněž tak dosti jest toho příkladů, že se ženy se zdarem a beze škody pro pravou ženskost pokusily o přísnější studie; ba zdá se, že doba starší podává znamenitější případy toho druhu nežli přítomnost, aspoň bychom nyní marně hledaly kapacit, jež by po boku Anny Dacierové, Anny Marie Schurmann-Labadieové, neb Doroty Schlözerové obstály.“¹⁴⁹

V závěru svého vyjádření pro Ženské listy Willmann říká, že ženy nejsou na univerzitní studium ještě připravené a jejich nedokonalé vzdělání by naopak univerzitám mohlo uškodit. Profesor vidí řešení ve vytvoření zvláštních ústavů, které by právě znamenaly dovršení

¹⁴⁸ Z univerzity pražské. In: Ženské listy, 1876, roč. 4., č. 5., s. 66-67.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 67-68.

ženského vzdělávání. Navíc by se neměla prosazovat snaha přiblížit je mužským institucím, ale spíše je přizpůsobit ženské přirozenosti.¹⁵⁰

O emancipaci a vzdělání žen se rozepsala také Julie Gintlová v článku pojmenovaném *Ideál ženy emancipované*. Rozebírá především rozdílný postoj k pracujícím ženám nižších tříd a k ženám, jež se snaží vzdělávat. Podle Gintlové, jsou ženy za svou práci obdivovány, jelikož přispívají do rodinného rozpočtu a jsou brány na roveň mužů. V okamžiku ale, kdy chce žena studovat a prohlubovat svou duševní stránku, už se jí takového obdivu nedostává. Je to způsobeno hlavně zakořeněnou představou, že se žena zabývající studiem odvrátí od své hlavní práce pro rodinu a začne ji zanedbávat. Manžel pak s takovým spořádáním není spokojen, a navíc musí platit za služebnictvo, které se mu bude starat o domácnost. Autorka ale oponuje tím, že služebnictvo bude zapotřebí i když se žena nebude vzdělávat nebo pracovat.¹⁵¹

„Hospodářství prý přenáramně trpí při takové činnosti, vše jest v rukou cizích, všude panuje nepořádek nesmírný, muž a děti strašně jsou zanedbané.“¹⁵²

Zajímavý je popis vztahu mezi paní a služebnou. V okamžiku, kdy si paní stěžuje na svou služebnou, znamená to, že jedna ze stran není dostatečně emancipovaná, jelikož když jsou obě strany dostatečně emancipované, vztah mezi nimi je spokojený. Emancipovaná paní své služebné, pokud je mladá, dovolí užívat si volného času, chodit tančit a radovat se. Naproti tomu, ji má také morálně vychovávat, vštípit jí povinnosti a skromnost a jako předobraz má sloužit ona sama. Je tedy zapotřebí, aby se skromně oblékala, aby ukázala, že není potřeba utrácet za oděv a šperky, zevnějškem má působit vždy spořádaně, ale musí vyzařovat i vnitřní spokojenost. Naučí ji, jak ušetřit peníze, které může využít na vzdělávání nebo vyšší kulturu.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 68-69.

¹⁵¹ GINTOVÁ, J.: *Ideál ženy emancipované*. In: *Ženské listy*, 1878, roč. 6., č. 4., s. 50-51.

¹⁵² Tamtéž, s. 51.

Gintlová upozorňuje odpůrce emancipace, že taková žena má i nadále za střed svého života děti a manžela. Přestože se vzdělává nebo chodí do zaměstnání, neodsunuje povinnost péče o rodinu, která jí byla společností a přírodou přisouzena. Stará se o domácnost, výchovu dětí, je společenská a přátele s radostí hostí. Je šetrná a neposlouchá pomluvy, neodsuzuje a ráda pomůže. Ale i manžel by měl být chápavý, měl by být jejím přítelem a podporovat ji v duševním rozvoji.¹⁵³

Podobné rady se opakují i v článku, který z francouzštiny pro Ženské listy přeložila paní Kuffnerová. Základem podle něj je šetrnost, dobrota srdce, pomáhání druhým a vyvarování se povrchnosti. Celkovou výchovou by se pak měly šířit náboženské hodnoty. Matka je pro dceru vzorem, který jí předává potřebné zkušenosti a vede ji ke správným vlastnostem. Největší a zároveň nejtěžší cností ženy by měla být péče o rodinu, která ji uzavírá do světa domova, přisuzuje jí skromnost, spravedlnost a prostotu. Vlastnosti, které mohou být pro mnohé nedosažitelné a těžko udržitelné, hlavně pro mladé lidi, kteří se honí pouze za zábavou, pozlátkem a radostmi života. Pokud si ale žena udrží čistou mysl a dobrotu v srdci, najde si radost i ve věcech všedních. S tím pak také souvisí šetrnost, která se po ženě, jako dobré hospodyňce, vyžadovala nejen v oblasti financí, ale také rozvržení času. Tím, že se dívka naučí být skromná, mít radost z obyčejných věcí, a nemá zapotřebí nosit drahé a zdobené šaty, si zároveň podobnou šetrnost přináší i do péče o domácnost. Článek uznává, že by se žena měla duševně a morálně rozvíjet, k tomu by jí mohly pomoci i filozofické spisy, kterým by rozhodně měla dát přednost před romány. Ty jsou podle autora přímo nebezpečné. Jak bylo zmíněno již dříve, u dívek byly velmi ceněny hodnoty, které odpovídaly náboženství, tedy cudnost, odpuštění a láska.¹⁵⁴

¹⁵³ Tamtéž, s. 51-54.

¹⁵⁴ *Matčina rada*. In: Ženské listy, 1878, roč. 6., č. 11., s. 161-164.

4.3 Období 80. let

Boj za univerzitní vzdělání pokračoval i v tomto desetiletí. Tak jak to bývá, na jedné straně se nachází okruh sympatizující se snahou o to, aby dívky měly šanci dokázat, že jejich intelekt je dostačující, aby zvládl univerzitní učivo. Na druhé máme ty, kteří v žádném případě nepodporují duševní rozvoj dívek. Článek, v duchu první zmíněné skupiny, vyšel v roce 1882 a již v úvodu si autor posteskvá nad tím, že vyspělé národy, dávno umožňují ženám vysokoškolské studium a jako příklad uvádí Švýcarsko, Francii nebo Spojené státy. Uvádí, že vyspělé státy, které chtějí naplno podpořit rozvoj svého národa a státu, neodpírají právo na vzdělání polovině populace. Ale opět zde můžeme postřehnout názor, že bez plnohodnotného středoškolského systému pro dívky není logické, požadovat přístup na univerzity. Je zapotřebí nejdříve vybudovat základnu, na které se mohou stavět další a další vědomosti. I nadále přetrvává i kritika samotných děvčat, u kterých se projevuje jen minimální zápal po nových informacích a seberozvoji.¹⁵⁵ To je ale podle něj způsobeno také výchovou, která klade důraz na povrchní rysy dívek.

„Pryč s tou snivostí, která si tak ráda hoví v neurčitých představách věcných, s kterýmiž se až příliš snadno druží též neurčité představy mravní; pryč s tou pohodlnou koketností, která se tváří neb opravdu věří, že jest nevědomost ozdobou ženskosti (...).“¹⁵⁶

Autor lehce posměšně hodnotí dobovou představu ženy. Říká, že se mladé dívky rozhodně nemusí bát tu a tam přečíst nějakou naučnou literaturu, protože množství poznatků, které z ní načerpají, rozhodně nepošramotí jejich obraz neoduševnělé krásky.¹⁵⁷

O výchovu dívek se ve svém článku zajímá také František Kodým. Ten vinu za nedostatečnou výchovu přikládá rodičům. Školství se podle něj již dostatečně rozvinulo, takže

¹⁵⁵ *Před prahem české univerzity.* In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 2., s. 18.

¹⁵⁶ *Před prahem české univerzity.* In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 3., s. 33.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 34.

děti mohou získat veškeré potřebné znalosti, ale rodina v tomto směru zaostává. Uznává, že těm, kteří nezískali dostatečné vzdělání, může být otázka vzdělání jejich dětí vzdálená, navíc o nových možnostech většinou informují pouze vychovatelské brožury a literatura, která není určena pro širší veřejnost. Přesto ale považuje především názor, že dívky vyšší vzdělání nepotřebují, a naopak by jim mohlo uškodit, za zastaralý. Stále prý u některých převládá pocit, že ženy jsou méněcenné bytosti, podřízeny mužům, to ale nelze podložit žádným zákonem, ať už světským nebo církevním. Samozřejmě, někteří muži argumentují tím, že ženy nejsou dostatečně způsobilé a neustále je podceňují a podkopávají jejich sebevědomí. Je zapotřebí si uvědomit, že jejich možnosti na vzdělávání jsou značně omezené.

Vrátíme-li se k postoji rodičů, v chudších i bohatších rodinách se doufalo, že bude dívka dostatečně půvabná, aby se dobře vdala. Kodým v krásu, ale zase tak velké naděje nevkládá.¹⁵⁸

„Dar to sice půvabný, ale jen na povrchu. Krása bez povahy šlechtné, bez vzdělanosti pravé a potřebné spíše zlem jest než dobrem pro dívky.“¹⁵⁹

Dá se říci, že autor podporuje všeobecný rozvoj, což ale není zrovna dobovým trendem. Přestože je třeba dívka nadaná a ve škole se jí daří, rodiče jsou dostatečně zámožní na to, aby jí umožnili další vzdělání, nevyužijí toho a raději dceru podporují v malichernostech. Opět se zde objevuje i národnostní otázka, která v té době byla značně silná, což se také odrazilo v následujícím. Nejvíce kritizovaným byl fakt, že se dívky z českých bohatších rodin, neučily česky. V okamžiku, kdy bylo rozhodnuto, že se dále bude rozvíjet výuka z obecné školy, většinou se vybíralo z německých škol a soukromých institucí. Čeština pak byla považována za něco nepatřičného. Tohle vzdělání „na úrovni“ ale studentky nepřipraví na každodenní realitu života, a proto nemohou řádně vykonávat ani své základní povolání, matky a hospodyně. Ženám

¹⁵⁸ KODYM, F.: *Rysy z výchování dívek*. In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 9., str. 130-132.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 132.

by mělo být umožněno vzdělávat se a rozvíjet svůj intelekt, jelikož i díky tomuto se mohou stát lepšími matkami a také dokážou, že mohou získat rovnoprávnost.¹⁶⁰

Za zajímavý lze považovat také článek A. Temné, která se snaží zrekapitulovat dosavadní snahy v rámci ženské otázky. Podle autorky byla tato problematika veřejností přijata celkem vlídně. Což můžeme připisovat kladnému postoji tisku, který se snaží podat logické vysvětlení těchto snah a následně také fakt, že boj za ženskou emancipaci se neprojevuje nijak razantně. Přesto se ale najde velké množství lidí, i mezi vzdělanci, kteří emancipaci považují za něco nebezpečného, co by mohlo narušit dosavadní společenský řád i fungování poklidného rodinného života. Tento strach je způsoben především zakořeněnou představou o tom, jak má žena vypadat, jak se má chovat a jaké by mělo být její postavení. V úvahách však již nenalezneme logické opodstatnění takovýchto názorů. Temná se na jednu takovou úvahu zaměřuje. Autor je zde anonymizován, ale jeho názor je jasný. Nelíbí se mu, že se ženy snaží prosadit mimo rodinný kruh.¹⁶¹

„Rdít se musíme nad úsudky nynějších vzdělanců, jenž domácnost naši tak podceňují, že se jim potřebou vidí ku povznesení ženské pleti, by jí po právu se stalo a ona s pohlavím mužským na roveň se postavila, aby vyhledali pro ni všelijaká zaměstnání mužská.“¹⁶²

Temná následně argumentuje tím, že nezná žádné vzdělance, kteří by tvrdili, že práce ženy v domácnosti není dostatečně důležitá a je zapotřebí, aby se věnovaly mužskému povolání. Naopak ale zná vzdělané osoby, které nemají potřebu ženy omezovat jen na domácnost a neupírají jim možnost rozvíjet se i v jiných oblastech. Uznává, že jestliže se žena s péčí a láskou stará o své děti a domácnost, tak rodina vzkvétá. Tuto možnost ale nemají všechny ženy, některé se nikdy neprovdají a musí se tím pádem spoléhat jen na sebe. Proto nelze vše brát obecně,

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 133-134.

¹⁶¹ TEMNÁ, A.: *Dosud předsudek!* In: Ženské listy, 1884, roč. 12., č. 1., s. 1-2.

¹⁶² Tamtéž, s. 2.

někdy může nastat situace, kdy je zapotřebí, aby i dívka byla ekonomicky samostatná a mělo by se jí pomoci a ulehčit jí, v podobě dobrého vzdělání¹⁶³

Temná ve své článku pokračuje i v následujícím čísle. Kde se snaží specifikovat, kdo se skrývá pod pojmem emancipovaná žena. Tento termín totiž v mnohých evokuje podomní prodavačky, hokynářky a tovární dělnice, případně vlastně všechny ženy, které se nějakým způsobem zapojily do pracovního procesu. Takováto zaměstnankyně, ale pro svou práci ztrácí ženskost. Přesto ale, je pro mnohé stále přijatelnější manuální práce než to, aby byly ženy připuštěny k vyššímu studiu, do čítáren nebo laboratoří. Například další anonymní autor tvrdí, že žena má být především matka, která veškeré cnosti a vědění předá svým dětem. Autorka opět vznáší řečnickou otázku, kde se má dívka takovým znalostem naučit, když jí není dopřáno dostatečné vzdělání, které by pak mohla uplatnit ve výchově budoucí generace.¹⁶⁴

4.4 Období 90. let

I na konci 19. století převládala ve výchově myšlenka, že má být dívka vychována ke skromnosti, upřímnosti a čistotě srdce. Stejně jako v článku O ženské práci, tak i v článku Amélie Čadové, vydaném v roce 1891, se klade důraz na to, aby žena nepředstírala, že patří k jiné sociální vrstvě, než tomu doopravdy je. Neměla by se šatit nákladně, jestli tomu její finanční situace neodpovídala. Na druhou stranu, by ale ani muži, neměli posuzovat ženu pouze podle nákladnosti oděvu. Pravdivost je vždy na prvním místě, to se netýká pouze vnější prezentace, ale také samotné komunikace a vystupování ve společnosti. Je zajímavé, že Čadová pokládá za největší cnost, když dívka stojí pevně „nohami na zemi“ a pečlivě se věnuje každodenní všední práci. Naopak odsuzuje klášterní život.

¹⁶³ Tamtéž, s. 2-3.

¹⁶⁴ TEMNÁ, A.: *Dosud předsudek!* In: *Ženské listy*, 1884, roč. 12., č. 2., s. 1-2.

„Ctnosti klášterní mnoho neplatí. Život, jenž se těší samotě, snad jen se těší sobectví. Odloučenost, někdy naznačuje pohrdání světem, ale častěji znamená netečnost, zbabělost a pohodlnost.“¹⁶⁵

Ještě na počátku 90. let byly možnosti žen v oblasti vyššího školství značně omezené. Mohly si vybírat z oborů jako poštovníctví, účetnictví, různé umělecké obory a učitelství. Hlavně poslední se těšilo velké oblibě u rodičů dívek, které byly ochotné pokračovat v dalším studiu. Učitelství totiž plně odpovídalo poslání, které by měla žena vykonávat. Mohla zde využít svých mateřských předpokladů a citlivé povahy, zároveň to bylo povolání záslužné. Stav vyššího dívčího školství kritizuje také článek Bohuslavy Sokolové. Ta upozorňuje na to, že budoucnost dcer je pro rodiče stejně důležitá, jako u synů, především v rodinách, které nejsou finančně zajištěny. Peníze totiž hrály velkou roli při výběru budoucího partnera. Nebylo neobvyklé, že žena, která neměla dostatečné věno, zůstala svobodná. Obhajuje tedy své pohlaví s tím, že snaha o samostatnost není pouhým rozmarem, ale nutností ke slušnému životu. Sokolová se zaměřuje i na výuku učitelství, kterou na vyšší úrovni poskytovaly v českých zemích tři instituce, dvě se sídlem v Praze a jedna v Brně. Všechny školy do prvních ročníků přijímaly kolem stovky uchazeček, což byl jen zlomek z celkového počtu zájemkyň o studium. To je podle autorky nedostatečné, hlavně z toho důvodu, že vystudovaných učitelek působících ve školách bylo málo. Opět je zapojena národnostní otázka a porovnání s rakouskými zeměmi, kde ve stejné době existovalo již čtrnáct podobných institucí.¹⁶⁶

Autorka v článku pokračuje i v následujícím čísle Ženských listů, kdy se vedle problematiky českého jazyka, opět zaměřuje na nedostatečné vyšší vzdělání žen. Podle ní, je tradice o představě ženy, pouze jako matky, hluboce zakořeněna. A to tak hluboce, že dokonce i velké množství samotných žen si nepřipouští další možnosti rozvoje. Ke vzdělání se obracejí

¹⁶⁵ ČADOVÁ, A.: *Vychování dívek na charakter*. In: Ženské listy, 1890, č. 9., s. 177-179.

¹⁶⁶ SOKOLOVÁ, B.: *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen*. In: Ženské listy, 1890, č. 2., s. 30-32.

jen tehdy, kdy je ohrožena jejich materiální existence. Je překvapující, že obdobná tendence se objevuje také u mužů, kteří zarputile brání nižší dívčí vzdělání. Je otázkou, zda jsou tyto názory důsledkem malichernosti dívek, špatnou výchovou nebo jen lhostejnosti žen i mužů. Sokolová ale tvrdí, že tento stav nemůže trvat navždy, přestože je pro ni situace na konci 19. století značně frustrující. Podle ní jsou špatné podmínky v dívčím vzdělání způsobeny hlavně tím, že se v daném období upírala pozornost spíše ke srovnání českého a německého školství. Připouští, že ženy by se měly zbavit lenivosti a duševní netečnosti, měly by přestat poslouchat zpátečnické názory a chopit se každé příležitosti, která by jim pomohla ke sebevzdělávání.¹⁶⁷

Možná i díky velkému množství petic za ženské vyšší vzdělání, se největší projekt roku 1890, a dá se říct i posledního desetiletí, neseťkal s takovým odporem, jak by se dalo očekávat. Oslovil totiž mnoho osobností české inteligence, kteří se o založení spolku Minerva začali zajímat.¹⁶⁸ Právě Minerva se měla stát institucí, která ženám připraví cestu k vyššímu vzdělání. Měla ukázat, že se ženám křivdí a jsou podceňovány. Především tradice, vštěpené názory a pocit poslušnosti a slušného vychování, ženám brání v to, aby se naplno projevíly a ukázaly, že i ony mají touhu poznávat nové věci. Zakladatelé spolku věřili ženské mysli, která podle nich dokázala informace zpracovat a uchovat stejně, jako ta mužská. Hlavním cílem ale zůstala snaha, dosáhnout univerzitního vzdělání, k čemuž zatím vedla dlouhá cesta. V článku, který Minervu představuje, se však neopomnělo zmínit, že dívky i nadále budou nositelkami dobra, ochránkyně pravd a národa. Autorka, kterou je Karolina Světlá, i nadále ale doufá v uplatnění dívek, především jako učitelek a vychovatelek, zmiňuje se tedy opět o pracovních pozicích, které byly neoddělitelně spojeny s ženským pohlavím.¹⁶⁹ Obhajobu Minervy, v rámci své úvodní řeči, pronesl také profesor František Prusík, ředitel nově vzniklé instituce. Podle něj vzniklo gymnázium jako reakce na emancipační hnutí, které stále sílí. Vyvrací názor odpůrců,

¹⁶⁷ SOKOLOVÁ, B.: *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen*. In: *Ženské listy*, 1890, č. 3., s. 52-53.

¹⁶⁸ *Ženské listy*, 1890, roč. 18., č. 7., s. 148.

¹⁶⁹ SVĚTLÁ, K.: *České Minervě*. In: *Ženské listy*, 1890, roč. 18., č. 10., s. 195-198.

kteří tvrdí, že emancipace, je jen snaha žen, oprostít se od všeho ženského. Naopak, emancipace je probuzení, které ženy burcuje k ukončení nečinnosti a obohacení ducha a srdce.¹⁷⁰

Eliška Krásnohorská prostřednictvím dalšího článku shrnula první školní rok gymnázia. Přestože počátky a cesta, která vedla k založení první takovéto instituce na českém území byla dlouhá a strastiplná, nakonec se podařilo realizovat sen, který v sobě Krásnohorská již několik let nesla. Napomohlo tomu i národnostní nadšení, které v té době bylo všudypřítomné. Snaha triumfovat nad rakouským národem byla tak silná, že Minervu podpořila i městská rada Prahy. Samozřejmě, se celá záležitost neobešla bez hlasů kritiků, kteří nepovažovali za nutné ženské vzdělání posunout na vyšší úroveň. Někteří věřili také tomu, že dívky nezvládnou složité školní osnovy a o školu nebude zájem. Všechny předpovědi a obavy však byly zbytečné. Škola od města obdržela, sice skromnou, ale dostatečnou budovu, jejíž prostory naplnilo 51 žaček. Krásnohorská se ve svém článku dotýká také problematiky univerzitního vzdělání. Zmiňuje, že vzdělávací systém gymnázia byl utvořen tak, aby měly studentky ty nejlepší předpoklady, k dalšímu studiu. Pěvně věří, že dívky mají stejné šance uspět na univerzitách jako chlapci a dokazují to i tím, jak bravurně si vedou ve studiu středoškolském.¹⁷¹

Příkladem mužského sympatizanta s vysokoškolským vzděláním žen, může být doktor Ludvík Fulda, který se o daném tématu rozepsal v článku uveřejněném v časopise *Ženský svět* v lednu 1897. Autor poukazuje na to, že názor, který ženám přisuzuje především roli hospodyně je zastaralý a v moderním světě neudržitelný. Není přeci možné, aby všechny ženy měly svou domácnost, o kterou budou pečovat a manžela, který se bude starat o jejich blahobyt. Navíc již dávno dokázaly, že se mohou uplatnit v oborech, které byly dříve přisuzovány pouze mužům. Proč jim tedy i nadále odpírat poslední kroky k plnohodnotnému vzdělání, na které by měly mít v právním státě nárok. Postoj, který předjímá ženský neúspěch není ničím opodstatněný,

¹⁷⁰ *Dozvuky po zahájení Minervy*. In: *Ženské listy*, 1890, roč. 18., č. 11., s. 217-218.

¹⁷¹ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ku konci I. ročníku „Minervy“ střední školy dívčí*. In: *Ženské listy*, 1891, roč. 19., č. 8., s. 168-170.

vzhledem k tomu, že nepochází z přímé zkušenosti. Fulda si myslí, že největší překážkou pro vyšší dívčí vzdělání je hlavně mužský strach z konkurence a toho, že by mohli být překonáni. Tento strach samozřejmě můžeme chápat, vzpomeňme si na podobné obavy v okamžiku, kdy se ženy snažily zařadit do pracovního procesu a svou činností přispět alespoň malou částkou do rodinného rozpočtu, čímž způsobily pokles mezd. Na druhou stranu, by si měli muži také položit otázku, jestli se cítí dostatečně mužně a sebevědomě, když jim k úspěchu dopomáhají privilegia a možnosti, dopřána zákonem.¹⁷²

V roce 1897 konečně došlo k odsouhlasení nařízení, které ženám umožňovalo, aby byly připuštěny jako řádné posluchačky na filozofickou fakultu. V Ženských listech vyšel opět článek, který celou událost popisuje. Kromě podmínek, které dívky musely splnit, však poukazuje také na to, že ženy již nebudou kvůli svému pohlaví brány jako hendikepované, ale jako plnohodnotné duševní bytosti.¹⁷³ Je tak docela paradoxní, že následující článek ve stejném čísle, s názvem *O citlivosti žen*, který shrnuje poznatky některých dobových vědců, ženu vyobrazuje jako rozcitlivělou bytost, se slabými nervy a nevyvinutým čichem a chutí.¹⁷⁴

4.5 Nové století

V okamžiku, kdy se ohlédneme za 19. stoletím a všemi změnami, kterými svět prošel, ho opravdu můžeme označit „dlouhým stoletím“. Dá se říci, že největší rozkvět ženského vzdělávání proběhl právě v tomto období, kdy v důsledku iniciace, některých významných postav, z části srovnalo krok s tím chlapeckým. Celá druhá polovina 19. století, směřovala k vytvoření dívčího gymnázia a připuštěním dívek na univerzitu. Přesto v názoru na výchovu a na míru vzdělanosti dívek, byla společnost rozdělena na dva tábory. Ženy neměly ještě úplně vyhráno, navíc je čekal boj další. Cílem bylo získat politická práva.

¹⁷² FULDA, L.: *O způsobilosti ženíné pro vyšší studium*. In: Ženský svět, 1897, roč. 1., č. 2., s. 21-22.

¹⁷³ *Ženské studium vítězí*. In: Ženské listy, 1897, roč. 25., č. 5., s. 91-93.

¹⁷⁴ *O citlivosti žen*. In: Ženské listy, 1897, roč. 25., č. 5., s. 96-98.

Jak již bylo řečeno, společnost na přelomu nového století byla i nadále rozdělena v otázce toho, jak má být žena vzdělaná. Již skoro deset let fungovala Minerva, jakožto první dívčí gymnázium v našich zemích, ale v některých stále přetrvával názor, že je takové vzdělání pro dívku nevhodné a zbytečné. Naopak, by dívka měla oplývat cnostmi jako krása, poslušnost a dovedností dobře se postarat o domácnost. Jak říká článek vydaný v periodiku Kalendář paní a dívek českých, tento názor je však vybudován na základu Bible, tedy knihy, která vznikla před tisíci lety. Klade tedy otázku, zda je opravdu moudré i nadále vést výchovu stejným způsobem, jako to dělali dávní předci, vzhledem k tomu, že se společnost, hodnoty a také myšlení mění. Oba proudy se však shodně vyjadřují k postavení matky. Matka vždy byla prvotní a také nejdůležitější vychovatelkou, vzorem, který měl své znalosti předávat nové generaci.¹⁷⁵

„Matka je prvou, přirozenou vychovatelkou dítko svého a od tohoto prvního působení matčina o dítko závisí celý jeho duševní život: buď radostný nebo plný trudu, plný blaha nebo utrpení, šťastný nebo nešťastný, krátce: osud dítěte závisí na tom, jakou měrou matka duševních sil svých a zkušeností a zkušeností při svých dětech schopna je využítovati.“¹⁷⁶

Článek se tedy přiklání ke vzdělávání dívek, i vzhledem k jejich roli matky. Jestliže má totiž dobře vychovat a připravit své děti na život, musí mít také nějaký přehled a vědomosti. Autor ale poznamenává, že stále nejsou vhodné podmínky, kde by takové znalosti žena získala. Obecné a měšťanské školy poskytují obecné vzdělání, které nabízí teoretické znalosti. Ty si ale už jen málokdy studentky vyzkouší i prakticky. Dívky z lepších rodin pak mohou ve studiu pokračovat v některé soukromé instituci nebo německém klášteře, které povětšinou nabízejí výuku domácích prací, jako šití, vaření a případně i hodiny zpěvu, kresby a tance. Co ovšem již nevyučují, jsou hodiny zaměřující se na péči a výchovu dítěte. Tyto vědomosti jsou totiž ženě

¹⁷⁵ *Slůvko k dívčí výchově.* In: Kalendář paní a dívek českých, 1899, roč. 12., s. 80.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 80.

dané od přírody nebo k ní přijdou postupem času. To však není problém, za který mohou jen samotné školy. Autorka vypovídá, že v minulosti existovaly pro obecné a měšťanské školy povinné návštěvy mateřských škol, kde se dívky měly seznámit s péčí o malé dítě. Z počátku byl zájem velký, ten ale v následujících letech ochabl. Z návštěv, které probíhaly dvakrát týdně se nakonec stal jeden den v měsíci, ke kterému samy dívky měly časté výhrady.¹⁷⁷

Obdobný názor se objevuje i v článku z roku 1904 v časopise *Ženský svět*. Ten se shoduje v tom, že je zapotřebí dívky vzdělávat, a to především v oblasti péče o dítě. Což je ale problém dotýkající se žen ze všech sociálních vrstev. Ženy, které pracují jako dělnice mají situaci složitější. Jejich možnosti v těhotenství jsou na velmi nízké úrovni a povětšinou musí i nadále manuálně pracovat. Následně se ani nemohou takovou měrou podílet na duševním rozvoji dítěte, jelikož jejich příspěvek do rodinného rozpočtu je nezbytný. To ženy z vyšších tříd, by měly více možností i svobod v tom, jak vychovávat své dítě, ale projevuje se zde tradiční a zastaralá výchova.¹⁷⁸ Ta spoléhá na to, že se žena naučí vše instinktivně a tam, kde si nebude vědět rady jí pomůže matka. Autorka dále kritizuje, že je značná část školství stále pod vlivem katolické církve. Upozorňuje na to, že by škola měla nové generaci předat ty nelepší vědomosti, které v životě uplatní, to jim ale nemohou předat vyučující, kteří s reálným životem přijdou do styku jen okrajově. Jak může předat mladé dívce vědomosti o mateřství řeholnice, která se dobrovolně vzdala mateřství. Uznává ale, že žena sama by se měla zajímat o oblast hospodářství a politiky, aby mohla následně tento všeobecný přehled předat svým dětem.¹⁷⁹

Vraťme se k problematice ženského univerzitního vzdělání. V červnu roku 1901 jedna z posluchaček na filozofické fakultě poprvé sklidila výsledky své dlouhodobé snahy a obdržela titul doktorky. Stalo se tak v prostorách auly Karlo-Ferdinandovi univerzity, kdy se promocií

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 81-84.

¹⁷⁸ FOUSTKOVÁ G.: *Žena jako matka a vychovatelka*. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8., č. 2., s. 21.

¹⁷⁹ FOUSTKOVÁ G.: *Žena jako matka a vychovatelka*. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8., č. 3., s. 32.

poprvé účastnila i zástupkyňe něžného pohlaví. O události informovaly čtenáře Ženské listy ve svém červencovém čísle, který tento akt vykreslil velmi oslavně.¹⁸⁰

Filozofická fakulta byla i v tomto období stále jedinou, která ke svému studiu připouštěla posluchačky ženského pohlaví. Pomalu se začalo uvažovat i o fakultě právnické a lékařské. Tento postupný boj o univerzity však neprobíhal pouze v českých zemích. Jelikož byl přístup k vyučování na lékařské fakultě v nedohlednu a zájem o něj se zatím probíral na úrovni ženských spolků, časopis Ženský svět alespoň vydal vyjádření k danému tématu od francouzského doktora L. Ch. Fiesingera. Ten prezentoval názor, že jen nemoudré ženy usilují o srovnání výuky a životních možností, které by jim měly být umožněny. Podle něj snaha o získání univerzitního vzdělání a případně i kariéry, která nyní přísluší pouze mužům, je jednání proti přírodě. Ženy by měly brát ohled na svou fyzickou křehkost a duševní přecitlivělost a zůstat raději v bezpečí rodinného kruhu a domova. Právě v domácnosti je podle Fiesingera ženino pravé místo, a stejně jako mnoho dalších, i on má ohledně jejího hlavního údělu jasno. Hlavním posláním je opět mateřství. Ženě jsou i v této představě připsány klasické rysy, tedy péče o okolí, něžnost, dobrota a láska, veškeré ostatní touhy v sobě musí zapřít a obětovat se pro dobro rodiny. Opět se setkáváme s názorem, že ženské vzdělávání je jen výkřikem módy. Fiesingera, podle všeho, nejvíce irituje právě fakt, že si ženy dovolily požadovat přístup k medicíně. Dokonce, jako důvod jejich neschopnosti k tomuto povolání, zmiňuje i menstruaci. Svůj výklad nakonec uzavírá s tím, že ženy, které se tedy již rozhodly věnovat péči o nemocné, by se raději měly zaměřit na ošetřovatelství, jež je jim přirozenější.¹⁸¹

Reakce na sebe nenechala dlouho čekat a již v následujícím čísle se odpovědi ujala Zora Hovorková, která se podepisuje jako posluchačka medicíny. Ta se postupně vyjádřila k jednotlivým bodům kritiky. Logicky si klade otázku, zda Fiesinger své závěry vynáší

¹⁸⁰ *První doktorát ženský v aule Kalo-Ferdinandově v Praze.* In: Ženské listy, 1901, roč. 29., č. 7., s. 142.

¹⁸¹ *Ze ženských snah a ženské práce.* In: Ženský svět, 1900, roč. 4., č. 9., s. 102.

v závislosti na osobních zkušenostech. S kolika lékařkami se setkal a s kolika spolupracoval. Má svá tvrzení tedy nějak podložena. Autorka se zaměřila také na popis ženských vlastností, které byly v článku zmíněny, tedy něžnost, citlivost a starostlivost. Ty prý totiž ženě přisuzují místo v rodinném kruhu, na druhu stranu je ale otázka, v čem by takové vlastnosti měly bránit lékařce, pečující o pacienty. Hovorková také poznamenává, že zájemkyně o lékařské povolání nemůže být zase tak něžné a citlivé stvoření s ohledem na tvrdou konkurenci a odsuzování ze strany mužských lékařů.¹⁸²

„Žena nemá býti lékařkou, proto že má cit! Což lékař ho nemá? Lituji každého nemocného, který by byl tak nešťasten a dostal se do ruky necitelnému lékaři – ačkoliv to ani předpokládati nedovedu!“¹⁸³

Autorka v závěru svého článku podotýká, že muži přisuzují ženám místo v domácnosti, jako manželkám a matkám, ale již si neuvědomují, že ne všechny ženy mají možnost se vdát. Tento fakt ovlivňují také muži, kteří berou ohled na věno a rodinné zázemí budoucí nevěsty a podle toho si následně vybírají.¹⁸⁴

Ve stejném čísle, jako vyjádření profesora Fiesingera, se objevil i názor opačný, jehož autorem byl opět muž. Tentokrát se k záležitosti univerzitního vzdělání žen vyjádřil Dr. Edmund Bernatzik, který působil na právnické fakultě. Ta zůstávala po dlouhou dobu pro studium dívek také zapovězena. Doktor Bernatzik však zastával názor, že pokud jsou dívky schopné složit maturitní zkoušku a splnit veškeré podmínky, nic by jim nemělo bránit v dalším studiu, a to i v rámci práv. Upozorňuje na fakt, že pokud již žena řádně dostuduje a obdrží patřičný titul, nemá vůbec vyhráno. Otázkou nadále zůstává, kde bude svou právnickou činnost vykonávat. Soudci, advokáti, ale také policisté, jsou především muži a ti zřejmě do svého kruhu

¹⁸²HOVORKOVÁ, Z.: *Ze ženských snah a ženské práce*. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4., č. 10., s. 113.

¹⁸³HOVORKOVÁ Z.: *Ze ženských snah a ženské práce*. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4., č. 11., s. 126.

¹⁸⁴Tamtéž, s. 126.

jen neradi a pomalu přijmou mladé dívky, přestože s titulem. Tady je opět uveden logický argument, který říká, že ženy již dávno zastávají různá administrativní povolání na nižších postech, proto určitě, kdyby jim k tomu byla daná možnost, by zvládly i náplň vyšších pracovních pozic. Podle Bernatzika je přípuštění žen na právnické fakulty pouze přirozeným vývojem.¹⁸⁵

Přestože se ve člancích na počátku 20. století stále objevuje problematika výchovy a vzdělání dívek, hojně do ní začíná vstupovat i politická participace. Můžeme se tedy stále častěji dozvědět to, co potřebují dívky agrární, jaká by měla být socialistická výchova, co by měly vykonávat ženy dělnice. Můžeme postřehnout, že se čím dál tím méně objevují všeobecná provolání k ženám jako celku, případně k československým ženám, tak jak tomu bylo celou druhou polovinu 19. století. Ženy už se začínají tedy dělit podle politické příslušnosti.

Především časopis *Ženský list* zásobují své stránky články se sociálně-demokratickou tematikou se silným protikatolickým nádechem. Klasickým příkladem může být článek *Žena v socialismu*, jehož autorem je František Polák. Autor svou úvahu začíná v historii, kde se obrací na matriarchální společnost a říká, že ženy kdysi byly mužům nadřazený. Zastávaly úřady, podílely se na politice, měly hlasovací právo a byly správkyněmi společného majetku, který je v článku označován jako komunismus. Vše se ale mění s rozvojem řemesel a výroby. Do popředí se dostává muž, jakožto vlastník majetku. Dále také dochází k nahrazení mnohoženství monogamními svazky a utváří se vzor klasické rodiny, ve kterém se žena postupně dostává do podřízeného postavení.¹⁸⁶

¹⁸⁵ *Ze ženských snah a ženské práce*. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4., č. 9., s. 102-103.

¹⁸⁶ POLÁK, F.: *Žena v socialismu*. In: *Ženský list*, 1910, roč. 19., č. 7., s. 4.

„Tím byla určena nutnost zrušení mnohoženství a nastupuje a nastupuje jakožto třetí forma vývoje dnešní rodina: rodina párová. A odtud počíná se ujařmění ženy, které vypěstilo v ženě řadu vlastností, ať pěkných či nepěkných, jež nazývány jsou přirozenými.“¹⁸⁷

Polák označuje tento vývoj za úpadek komunismu, který jde ruku v ruce s ukončením přirozené rovnováhy mezi pohlavími.¹⁸⁸ Dále se také rozepisuje o prostituci a v této části přichází kritika církve. Ta podle něj dovolila, aby žena zastávala v hierarchii světa to nejnižší postavení a byla brána jako prostředek ke zplození budoucí generace. Zlepšení nepřinesla ani průmyslová revoluce, ta vytvořila, kromě ženy matky, také ženu dělnici. Ani v jednom případě ale nedochází k projevům respektu. Žena, přestože dokáže dát nový život, což je ten nejdůležitější proces, si tímto nevysloužila ani minimální množství přidělených práv. To je ale podle autora opět výsledek kapitalistické společnosti, protože v té komunistické by se to nestalo.¹⁸⁹

„Takovýto obraz ženy máme dnes za vlády rozpínavého kapitalismu a přehlédneme-li v krátkosti historický vývoj postavení ženy, můžeme konstatovati: Že za vlády komunismu, tedy v době, kdy neexistuje soukromé vlastnictví, za vlády této žena jest svobodna, požívá práv jako muž, ba ještě větších, jest ctěna a vlivná.“¹⁹⁰

Polák v další části shrnuje i dobové postavení ženy. Obrací se také k vědeckým poznatkům a souhlasí s názorem, který tvrdí, že přestože je ženský mozek menší, nic to nevyovídá o inteligenci, kterým oplývá. Jestliže jsou ženy považovány za méně inteligentní, není to z důvodu jejich anatomické výbavy, ale spíše kvůli nedostatečné výchově. Dívka má velmi omezené možnosti, jak svůj intelekt rozvíjet. Neustále se pohybuje ve stejném prostředí, ve stejném společenském okruhu, který od ní neočekává duchaplnou konverzaci. Jedinou její

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 4.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 5.

¹⁸⁹ POLÁK, F.: *Žena v socialismu*. In: *Ženský list*, 1910, roč. 19., č. 8., s. 3.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 3.

literaturou k četbě jsou romány, které ani vzdáleně nepřipomínají naučné knihy. Polák se dotýká také toho, že jsou dívky ke svému budoucímu údělu formovány už od útlého dětství. Přestože ve společnosti dochází ke změnám, tradice je stále silnější a vede mladé ženy všech sociálních vrstev ke snaze, stát se manželkami a matkami.¹⁹¹

4.6 Shrnutí

Vzdělávání žen v 19. století bylo dalším významným tématem, které se probíralo na stránkách dobových periodik. Především vyšší studium bylo pro dívky nedostačující a bylo zapotřebí ho reorganizovat. Pomocí článků si lze doplnit představu o tom, co bylo hybnou silou ve snaze o schválení vyššího dívčího studia.

Motivace v 60. letech je jasná. Jednou z hlavních institucí doby byla Vyšší dívčí škola pražská, která sice nepřinesla inovace v osnovách, ale znamenala podporu vlasteneckého hnutí. Žena měla být stále především manželkou a matkou, ale tento ideál se promísil právě s národnostním uvědoměním, kdy začalo být požadováno, aby byla také dobrou Češkou. Napomoci jí k tomu měla i školní výchova, kde však bylo zapotřebí, aby probíhala na českých institucích. Tím, že vyučujícím jazykem na vyšší dívčí škole byla právě čeština, tento návrh podpořila i pražská městská rada. Vyskytly se sice názory, že škola neřeší neutěšenou situaci a cílí především na dívky s vyšších tříd, ale ty byly odsunuty do pozadí a přebyty právě touhou českých vlastenců po svém vlastním českém institutu.¹⁹²

Situace se lehce mění v 70. letech, kdy je již zapotřebí situaci řešit plošně a zajistit vzdělání i ženám, které nemají rodinné zázemí nebo nejsou finančně zajištěny. V člancích lze pozorovat dilema mezi potřebou a tradicí. Mnozí si uvědomovali, že některé ženy nemají možnost se provdat, a tak zůstávají závislé na rodině nebo existenčně ohroženy. Jediným

¹⁹¹ POLÁK, F.: *Žena v socialismu*. In: *Ženský list*, 1910, roč. 19., č. 10., s. 3-4.

¹⁹² *Národní listy*, 1861, roč. 1., č. 300., s. 2-3.

východiskem zůstává zaměstnání, které jim umožní se o sebe postarat. K úspěchu na trhu práce je však zapotřebí patřičného zdělání, a to především v řemeslnických oborech. Z tohoto důvodu také na počátku 70. let vznikl Ženský výrobní spolek, který nabízel řádné studijní obory, ale také kurzy. Na druhou stranu, ale autoři stále souhlasili, že ženíným hlavním cílem zůstává manželství a mateřství. Práce je pouze poslední možností.¹⁹³

Argumentem, proč ženy vzdělávat, bylo také to, že vzdělaná matka může lépe vychovávat budoucí generace. Tento názor byl určitě přijatelnějším, jelikož se nestavěl do opozici ke klasické představě o ženě jako matce. Studium mělo především napomoci k rozkvětu domácnosti a k dobrému rozvoji budoucích generací. Může se zdát, že tento trend byl ukončen přijetím dívek na gymnázia, případně na univerzity, ale skutečnost je taková, že s podobným názorem se setkáváme ještě na počátku 20. století.¹⁹⁴

Co se týče názoru na univerzitní vzdělání, první články se objevují již 70. letech. Diskuse o možnostech zpřístupnění tohoto typu vzdělání i pro dívky se vedla i v následujícím desetiletí.¹⁹⁵ Na jedné straně stáli opět ti, kteří ženy v tomto rozhodnutí podporovali a říkali, že je žena dostatečně inteligentní na to, aby zvládla vysokoškolské studium a na druhé straně byli odpůrci, kteří viděli ženu jako matku a manželku, která by za své hlavní působiště měla pokládat domov. Druhá skupina argumentovala především tím, že je žena biologicky a fyziologicky předurčena k mateřství. Tato tradice trvala po staletí a emancipaci považovala pouze za dobový trend, který je zapotřebí nebrat vážně. Oba proudy se však shodly na nedostatecích vyššího vzdělání.¹⁹⁶

¹⁹³ *Také hlas o ženské práci průmyslové.* In: Ženské listy, 1877, roč. 5., č. 1., s. 3-5.

¹⁹⁴ *Slůvko k dívčí výchově.* In: Kalendář paní a dívek českých, 1899, roč. 12., s. 80.

¹⁹⁵ *Slovo o ženském studiu.* In: Ženské listy, 1876, roč. 4., č. 4., s. 50-52.

¹⁹⁶ *Z univerzity pražské.* In: Ženské listy, 1876, roč. 4., č. 5., s. 66-67.

Právě 80. léta se stala diskusním bojištěm o vysokoškolském studiu. I tyto snahy zastánců, vedly k vytvoření gymnázia Minerva v čele s Eliškou Krásnohorskou. Ta chtěla docílit toho, aby se dívky za svůj intelekt nestyděly. I rodinná výchova vedla dívky především ke skromnosti a povrchnosti, kdy se vyhýbalo duchaplnější konverzaci. Minerva byla typem školy, který inovoval zastaralé osnovy a přiblížil je těm chlapeckým. Což byl právě chybějící článek, který by dívkám umožnil vstup na univerzitní půdu.¹⁹⁷

Články v jednotlivých obdobích reflektují problémy ženského vzdělávání a lze z nich vyčíst základní podněty vedoucí ke změnám, které tuto oblast zasáhly. Od počátku však byla žena brána především jako matka a partnerka svého manžela a s tímto ideálem představitelé emancipačního hnutí sváděli nekončící boj. Stránky v novinách se staly diskusním fórem, kde si autoři navzájem argumentovali. Lze vidět i to, jak byla společnost rozdělena, jedni zůstávají u klasické představy a druzí, se s přibývajícimi cíli, které dívky splnily, přiklánějí k tomu, že je žena schopna zvládnout vše, co muž. Avšak tradice, podpořenou dlouhými staletími, nebylo tak jednoduché vykořenit, a tak se i období před první světovou válkou nese ve znamení ženy, která má sice možnost studovat, ale využívá jí především pro potřeby rodinného života.¹⁹⁸

¹⁹⁷ *Dozvuky po zahájení Minervy.* In: Ženské listy, 1890, roč. 18., č. 11., s. 217-218

¹⁹⁸ *Slůvko k dívčí výchově.* In: Kalendář paní a dívek českých, 1899, roč. 12., s. 80.

Závěr

Představa o ideální ženě je značně široké téma, na které se lze dívat z mnoha různých úhlů a záleží jen na autorovi, kterou problematiku si vybere. Představa ženského ideálu může znamenat tělesnou krásu, charakter, jímž by měla žena oplývat, ale také představu o tom, jaké by měla žena ideálně zastávat postavení ve společnosti. Stejně jako v minulosti, tak i dnes jsou dívky a ženy po celém světě ovlivňovány trendy a názory jiných, které se je snaží formovat a vytvořit v nich představu, co je správné, a jak by to mělo být. Je zajímavé, že přestože mají dnešní ženy tolik možností, jak v soukromém, tak profesním životě, ženské časopisy povětšinou prezentují články o kráse a módě, tedy o záležitostech, které bychom mohly označit jako povrchní. Paradoxem je, že v 19. století byly ženy právě za povrchnost odsuzovány, přestože většina ženských periodik se snažila publikovat především různá studie, výňatky z literární tvorby nebo představit zásadní sociální a politické otázky.

Jak už jsem nastínila, mylně bychom se domnívali, že dobová ženská periodika zahrnovala čtenářky nejnovějšími módními kreacemi případně kosmetickými přípravky, které by jim mohly zaručit věčné mládí a půvab. Tehdejší periodika spíše cílila na charakterní a intelektuální stránku dívek a žen. Celkově lze říci, že v 19. století hrálo významnou otázku vlastenectví, vzdělání a práce.

Po celou druhou polovinu 19. století a na počátku století následujícího, se ženské časopisy snažily ženy vyburcovat k účasti na boji za práva českého národa. Již od 70. let se v převážné většině článků mluvilo o ženě jakožto Češce, případně Slovance a toto opakování mělo pravděpodobně za cíl to, aby se čtenářka s těmito pojmy ztotožnila, uvědomila si nějaké své postavení ve společnosti a také, aby pochopila, že je zapotřebí vyčlenit se proti národům jiným, především vůči tomu německému. Ženy oproti mužům, kteří se měli zasloužit o zásadní činy v politické sféře, měly zaujmout roli ochránčyně, která za svůj národ bojuje hlavně srdcem

a byly jí připsány vlastnosti vesměs mateřské. Měla být tedy nejen svým dětem, ale také národu, dobrou a obětavou matkou. V tomto směru lze postřehnout dvě tendence. Jeden směr chce zachovat sféru ženského vlivu, hlavně soukromému životu, kde by působila jako správná vlastenecká vychovatelka svých dětí. V tomto podání žena svědomitě vychovává následující generace k tomu, aby si uvědomily svou povinnost k vlasti. Druhý směr se snaží ženy aktivně a veřejně zapojit do této problematiky, tak aby její činnost byla viditelná a vymezená mimo rodinný okruh, kde by mohla působit na větší množství osob.

Přestože národnostní otázka byla součástí obsahu ženských periodik po mnoho dekad, můžeme i v tomto tématu najít postupem času různé odchylky. Ještě na počátku 70. a částečně i let 80., lze v pozadí těchto článků a samozřejmě, v celkovém ladění jednotlivých čísel, objevit snahu autorů o výchování dobrých českých matek a hospodyněk. Následně se k tématu mateřství začíná přidávat problematika ženského vzdělávání. V okamžiku, kdy bylo studium dívek i chlapců srovnáno, vyvstávají další a další otázky. Již na počátku 90. let se společně s *češtvím* a bojem za národ, začíná prosazovat touha po zapojení se do politického života. S přicházejícím novým stoletím se frekvence vlastenecky laděných článků snižuje a nahrazují ji články o ženské práci. Ještě na počátku 20. století lze nalézt alespoň články, které se na vlastenectví žen dívají z pohledu ekonomie.

V druhé části této práce je možné nahlédnout do představ a názorů, jaké se objevovaly v daném období ohledně výchovy a studia dívek. Nemusíme si ani uvědomovat, jaký zdoluhavý a náročný proces byl boj za vyšší dívčí vzdělání. Ve zpětném pohledu se nám tato snaha může zdát jako okamžik. Boj za srovnání dívčí a chlapecké výuky byl však zdoluhavý, a přestože se na konci 19. století docílilo i uvedení studentek jako posluchaček na univerzitní půdu, ještě stále to neznamenovalo, že tento krok všichni schvalují a akceptují. V této části opět hrály významnou roli, již několikrát zmíněné *Ženské listy*, které uveřejňovaly množství článků s touto problematikou, a to především od 70. do 90. let 19. století. Na stránkách tohoto periodika

se objevovaly nejenom tipy na výchovu dětí a dívek, ale také popis povahových rysů, kterými by měla žena oplývat, a kterých se za pomoci výchovy mělo dosáhnout.

Žena byla vždy považována především za matku a manželku, která se stará o domácnost a manžela. Tomu měly odpovídat i její vědomosti a vlastnosti, čemuž byla následně uzpůsobena její výchova a vzdělání. Po absolvování základního vzdělání nebylo moc možností, kam by kroky nadějně studentky mohly směřovat. Dívky z chudších rodin pokračovaly do služby, ty z bohatších měly na výběr mezi klášterní výukou, soukromým učitelem nebo školou. V českých zemích byla situace o to složitější, vzhledem k tomu, že se zde střetávaly dva národnostní proudy. Na začátku druhé poloviny 19. století se začala formovat, spíše vlastenecká, myšlenka na založení vyšší vzdělávací instituce pro české dívky. Roku 1863 vznikla Vyšší dívčí škola pražská, která měla za cíl vychovat kvalitní české matky.

Následující dekáda se snažila vypořádat s chudší částí populace a vyřešit problém, který Vyšší dívčí škola svou existencí neeliminovala. Někteří jedinci ve společnosti si začali uvědomovat, že ne všem ženám je dopřáno provdat se, tudíž bylo zapotřebí, aby se o jejich ekonomickou, a tedy i existenční otázku postaral někdo jiný. Jejich možnosti měl zlepšit Ženský výrobní spolek a škola při něm. Tato instituce měla za úkol umožnit dívkám zdokonalit se v řemeslech. Přesto byla výuka i nadále brána jako krajní řešení, kdy dívka neměla jinou možnost v nelehké situaci. V okamžiku však, když se vše urovnalo, měla se vrátit ke svému hlavnímu údělu. Vdát se, mít děti a starat se o domácnost. V 70. letech se začíná jednat i o univerzitním vzdělání. To zatím nemělo takový úspěch jako v pozdějších letech. I samotné ženy si uvědomovaly, že jejich míra a způsob vzdělávání má značné mezery, na kterých se nedá stavět vyšší vzdělávání. Přesto mnohé věřily, že k tomuto kroku jednou dojde. Mužská část populace tuto snahu brala ve větší míře jako rozmar, nějaký dobový trend. Souhlasili sice s tím, že by žena studium pravděpodobně zvládla, ale odsunula by tak opět své hlavní povolání, které jí dala sama příroda. Často se ale články shodují v tom, že je zapotřebí alespoň trochu ženu

vzdělávat, jelikož na jejích bedrech pak spočívá váha budoucích generací. Matka je totiž první a nejdůležitější vychovatelkou.

I autoři v 80. letech se zabývají, zda je již žena dostatečně vzdělaná na to, aby se mohla ucházet o univerzitní vzdělání. Odpověď na tuto otázku zní, nikoli. Pozornost se znovu obrací na nedostatky ve středoškolském vzdělání. Vina je ale jak na straně státu, tak na straně samotných dívek a rodičů. Výchova je totiž vede k povrchnosti a marnivosti, dobovým trendem je také výchova bohatších dívek na německy mluvících institucích. Což odporuje vlastenectví, které bylo v té době značně silné. Přes veškeré kladné názory na ženské vyšší vzdělávání, ale stále převládá názor, že ekonomicky samostatné by měly být především ženy, které se neprovdaly, případně se musí podílet na zaopatření rodiny. Zbylé ženy by měly vzdělávání využít hlavně pro kvalitní výchovu svých dětí.

Zlom nastává v 90. letech. Stále přetrvává představa o skromné, milující a upřímné matce a manželce, ale otázka ženského vzdělávání začíná mít masový charakter. Tomu napovídají i petice, které byly v tomto období vydány. Znovu zde sehrálo roli silné vlastenectví a česká inteligence. Ta podpořila návrh Elišky Krásnohorské na vytvoření spolku Minerva a následně vybudování českého gymnázia pro dívky. Škola se měla vypořádat s tradicí a dlouhodobými názory, že žena má být pokorná, skromná, což jí zabraňuje naplno rozvinout její intelekt. Podle prvního ředitele gymnázia, je vznik instituce reakcí na vyvrcholení emancipačního hnutí. Nakonec se i díky Minervě podařilo dívky dostat alespoň částečně na univerzitní půdu.

Prostudováním jednotlivých názorů v člancích, lze vidět, s jakými problémy se snažila ta daná doba vypořádat. Velký vliv na celkové ladění měla samozřejmě situace Čechů, kteří se cítili v rámci Rakouska-Uherska opomíjeni a utlačováni. Články se z pohledu vlastenectví snaží do tohoto boje zahrnout veškeré složky obyvatelstva a nezapomínají tedy ani na značnou část populace, ženy. Národnostní otázka měla velký vliv na všechny aspekty života. Na koníčky,

zábavu, literaturu, kterou si ženy vybíraly k četbě, na vzdělání. I díky boji za samostatný český národ se měnila postupně tradiční výchova. Německé instituce byly postupně měněny za české. Inteligence podporovala vznik nových českých institucí jako byla Vyšší dívčí škola pražská, případně gymnázium Minerva. Navazujícím tématem na téma této diplomové práce by případně mohl být pohled na ženy srze periodika po 1. světové válce, protože válka a také osamostatnění Československa mělo dozajista velký vliv na směr emancipačního hnutí.

Přestože by se mohlo zdát, že boj byl již ukončen i v novém století se v novinách mísí různé názory. Na jedné straně zde máme ty, kteří emancipaci berou, jako plnohodnotný názorový proud a podporují dívky v jejich intelektuálním rozvoji. Na straně druhé zde máme příznivce tradice, která ženy vidí pouze jako osobnosti, které by se měly starat o domácnost a vychovávat děti. Jak bylo již řečeno, změna ve výchově a vzdělání dívek, byla dlouhodobá záležitost. V jednotlivých dekáдах sice můžeme vidět názorový vývoj, kdy v 60. letech byly ženy pouze matkami a manželkami, přes 70. léta, kde se již bere zřetel na ženy, které potřebují pracovat až do 90. let, kdy mají ženy možnost naplno rozvinout svůj potenciál. Tradice se zdá ale stále silná. Ještě léta před 1. světovou válkou se dává přednost vychované, cnostné ženě, která je připravena se vdát a svou budoucnost zasvětit rodině a dětem.

Lze postřehnout, že 19. století si z minulosti přineslo předobraz ženy, která je především matkou a manželkou. Tento základní předpoklad se pak prolíná celým stoletím a přenáší se i do toho nového a není tak jednoduché ho upravit nebo nahradit. Z článků můžeme zaznamenat snahu o změny, které jsou odrazem společenského postoje. Na jednu stranu tady máme kladně přijímaný obraz ženy jako vlastenky a na straně druhé, ženu jako vzdělanou bytost, která byla značně kontroverzním tématem.

Práce byla vytvořena na základě dobových periodik, především těch ženských. U daného tématu je hlavním problémem to, že se celkově novinová tvorba rozvíjí až po pádu neoabsolutismu, tedy od 60. let 19. století, není proto možné nalézt podklady pro zpracování 50.

let 19. století. To by případně mohly vynahradit různé příručky a literatura, která se pro dívky v daném období již vydávala. Co se týče následující dekády, pro 60. léta a české prostředí jsou významné Národní listy, které reflektovaly i ženskou problematiku a následně i Ženské listy. Ty byly sice vydávány až od roku 1873, ale přesto se ve svých článcích vrací i do let minulých. Od 70. let si tedy, i díky tomuto časopisu, můžeme naplno zprostředkovat tendence a představy o tom, jak má vypadat žena. Především pak na přelomu století se objevovaly a přidávaly další a další časopisy, které svou formou mohly ovlivnit různé generace žen. Politická diferenciací společnosti se projevila také na orientaci ženského tisku.

Prameny a literatura

Prameny:

DOLENSKÝ, Jan: Dějiny pražského školství v letech 1860 – 1914. Praha 1920.

MASARYK, T. G.: *Česká otázka*. Praha 1895.

Kalendář paní a dívek:

- Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1.
- Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 2.
- *Slůvko k dívčí výchově*. In: Kalendář paní a dívek českých, 1899, roč. 12.
- VESELÝ, J.: *Ženy české nositelky štěstí svého národa*. In: Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 1.

Kalendář učitelský:

- PRAVDA, F.: *Po německu vzdělaná Češka*. In: Kalendář učitelský, 1861, č. 1.

Národní listy:

- Národní listy, 1861, roč.1., č. 300.
- *Šedesát let Vyšší dívčí školy*. In: Národní listy, 15. června 1923, roč. 63., č. 162.
- *Program Národních listů*. In: Národní listy, 1861, roč. 1., č. 1.
- *Valná hromada ženského spolku výrobního*, In: Národní listy, 13. 7. 1871, roč. 11., č. 189.

Zlaté lístky:

- *Blažena a Matilda. Příklad ze života*. In: Zlaté lístky, 1868, č. 6.

Ženské listy:

- ČADOVÁ, A.: *Vychování dívek na charakter*. In: *Ženské listy*, 1890, č. 9.
- *Dozvuky po zahájení Minervy*. In: *Ženské listy*, 1890, roč.18., č. 11.
- *Drahé krajanky!* In: *Ženské listy*, 1891, roč. 19., č. 11.
- GEISSLOVÁ, I.: *Sluší-li ženám míchat se do politiky*. In: *Ženské listy*, 1878, roč. 6., č. 7.
- GINTOVÁ, J.: *Ideál ženy emancipované*. In: *Ženské listy*, 1878, roč. 6., č. 4.
- KODYM, F.: *Dívčím a matkám českým*. In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 1.
- KODYM, F.: *Dívčím a matkám českým*. In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 2.
- KODYM, F.: *Rysy z vychování dívek*. In: *Ženské listy*, 1882, roč. 10., č. 9.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ku konci I. ročníku „Minervy“ střední školy dívčí*. In: *Ženské listy*, 1891, č. 8.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Také hlas o Národním divadle*. In: *Ženské listy*, 1881, roč. 9., č. 10.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Tré vyšších škol dívčích v Praze*. In: *Ženské listy*, 1877, č. 9.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Vlastenkám dobré vůle!* In: *Ženské listy*, 1884, roč. 12., č. 5.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Vlastenkám dobré vůle*. In: *Ženské listy*, 1884, roč. 12., č. 7.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. *Ženské listy*, 1882, roč. 10, č. 9.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. *Ženské listy*, 1882, roč. 10, č. 11.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženština, němčina, čeština*. *Ženské listy*, 1882, roč. 10, č. 12.
- *Matčina rada*. In: *Ženské listy*, 1878, roč. 6., č. 11.
- *Městská vyšší dívčí škola v Praze*. In: *Ženské listy*, 1874, roč. 2., č. 8.
- *Národní divadlo v Brně. Provolání*. In: *Ženské listy*, 1884, roč. 12., č. 5.
- *Na prahu nového roku*. In: *Ženské listy*, 1895, roč. 24., č. 1.
- *Na prahu století*. In: *Ženské listy*, 1901, roč. 5. č. 3.
- *O citlivosti žen*. In: *Ženské listy*, 1897, roč. 25., č. 5.

- *Poměr ženy k sociální a národnostní otázce.* In: Ženské listy, 1873, roč. 1, č. 5.
- *Pro ženské ruce!* In: Ženské listy, 1891, roč. 19, č. 8.
- *Program.* In: Ženské listy, 1873, roč. 1., č. 1., s. 1.
- *První doktorát ženský v aule Kalo-Ferdinandově v Praze.* In: Ženské listy, 1901, roč. 29., č. 7.
- *Před prahem české univerzity.* In: Ženské listy, 1882, roč. 10., č. 2.
- *Před prahem české univerzity.* In: Ženské listy, 1882, roč. 10., č. 3.
- ROZMARNÁ, B.: *Český salón.* In: Ženské listy, 1877, roč. 5., č. 7.
- RUDOLFOVÁ, B.: *První sjezd žen československých.* In: Ženské listy, 1897, roč. 25., č. 6.
- RUDOLFOVÁ, B.: *První sjezd žen československých.* In: Ženské listy, 1897, roč. 25., č. 7.
- *Slovo o ženském studiu.* In: Ženské listy, 1876, roč. 4., č. 4.
- SOKOLOVÁ, B.: *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen.* In: Ženské listy, 1890, č. 2.
- SOKOLOVÁ, B.: *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen.* In: Ženské listy, 1890, roč. 18., č. 3.
- *Součinnost žena jako nutná podmínka hospodářského rozvoje národního.* In: Ženské listy, 1907, roč. 11., č. 22.
- SVĚTLÁ, K.: *České Minervě.* In: Ženské listy, 1890, roč. 18., č. 10.
- *Svůj k svému!* In: Ženský svět, 1901, roč. 5., č. 10.
- *Také hlas o ženské práci průmyslové.* In: Ženské listy, 1877, roč. 5., č. 1.
- TEMNÁ, A.: *Dosud předsudek!* In: Ženské listy, 1884, roč. 12., č. 1.
- *Ve prospěch českého čtení.* In: Ženské listy, 1882, roč. 10., č. 1.
- *Výňatek ze spisu.* In: Ženské listy, 1873, roč. 1., č. 9.

- *Z univerzity pražské.* In: Ženské listy, 1876, č. 5.
- Ženské listy, 1875, roč. 3., č. 9.
- Ženské listy, 1875, roč. 3., č. 10.
- Ženské listy, 1890, roč. 18., č. 7.
- Ženské listy, 1926, roč. 54., č. 1.
- *Ženské studium vítězí.* In: Ženské listy, 1897, roč. 25., č. 5.

Ženský list:

- POLÁK, F.: *Žena v socialismu.* In: Ženský list, 1910, roč. 19., č. 7.
- POLÁK, F.: *Žena v socialismu.* In: Ženský list, 1910, roč. 19., č. 8.
- POLÁK, F.: *Žena v socialismu.* In: Ženský list, 1910, roč. 19., č. 10.

Ženský svět:

- *Domácnost.* In: Ženský svět, 1898, roč. 3., č. 1.
- FOUSTKOVÁ G.: *Žena jako matka a vychovatelka.* In: Ženský svět, 1904, roč. 8., č. 2.
- FOUSTKOVÁ G.: *Žena jako matka a vychovatelka.* In: Ženský svět, 1904, roč. 8., č. 3.
- FULDA, L.: *O způsobilosti ženiny pro vyšší studium.* In: Ženský svět, 1897, roč. 1., č. 2.
- HOVORKOVÁ, Z.: *Ze ženských snah a ženské práce.* In: Ženský svět, 1900, roč. 4., č. 10.
- HOVORKOVÁ, Z.: *Ze ženských snah a ženské práce.* In: Ženský svět, 1900, roč. 4., č. 11.
- *Ženy české!* In: Ženský svět, 1900, roč. 4., č. 1.
- *Ze ženských snah a ženské práce.* In: Ženský svět, 1900, roč. 4., č. 9.
- *Ženy české!* In: Ženský svět, 1900, roč. 4., č. 1.

Literatura:

BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005.

BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011.

BOCKOVÁ, G.: *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*. Praha 2007.

HROCH, M.: *Na prahu národní existence: touha skutečnost*. Praha 1999.

LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999.

KRATOCHVILÍKOVÁ, M.: *Postavení ženy na Plzeňsku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století v českém a evropském kontextu*. Plzeň 2017.

NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999.

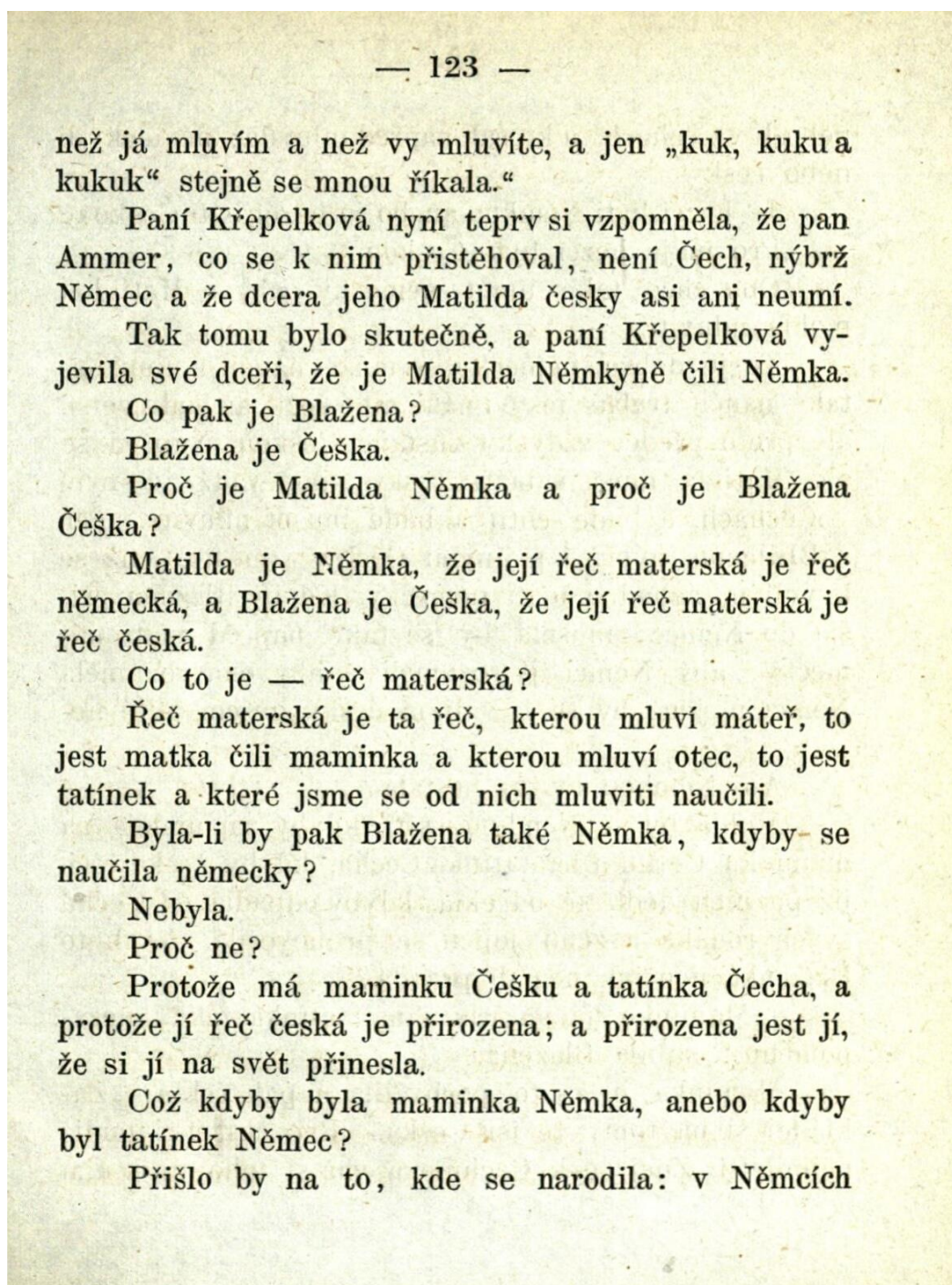
VERNER, P.: *Historie mediální komunikace*. Praha 2013.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Rákoska v dílně lidskosti*. Praha 2016.

Resume

The topic of my thesis was focused on the idea of an ideal woman through a newspapers from 1850 to 1914. In the first part of the thesis I describe the history of newspapers and the position of women in society. In the second part I describe the idea of a woman as national patriot and the idea of educated woman. I point out the changes in the idea of woman. I used mainly women's magazines for the elaboration, for example *Ženské listy*, *Kalendář paní a dívek českých*, *Ženský svět* ect.

Obrazové přílohy

Obr. 1.: Rozmluva mezi maminkou a Blaženou v článku Blažena a Matilda.

Zdroj: *Blažena a Matilda. Příklad ze života*. In: *Zlaté lístky*, 1868, č. 6., s. 123.

ŽENSKÉ LISTY.

57 F 19589 Roč. 1. 1873.
Časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských.

Vychází 1. každého měsíce.

Hlavní spolupracovnice: V. Lužická. — Majetník, vydavatel, nakladatel a za redakci odpovědný: Fr. A. Urbánek.

Předplatné bez poštovní zásluky čtvrtletné 60 kr., půlletné 1 zl. 20 kr., celoročné 2 zl. 40 kr., poštou (hudiž zasíláno poukázkou) nebo donáškou do domu čtvrtletné 70 kr., půlletné 1 zl. 40 kr., celoročné 2 zl. 80 kr.

Rukopisy budíž posílány do Ostrovní ulice č. 129—II. v 2. patře. — Administrace a expedice jest na Senežském náměstí č. 19. nové [1375—II. staré] v 3. patře.) — Anonymní a nefrankované dopisy se nepřijímají. — Rukopisy zaslané se nevracují.

PROGRAM.

„ŽENSKÉ LISTY“ zvláštní příloha ku „Květům“, jež byla věnována výhradně záležitostem ženským, zanikla, když „Květy“ i s přílohami přešly ve vlastnictví nakladatele „Světozora.“ čímž pro dcery českoslovanské nastala skutečně citelná mezera v časopisectví českém.

„ŽENSKÉ LISTY“ sblížovaly duševně dcery českoslovanské, ve sloupcích jejich mohly si pohovořit o pravých a hlavních potřebách svých, pojednávat o svých záležitostech a seznamovat se s podobnými snahami spolusester svých u jiných národův.

Každý probudilejší národ může se za doby nynější vykázati časopisem ženským, v němž se zrcadí pokročilost a uvědomělost nejen dcer jeho, nýbrž i národu celého, nebo nelze zneuznat, že otázka ženská týká se také všech členův lidské společnosti. Pokrok mužův ohrožen jest zpátečnictvím, nevědomostí a nevdělaností žen, pokrok žen pak značí i všeobecný pokrok národní.

Národ český, tak pokročilý, tak probuzený, který má tolik různých časopisův pro každý jednotlivý odbor lidského vědění i práce, nemůže postrádati časopisu ženského, aniž by na sebe vydil viny před cizími národy, že zapomíná ve všeobecném pokroku na dcery své. V listech denních, odborných nelze pojednávat o záležitostech společných ženštinám všem, poněvadž by takové jednotlivé pokyny splynuly s celkem a zanikly, tak jako zaniká malá říčka v širém oceánu.

Doufáme, že se zavděčíme dcerám českoslovanským, ohlašující vydávání samostatného ženského časopisu, názvem „ŽENSKÉ LISTY.“

Účelem časopisu tohoto jest, aby seznamoval dcery českoslovanské se vším, co duševně světem hýbe, s působením spolkovým, lidumilým a dobročinným jak národu českého, tak i národův jiných, se všemi pokroky v ženském školství, jemuž budeme věnovati zvláštní pozornost, ano dobré školství jest základem velikosti národův; povzbuzovati je, aby přilnuly k vznešeným snahám lidstva, aby milovaly všechno dobro a krásu, hlavně pak povolání své ženské i významuplné, důležité povinnosti ženy jak v rodině tak i v národě.

Časopis bude psán slohem prstonárodním, aby si prokrestil dráhu do rodin a k srdcím ženštin všech, a přináseti bude články poučné i zábavné, a sice:

1. Úvodní články vychovatelské, mravoučné, zdravotné, esthétické, kulturní a jiné. Články politické naprosto se vylučují.
2. Životopisy osob vynikajících v dějinách, v literatuře i v umění.
3. Práce beletristické, jako: básně, povídky, novely atd.
4. Stručné úvahy o knihách a spisech českých, jinoslovanských i cizích, jež lze poroučeti našim paním a dívkám, a jež i záhodno a užitečno aby přečetly, jakož i úvahy umělecké.
5. Dopisy ze všech částí země koruny české, které by dcery českoslovanské vzájemně sblížovaly.
6. Praktické pokyny pro domácnost, zprávy o nových strojích a náleží.
7. Spolkové, domácí a drobné zprávy.

Vynasnažíme se, abychom dostály úkolu svému svědomitě a prosíme snažně za laskavou podporu, radu a účastenství uvědomělých žen a osvicených mužův, jimž záleží skutečně na vzdělanosti, mravním povznesení a pokroku žen.

Poroučíme „ŽENSKÉ LISTY“ přízni národu celého, zvláště pak dáváme je v ochranu našim spanilomyslným dcerám českoslovanským, jimž časopis ten zvláště jest věnován.

154.

Obr. 2.: Titulní strana časopisu Ženské listy, která obsahuje plánovaný program.

Zdroj: Program. In: Ženské listy, 1873, roč. 1., č. 1., s. 1.

Nadání k hudbě oblaňuje se snad co nejurčitěji a obyčejně velmi záhy. Je známo, že bývá sdědno spíše než jiná duševní schopnost. Takoví rození malí hudebníci učí se zpívat i mluvit zároveň, zanotují tak čistě a správně, že jim toho může záviděti cvičený zpěvák, neznají větší radosti než poslouchání hudby a učí se hrát na kterémkoli nástroji někdy sám od sebe.

O podobných začátcích dočítáme se skoro v každém životopise vynikajících hudebníků. Tak ku př. o Tomáškoví, který co dítě, sám od sebe na starém špinetu nejtěžší kusy hrál, ovšem že s hanebným prstokladem, jak ve svém životopisu sám podotýká. (Pokračování).

Také hlas o ženské práci průmyslové.

Již před delší dobou byl nám minulého roku laskavostí váženého příznivce dodán list z ciziny, v němž byly jsme upozorněny na úvahu o ženské práci průmyslové, vyznačující se tak prazvláštním pojmutím této otázky, že skutečně vrhá ostré, a nutno říci: smutné světlo na všeobecný hmotný stav společnosti nynější, zejména na nesrovnalé hmotné poměry středního asi stavu společnosti té. Byloť to číslo časopisu polského „Kurjer Warszawski,“ z něhož vyjímáme úvahy následující.

„Karakteristickou známkou našich společenských snah jest vpadání z jedné krajnosti v druhou. Není harmonie v řádech společenských, není rovnováhy v žití národním, i rozvíjí častá jedna strana činnost na prospěch svůj bez uvážení prospěchu strany druhé.

Před několika lety započalo se jak perem, tak i činným vynášením vzdělaných kruhů jednosvorně hlásati o potřebě, aby se zakládaly průmyslové školy pro ženské. Naříkáno na nedostatek takových ústavů, kde by ženy tak zvané prostřední třídy naučily se té práci, jež by jim pojistila úplně aneb aspoň částečně výživu. Nářek ten odůvodňoval se obyčejně asi v tomto smyslu: Slečna X., dcera úředníka s malým platem a velkou rodinou, chce přispěti ve hmotné péči o rodinu tu; necítíc se povolnou ku studiím a obávajíc se velké konkurence v oboru učitelství, přeje si dosíci výdělků prací rukou svých. Proto jest jí třeba naučiti se jakémusi lehčímu řemeslu, jako knihařství, řezbářství, výrobě květin, neb konečně vyšívání, šití ručnímu i strojovému. Avšak všecka vůle její zmařena jest nedostatkem ústavu, kde by řečeným umělostem naučiti se mohla. Zůstane tedy na dál pouhou obtíž pro rodinu, pokud strážný anděl Hymenu (možná že netřeba anděl) neodvede jí v jiný kruh závazků.

Druhý příklad byl by asi tento: Slečna Y. chce se státí pracovnicí třebas v dílně jedině z toho důvodu, že nemá jiné možnosti užíviti se. Že však z mnohých příčin nepřeje si projíti cestou „učení“ neb „praktikanství,“ tož hledá školy, kde by se cele vycvičiti mohla ve zvoleném odboru a s hotovou již umělostí přistoupiti mohla k práci výdělkové.

S takýmto asi výkladem byla přijata otázka ženské práce, i spěšně bylo postaráno o zakládání ústavů naznačeného směru. Tak povstal před nemnohými léty v městě našem (Varšavě) „spolek sjed-

*

Obr. 3.: Článek z časopisu Ženské listy.

Zdroj: *Také hlas o ženské práci průmyslové.* In: *Ženské listy*, 1877, roč. 5., č. 1., s. 3.

ZÁŘÍ

má 30 dní.

Dne ubývá od 13 hodin 27 minut
do 11 hodin 41 minut.

Dni	Katolíci	Evangelíci
1 S.	Jiljího	Jiljího
15. G. O vzkříšení mládence v Naimu. Luk. 7.		
2 N.	And. Str.	Štěpána
3 P.	Mansveta	Mansveta
4 Ú.	Rosalie	Rosalie
5 S.	Viktorie	Viktorina
6 Č.	Zachar. ☉	Boleslava
7 P.	Regíny	Regíny
8 S.	Nar. P. M.	Nar. Marie

Dni	Katolíci	Evangelíci
16. G. O uzdrav. vodn. Luk. 14.		
9 N.	Jména P. M.	Brunona
10 P.	Mikuláše T.	Mikuláše
11 Ú.	Patnuce b.	Prota
12 S.	Kvidona ☾	Kvidona
13 Č.	Tobiáše	Miloně
14 P.	Pov. sv. kf.	Kornela
15 S.	Nikodema	Mariány
17. G. O největším přikázání. Mat. 22.		
16 N.	Ludmily	Eufenie

Čtvrti
měsíce.

☾ Nový měsíc dne 6. v 5 hod. 54 min. v noci. Déšť.

☽ První čtvrt dne 12. v 10 h. 58 min. v noci. Jasně a chladno.

☽ Úplněk dne 20. v 6 hodin 22 minut ráno. Studeno.

☾ Posled. čtvrt dne 28. v 9 h. 28 min. dopol. Mrazivo.

Úkazy
na obloze.

Dne 8. měsíc v uzlu sestupujícím, dne 9. měsíc zemi nejbliže, dne 21. měsíc v uzlu vystupujícím, dne 22. vstoupí slunce ve znamení váh, začátek podzímku, dne 25. měsíc od země nejdále.

Někteří pamětní dnové
v měsíci září.

Dni	Katolíci	Evangelíci
17 P.	Lamberta	Lamberta
18 Ú.	Tomáše	Tita
19 S.	Januaria	Januara
20 Č.	Eystacha ☽	Stacha
21 P.	Matouše	Matouše
22 S.	Maurice	Maurice
18. G. O uzdravení šlakem poraženého. Mat. 9.		
23 N.	Tekly p.	Tekly

Dne 2. r. 1347. korunován Karel IV. za krále korunou svatováclavskou. — Dne 12. r. 1822. narodil se Jindřich Fügner, zakladatel a velezasloužilý starosta «Sokola» pražského. — Dne 15. roku 927. usmrčena sv. Ludmila. — Dne 16. r. 1817. nalezl V. Hanka rukopis Královodvorský; jehož pravost nyní nade vši pochybnost dokázána. — Dne 20. r. 1875. zemřel spisovatel Gustav Pflieger Moravský. — Dne 28. r. 935. zavražděn sv. Václav.

Dni	Katolíci	Evangelíci
21 P.	Gerharda	Jermáše
25 Ú.	Kleofáše	Kleofáše
26 S.	Cypriana	Pravomily
27 Č.	Kos. a Dam.	Kos. a Dam.
28 P.	Václ. kr. ☾	Václava
29 S.	Mich. arch.	Michala
19. G. O svatebním rouchu. Mat. 22.		
30 N.	Jeronyma	Jarolima

Kalendář israelitů: Dne 1. 25. Elul; dne 5. 29. Elul, dne 6. 1. Tišri, 5649 nový rok*; dne 7. 2. Tišri, 2. svátek*; dne 10. 4. Tišri, půst Gedaljah; dne 15. 10. Tišri, slavn. smír.*; dne 20. 15. Tišri, slavn. pod zel.*; dne 21. 16. Tišri, 2. svátek*; dne 26. 21. Tišri, sl. rat.; dne 27. 22. Tišri, konec sl. pod zel.*; dne 28. 23. Tišri, rad. ze zák.

Obr. 4.: Měsíc září z kalendářní části periodika Kalendář paní a dívek českých.

Zdroj: Kalendář paní a dívek českých, 1888, roč. 2., s. 13.

Slůvko k dívčí výchově.

Koncem století devatenáctého dva protivné a dosti prudké proudy vanou světem. Týkají se ženského vzdělání. Jsou mnozí, a to lidé prostí i velduchové, kdož za vyšší a hlubší vytříbení všech schopností a mohutností duše ženské vře se přimlouvají; a jsou lidé na úrovni nejnižší a jsou i učenci, kdož tvrdí, že vzdělání pohlaví našemu *naprosto* není třeba, a že přední povinností žen jest podle Renana krása, podle Charrona poslušnost a podle mnohých jiných umění kuchařské. Citováno proti nám i Písmo svaté, třebaš jen žertem, ale tím právě důležitost otázky i citát sám uvádí se v lehkost. Přehlédlo se, že od dob biblických uplynulo již kolik tisíc let, a za tak nesmírně dlouhý běh časový všechny poměry životní proměnily se dokonale. Pokrok někdy hrmotně, někdy tiše, ale vždy jistě kráčí světem, a nynější podrost musí do světa a těžkých bojů jeho jinak býti připraven než druhdy synové Jakubovi neb dcery trpitele Joba.

A v čí rukou spočívá vlastně výchova mládeže i tělesná i duševní? Kdož od nejtělejších dnů jí základ příštích povah vtiskuje, kdož jí v mlzinách nejistoty a vírech rozvratů za jasnou a pevnou metou jíti káže? Neupře nikdo, že jest to *matka*. »Jediná dobrá matka jest za sto učitelů,« praví Herbert.

Smiles dí: »Neřekneš příliš mnoho, potvrdíš-li, že blaho nebo bída, osvěta nebo nevědomost, civilisace nebo barbarství světa u veliké míře záleží na tom, která žena vládne ve svém domácím království.«

Fénélon volá: »Co bude z dětí, z nichž celé budoucí lidstvo záležitosti bude, jestliže je matky od nejtělejších let chybně vychovají?« Nefestí lidské pocházejí nejčastěji od špatného vychování, jehož se lidem od jejich matek dostalo.«

A netřeba ani k'cizím pro pravdu. Veselý ve svých epištolách k paním a dívkám českým krásně hovoří: »Matka je prvou, přirozenou vychovatelkou dítěte svého a od tohoto prvního působení matčina o dítěte závisí celý jeho duševní život: buď radostný nebo plný trudu, plný blaha nebo utrpení, šťastný nebo nešťastný, krátce: osud dítěte závisí na tom, jakou měrou matka duševních sil svých a zkušeností při svých dětech schopna je využitkovati.«

A Miloslava Procházková praví: »Žádná matka nevštípí dítěti svému, čeho sama nemá.«

Známé jsou to výroky, ale pokládám je za tak pravdivé a přesvědčivé, že nelze mi jich neopakovati. A mnoha ještě souhlasnými a závažnými průpovědmi možno podepřítí pravdu, že žena již k vůli přednímu a přirozenému

Obr. 5.: Článek v Periodiku Kalendář paní a dívek českých.

Zdroj: *Slůvko k dívčí výchově*. In: Kalendář paní a dívek českých, 1899, roč. 12., č. 80.

ŽENSKÝ SVĚT

LIST VĚNOVANÝ ZÁJMŮM ČESKÝCH PANÍ A DÍVEK.

Ročník I.

DNE 5. LEDNA 1897.

Číslo 2.

D R. LUDVÍK FULDA, BÁSNÍK »TALISMANA« O ZPŮSOBILOSTI ŽENINĚ PRO VYŠŠÍ STUDIUM.*)

Jest mi zcela nepochopitelně, jak může člověk moderní, jména toho zasluhující, upírat ženě oprávněnost a způsobilost ke studiu akademickému. Pro mne utváří se otázka takto: Jest dovoleno zakazovati zásadně větší polovině lidstva, by učila se čemusi důkladně, předpokládajíc, že cítí k tomu zálibu a snahu? Takový zákaz zdá se rovněž absurdním, jako se trvale nedá udržeti. Uzavíráme-li komusi jen proto, že náleží ženskému pohlaví, nejvyšší učiliště i tenkrát, vyhovuje-li všem žádaným podmínkám, jest to makavá nespravedlnost. O oprávněnosti žen ke studiu akademickému nemůže tedy, po mém mínění, býti vážného sporu ve státě, jenž se zálibou nazývá se státem právním. Pokud se způsobilosti týče, osvědčila se tato již dnes, přes neobyčejné překážky, jež byly ženě krok za krokem kladeny v cestu, příklady dostatečně hojnými. Avšak i kdyby tomu tak nebylo, nedokazovala by tato okolnost pranic. Kdo jest neb není skutečně k povolání některému způsobilý, to dokazuje v každém jednotlivém případě teprve praxe. Víme, že bohužel nemálo mužských studentů, ačkoli proklouzli zkouškami, tuto skutečnou způsobilost později osvědčují jen velmi pochybně. Jak dalece by se však průměrný výkon ženin v oboru vědeckém rovnal výkonu mužově, o tom nelze dnes ještě nikomu souditi; o tom bylo by možno rozhodnouti teprve, až by žena po několik pokolení za podmínek zcela stejných jako muž byla připuštěna ke všem oddílům vědeckého postupu vzdělanostního — Jsou vyslovovány obavy ve příčině soupeřství mezi mužským a ženským pohlavím: jedni chtějí ženu laskavě a nesobecky boje toho ušetřiti; druzí hledíce si vlastního prospěchu hrozí se boje toho nelaskavě a sobecky; ano jsou i hlasy, které snaží se spojití tato dvě stanoviska, zcela si odporující. Že žena všech tříd dávno zahájila zápas o bytí, že statisíců žen nikdo se ani netáže, chtějí-li si některým povoláním vydělávati chléb, nýbrž že jsou ženy ty nouzí k tomu přímo doháněny: to měli by konečně za pravdu uznati ti, již neustále ženu odkazují v domácnost a v manželství, aniž jsou zároveň s to, by poskytli jí příslušné domácnosti a dotyčného živitele. Žen, jež odhodlají se k vědeckému studiu a je provedou, bude i tenkrát, až studium to úplně jim bude povoleno, pranepatrná menšina vzhledem k oněm ženám, které již dnes ve všech možných nižších povoláních výživy vyhledávají. Oněm mužům však, již neostýchají přiznati se, že obávají se zápasu konkurenčního, měl by ruměncem studu zbarviti líce. Dokud povedou si zdárněji, jak zároveň tak rádi o sobě tvrdí, dotud podrží bez všelikého namáhání vrch, ba i tenkrát, osvědčí-li se jejich práce jen stejně zdárnou, bude na dozírnou dobu jim dáována přednost a budou lépe placeni, jen proto, že jsou muži. Stalo-li by se však kdysi, že by žena vedla si v některém díle zdárněji, tu by žádala nejen spravedlnost, ale i zřejmý

*) Úvaha tato přeložena jest z knihy »Die akademische Frau«, o níž zmínili jsme se minule a jejíž obšírný posudek pro nedostatek místa do tohoto čísla nebylo možno vřaditi.

»Ženský svět«.

Obr. 6.: Titulní strana časopisu Ženský svět s článkem o ženském studiu.

Zdroj: FULDA, L.: *O způsobilosti ženiny pro vyšší studium*. In: *Ženský svět*, 1897, roč. 1., č.

2.